

A KALOCSAI R.K.ERSEKI TANITOKEPZO
INTEZET TORTENETENEK OTVEN EVE.

Összeállította: Czirfusz János, Kalocsa 1947.

Diss. B 93

T A R T A L O M.

Bevezetés: 1.old.
A tanítóképző történetének első 50 esztendeje két tényre világít rá:
a/ a tanítógenerációk képzése a délvidéki különböző fajú és nyelvű népek testvéri közösségbe való összefogására,
b/ az érsekek nagylelkű anyagi és erkölcsi támogatására nemcsak az intézet fentartásában, hanem a tanulók bőséges segélyezésében is.

I. Az iskola helyzete és külső viszonyai.

2.old.

A tanítóképző megalapításának első kísérlete.

A Ratio Educationis előírásai szerint létesített minta tanoda, melyben az első szervezett tanítóképzés folyt Kalocsán nem volt. Valószínű azonban, hogy tanítójelöltek Kalocsán is vizsgáztak és így a tanításra képzést nyertek. Egészen biztos, hogy licenciátusi vizsgák voltak Kalocsán. A tanítók gyenge előképzettsége miatt az ország egyházi és világi vezetői tanítóképzők felállítására törekedtek. A Helytartó Tanács Kalocsán is tervbe vette egy képző felállítását. Klobusitzky Péter érsek örömmel fogadta a tervet és késznek nyilatkozott az intézet fentartásához anyagi segítséget nyújtani. A képző megnyitása Klobusitzky 1843. július 2-án bekövetkezett halála miatt elmaradt.

A tanítóképző megalapítása.

9.old.

Az abszolútizmus idején 1856-ban megjelent Bestimmungen kezdetű min. rendelet előírásainak alapján létesült a képző 1856-ban, Kunszt József érsek támogatása mellett. Az intézet 1856. október 4-én nyitott meg kétéves tanulmányi rendszerrel, egy igazgató, egy hittanár, egy rendes és két segéd tanár vezetése mellett. Fentartója a Tanulmányi Alap és az érsek volt.

Az 1868. XXXVIII. t. c. a képző életében.

12.old.

A törvény a megy. tanítóképzők számának növelését és a tanítóképzés komolyabbá tételét igyekezett biztosítani, ezért 20 állami képző megnyitását rendelte el és a tanítóképzés tanulmányi idejét 3 évre emelte. A kalocsai képző az épület átalakítása után, a második tanári állás megszervezésével 1870-ben tett eleget a XXXVIII. t. c. előírásainak.

A négyéves tanítóképzés.

18.old.

A négyéves képző elrendelése és annak előzményei. A kalocsai tanítóképző Haynald Lajos bíboros erőteljes anyagi támogatásával az épület bővítése, a 3. rendes tanári állás megszervezése és 10 segéd tanár beállítása után 1883/84. i. é. kezdetén a legújabb előírások szerint indult meg.

Az egyházkormányzatban történt változások és az egyházpolitikai küzdelmek hatása az intézet továbbfejlődésére.

20. oldal

Haynald érsek 1891. július 4-én halt meg. 24 éves érseksége alatt 165556 forintnyi összeggel támogatta az intézetet és tanulóit. Utódja Császkai György szintén nagylelkű támogatója volt az intézetnek. Ideje alatt az egyházpolitikai küzdelmek nehezítették a helyzetet. Az egyház vezetői a nyílt áldozatokra is készek voltak, hogy a keresztény világnézet szabad terjesztését iskoláikon keresztül is biztosítsák. Császkai érsek ezért teljesen magára vállalta az intézet fentartását, sőt az államszegély kiutalását sem fogadta el, amikor úgy érezte, hogy ez a fenti cél veszélyeztetésével jár.

Az intézet fejlődés költségvetése.

23.old.

Az első év költségvetése 1360 frt. Tanulmány Alapból folyósított összeg melyhez az érsek 100 frthittanári fizetéssel, 200 frt. ösztöndíjjal és 6 öl lágyfával járult az épület fentartásán kívül. Az 1905/6-os iskolaév költségvetés csak a személyi és iroda fentartására fordított összeget tekintve 20.470 korona volt, ebben az összegben nincs beleszámítva a szertárak fentartására adományozott összeg, sem az épület karbantartási kiadásai de a fűtésre adott 20 öl lágy fa értéke sem. Ezen összeg teljes egységében az érseket terhelte.

Az intézet épülete.

26.old.

Alobusitzky ések a piarista gimnázium egyik elkülönített szoba-konyha részét kellő átalakításokkal, majd az általa átalapított ársvház mellett épületet tervezte a képző otthonául. Ez utóbbi épület végül is a képző otthona Kunszt József érsek rendelkezése alapján 1856-ban. Az első átalakítás 1861-ben, a második 1871. nyarán történt. 1883-ban emeletet építettek rá, majd 1901-ben külön zene és tornatermet nyert.

Az intézet bútorkészlete.

30.old.

A behutorozás költségeit Kalocsa városa vállalta 1856-ban. A város ezen kötelezettségének csak vontatottan tett eleget úgy, hogy a képző fejlődésével szükségessé vált új beszerzéseket már érseki adomány tette lehetővé.

Világítás, fűtés.

31.old.

Az intézeti termek világítása 1907-ig kőolajjal történt. A villanyt 1907-ben vezették be.

Az épület fűtéséről az érsek gondoskodott. Az első időben 6 öl lágyfát, 1883-ban 20 ölet ezek kívül 50 frt-ot szén beszerzésére utalt ki. Szellőztető szerkezettel csak a zene terem volt ellátva, szellőztető kéménybe nyíló falrészekkel.

A tanítás eszközei.

31.old.

A szertárak felszerelése nem tartott lépést a követelményekkel. Forrása a Tanulmányi Alap az első időben, az érsekek a VKM. egyesek, főleg kezenokok adományai. Legtökéletesebb volt a felszerelés állománya 1905.

A tanári és ifjúsági könyvtár.

35.old.

A tanári könyvtár olyan régi, mint az intézet maga. Az első könyvek német pedagógiai munkák voltak két természettudományi mű kivételével. 1872-ben székely szerint rendezték. 1912-ben erőteljesen gyarapították várossy Gyula érsek 1460.30 kor. adományával.

Az ifjúsági könyvtár, csak mint önképzőköri könyvtár létezett 1885-től

Tankönyvellátás.

37.old.

A tanulókat az intézet látta el az első időben tankönyvekkel. Az állam tankönyvjuttatásban is részesültek a tanulók. Később a legszükségesebb tankönyvvel, főleg a használatuknak olcsósága miatt a tanulók legnagyobb részben el voltak látva. Segély könyvtár csak 1925-ben létesült.

Tankönyvek az első időben.

38.old.

Az első fellelhető pontos jegyzéke a tankönyveknek 1867-től való.

Az előbbi évek tankönyveit csak hozzávetőlegesen lehetett megállapítani

Az intézet hivatalos könyvei, rendtartása.

39.old.

Az októberi diploma megjelenéséig 1860/ német volt az intézet hivatalos nyelve. Az anyakönyveket is ezen a nyelven írták. Mennyei később lefordította őket magyarra, de az első két évből valók ma is kétnyelvűek. Szerkezetük kissé nehézkes. A német fenhatóság jelképe a kétfejű sas ott volt látható az intézet pecsétjén. Csak 1870-ben kapott az intézet magyar címerrel ellátott és magyar felirású pecsétet. Rendtartása az intézetnek nem volt. Eleinte a Bestimmungen alapján állott. A tanulók napirendje 1865/66. isk. évből erősen vallásos színezetű. A képsítőket az első időben a Bestimmungen rendelkezései szerint tartották,

később a püspöki kar rendelkezéseit, majd 1907-ben elfogadták az állami előírásokat.

Az intézet felügyelő hatósága.

43.old.

A világi felügyeletet eleinte a kormányrészéről erre a tisztre delegált kir. iskolai tanácsosok végezték, később 1863-1886. a tankerületi főigazgatók, 1886-1889 a tanfelügyelők, 1889-1907. a minisztérium által kinevezett iskola felügyelők.
Az egyház részéről az intézet főfelügyelői a mindenkori főtanfelügyelők voltak.
A világi felügyelőkkel eleinte sok küzdelme volt az egyházi hatóságnak az iskolai autonómia videlmében. Látogatásuknak azonban több előnyös változás köszönhető létrejöttét.

Egyesületek az iskola keretén belül.

49.old.

Önképzőkör. Alakulásának esztendeje 1885. működésének irányát a vezető tanárok egyénisége szabta meg. munkája nem maradt rejtve az intézet felai között. Előadások, koncertek rendezésével Kalocsai kultur életének komoly tényezője lett.
A Mária kongregáció. Alapításának éve 1904. Célkitűzése volt apostoli lelkiületű, buzgó és vallásos tanítók nevelése.

Az intézet jelentősebb vendégei:

56.old.

Haynald Lajos érseksége idején igen sok kiváltság kereste fel Kalocsát, akit érdekeltek a tanügy, az meglátogatta a képzőt is.

A tanítás nyelve ideje és módszere.

57.old.

Nyelve. A képző tanítási nyelve a magyar és német nyelv volt. Ezt az érsek az októberi diploma megjelenése után is fentartotta, mert nagyon megfelelt az egyházmegye különös szükségleteinek. Ennek az értelmé az, hogy a tanítás tulajdonképpen magyarul folyt, csak mint segéd nyelv szerepelt a német és szláv.
Ideje: Az iskola év 1856-1885-ig október 4-én kezdődött, a tanképesítő vizsgákat júniusban és szeptemberben tartották. 1885/86. isk. évtől kezdődőleg szeptemberben indult az iskolaév. Két évfolyamu volt a képzés 1856-1870. 1866-1870. csak egy évfolyam működött felváltva. Három éves volt a képzés 1870-1883-ig azután pedig négyéves. Az előadások 1913-ig délelőtti és délutáni folytak, később csak délelőtti.
A gyakorló iskola. Felállításának terve már 1857-ben felmerült. Csak 1902-ben állították fel Dreisziger Ferenc szorgalmazására. Első tanítója Potzta Ferenc volt. A gyakorló iskola mint osztatlan I-IV. oszt. A tanítás módszerét Mezey Neveléstanának, Dreisziger Általános és részletes oktatástana, az egyes tanárok módszeres eljárásának folyóiratai, vagy emlékezetből való beszámolók alapján ismertetem.

Tanfolyamok a képesítéssel nem rendelkező tanítók részére. 83.old.

A tanítóképző megnyitása előtt 1856-ban volt az első ilyen tanfolyam Kalocsán. Folytatólagosan tartottak ilyen tanfolyamokat 1857-1861-ig. Az 1868-as közokt. törvény rendelkezései szerint 1870-1871-ig-

Kántorképző tanfolyam.

86.old.

Eztára J. zsei tervezete alapján nyílt meg 1885/86. iks. évben. A zenei előismeretek hiánya a képzőbe beírtakozott tanulók között és az új tantervben előírt kevés zeneora tették szükségessé, a heti 10 órában való külön képzést. Az 1907/8-ban megjelent püspöki rendelet a hit tanárt is bekapcsolja a kántorképzésbe.

Tandij, ösztöndij, ingyenesség.

88.old.

Az oktatás az intézetben teljesen ingyenes volt. A tandij fizetés gondolata csak 1905-ben merült fel, de az érsek nem engedélyezte és a szükségletet sajátjából fedezte.

Az ösztöndíjak: Az első ösztöndíjakat a Tanulmányi alap adományozta

évi 160, majd 168 forint értékben, ugyanakkor az érsek 200, majd 240 forint-összeget juttatott a tanulók támogatására. Az ösztöndíjak a legmagasabb összeget Haynald Lajos érseksége alatt érték el, amikor 1867-1891-ig kb. 80.000 forintot kaptak a tanulók. Az ifjúságot támogatták még különféle egyházi alapítványok és magánszok adományokkal.

II. A tanulók.

92. oldal.

A növendékek száma az ötven esztendő alatt 2951 tanuló volt. Képesítést nyertek 957-n, 676-an az intézet növendékei, 271-en alkalmazott tanítók. A beiratkozott tanulók /az első évfolyamra/ származási, előképzettség és kor szerinti statisztikája az első 20 esztendőben. Majd a tanulók eredmény statisztikája magaviselet és előmenetel szempontjából. 1856-1906.

A vallásos nevelés az iskolában.

97. old.

Az intézet jeleslegének megfelelően vallásos nevelést nyújtott nemcsak a keretek biztosításával, de a nevelés szolgálatában állott minden tanítási óra.

A nemzeti nevelés az intézetben.

98. old.

Az intézet külön magyar missziója a délvidéki nemzetiségek bekapcsolása a magyar életbe. Az intézet ezen munkájában a magyar értékek megismertetésével, megszerettetésével, de a nemzetiségi nyelv és hovatartozás tiszteletben tartásával nagyon szép eredményt ért el.

Fegyelem az intézetben.

98. old.

A különböző koru és képzettséggel rendelkező tanulókat nehéz volt fegyelmezni, a következetes szigor azonban biztosította az intézet rendjét. Lehetőleg a megelőzésnek és a lélek nemesebb indulataira való hatással fegyelmezett az intézet vezetősége.

Az internátusi élet kialakulása.

99. old.

A tanulók könnyebb fegyelmezése és nevelése szempontjából már mennyey szeretett volna egy kőztartást felállítani, de csak a "csy"-nak sikerült egy kisebb internátust létrehozni 1871-ben. Komoly intézet a "Tanítók-háza" alapításával létesült. Az egyházmegyei tanítók adományai, Császka érsek 37.000 forint-os hozzájárulása a millénium évében lehetővé tették megnyitását. Külön kormányzó bizottság vezeti. Szervezésében legfőbb érdeme Bersner József tanárnak volt, aki az első igazgatója is lett.

A tanulók szórakozásai.

102. old.

Zene, labdajáték, kirándulások, "tanító gyűlések" tartása. A végzett növendékek bucsiztatása minden ünnepélyességet nélkülözött. Az intézet növendékeinek továbbképzése és elért eredményei. 103. old.

A "Tanítók egyesülete", a Kalocsán megjelenő "Népoktatás" című folyóirat voltak hivatalos szervei a továbbképzésnek. Az önképzés eredményeként az intézet növendékei közül egyesek igen kimagasló társadalmi pozíciót értek el a tudomány, művészet és tanügy szolgálatában. Jogakadémiai tanár, egyetemi magán tanár, címzetes tankerületi kir. főigazgató, tanfelügyelő, tanítóképző és polg. isk. igazgató, költő, zeneszerző festőművész stb.

III. Az intézet tanítói.

104. old.

Az intézet igazgatóinak rövid életrajza.

A tanárok és végzettségük, jövedelmük, a rendes tanári állások szervezése.

A tanítóképző tanárainak munkája Kalocsa kulturéletében. 106. old.

A tanítóképző tanárok működése jelentős volt a tudomány, irodalom, zene művészet, az újságszerkesztés, gazdasági élet fellendítése és a város közigazgatási fejlődése szempontjából is.

Felhasznált irodalom jegyzéke.

124. old.

A kalocsai érseki r.kat. tanítóképző első ötven éve.

Bevezetés.

Ötven esztendő nem nagy idő, a történelem nagy folyamában csak egy picike kis ér, de jelentősége néha nagyobb, más hosszabb éveknél. Jelentős, ha a benne görgetett érték szerte fut a szétágazó vizereken és gazdag tartalmát belevegyíti az emberi értékek hatalmas óceánjába. Ilyen kicsi ér a kalocsai tanítóképző ötven éve. Tartalmának aranya ott csillog az erre a belőle szerte ágazó kis erecskék öntözik a magyar falu és város értékei. Öntözték főleg a délvidék gazdag televényében belefeledkezett alföldi ember zsengéjét, kincsét, a jövő reménységét, a gyermek értékekkel szemben kitárt lelkét.

A népek találkozója volt mindig a Duna-Tisza köze legdélibb része. E népet összefogni közös testvéri együttlétben megtartani a múlt század keresztény kultúrája volt képes és ennek munkása a kalocsai képzőből kikerült tanítónemzedék. Ez a nemzedék már az intézetben hozzászokott a különböző nyelvű, fajú, szokásokkal és tradícióval rendelkező társak, testvéri együttműködéséhez, úgy, hogy az itt kapott értékeket tekintet nélkül a nemzeti^{égi} különbségekre egyformán sugározhatta kicsi tanyák, félvák és városok csillogó szemü apróságai és felnőtt fiai felé.

Az értékek közül először Isten nagy gondolatait, az örök értékek megbecsülését vitték magukkal, azután a földi értékek közül a legnagyobbat: a haza áldozatos szeretét és az embertársak megbecsülését fajra, nyelvre és társadalmi osztályra való különbség nélkül. Ezeket az értékeket nemcsak az iskolai előadásokból ismerték meg, hanem az egész intézet szervezetéből a legfelsőbb vezetéstől kezdve, ezen értékek megbecsülése látszott.

Nem tudom, volt-e az országnak még egy ilyen intézete melyet fenntartója olyan nagylelkűséggel támogatott. Az egyházi vagyon személytelenségét, a közösség érdekeinek szolgálatában állását semmi sem bizonyítja jobban, mint ez a pár esztendő. Ott állottak az érsekek, az intézet születésénél, segítették növekedésében, fejlődésében. Minden egyes kövéhez az egyházi vagyon áldozatkésztségének emléke fűződik. Klebusitzky, Kunszt, Haynald, és Császka emlékét nemcsak az épületekbe beleépített címerek őrzik, hanem az a sok szegény ifjú, ki az ő gondoskedásuk folytán anyagi gondok nélkül tanulhatott. Az ő jóvoltukból itt valósággá vált az ingyeneoktatás. Nem hogy tandíjat nem fizettek, hanem bőséges ösztöndíjak támogatták a szegény tanító, legnagyobb részt földmunkás és iparos szülők gyermekeit, akik később sem szakadtak el falvaiktól, hisz az itt kapott kulturális értékeket saját népük vallási, erkölcsi, nemzeti és gazdasági emelésére fordították. Ha pedig képességeik megvoltak hozzá, akkor a tanítói munkán túl szélesebb körben sugározhatták az itt kapott értékeket. A tanári karban mindenkor szerepeltek a kiváló növendékek közül, kik tehetségük folytán országos viszonylatban is figyelmet keltő munkásságot folytattak a tan-

ügy terén.

Az ötven évnek jelentősége így nő nagyra, mert a bennerejlő értékek az általános emberi javak gazdagodását jelentették.

Munkám felesztása vertikális, az intézet életének keresztmetszetét adom, hogy így kiemelkedőbb legyen az egyes fejezetek tartalma és világosabb a részletek megvitatása.

I. Az iskola helyzete, külső viszonyai.

A tanítóképző megalapításának első kísérlete.

A török hódoltság után Patachich Gábor kalocsai érsek/1733-1745-/ a teljesen elpusztult egyházmegye újjászervezését tűzte ki célul. Két ízben utazta be egyházmegyéjét és a helyzet-tanulmányok alapján 1738. évi március 18.-án kiadta azokat a szabályokat, melyek a plébánia alkotmányát képezték. A kántorra, tanítóra vonatkozó rész így hangzott: "...a kántor vagy mester a gyermeket nemcsak az erkölcsökre és tudományokra, hanem a keresztény hittanra és énekekre is szorgalmasan oktassa." /1/ Iskola és benne tanító is volt már az egyházmegyében, amikor még a tanító nevelésével intézményesen senkisé nem foglalkozott. A tanítóktól nagy tudást nem kívánt senki. Elegendő volt, hogy annyit tudtak, amennyit tanítaniuk kellett. Fontos volt, hogy "valamicskét értsenek a zenéhez, és a plébános parancsainak engedelmeskedjenek"/2/

A magyar tanítóképzés első országos szabályzata az 1777. augusztus 22. én kiadott Ratió Educationis. Ez a szabályzat a Felbiger-féle osztrák iskolai rendelet szellemében készült. A népiskolának három fajtát szervezte egy tanítós falusi, két tanítós kisvárosi, és három tanítós nagyvárosi iskolát. Ezen utóbbiból minden tankerületben egy minta normális, nemzeti vagy főiskola név alatt négy osztályúvá szerveztetett, amely iskolában történt azután a tanítóképzés. A tanítójelöltek itt egy mintaiskolát láthattak közelről nemcsak a felszerelés, de a munka módszere és menete szempontjából is. A képzés féléves kurzusokon történt. Legtöbbször külön téli és nyári tanfolyam-ban. Előfordult, hogy a tanfolyamot 3-4 hónap alatt befejezték. A jelöltek első feladata volt elsajátítani mindazt, amit a normál iskola tanít, azután megfigyelték a tanítás menetét az iskolai élet vezetését. Minden tanítónövendék kéthétig figyelte az előadásokat egy osztályban azután 8 napon keresztül maga vezette a tanítást az iskola tanítójának utbaigazítása szerint.

1. Berauer József: a kalocsa egyházmegyei r.kat.népiskolák története 10. oldal.
2. " " a kalocsa egyházmegyei r.kat.népiskolák története 10. oldal.

A Ratió Educationis igen általános előírásokat tartalmazott. A tanítóképző szempontjából, ezért szükségesnek látszott az egyöntetű eljárás megtárgyalása. E célból Budán gyűltek össze a tanfelügyelők és Patachich Ádám kalocsai érsek/1776-1784./elnöklete alatt, kétheti tanácskozásban megtárgyalták az összes kérdéseket. Ezen tárgyalásnak az eredménye volt a Projectum Budense, melyet ugyan sohasem adtak ki, mégis vezetvényül szolgált a tanítóképző megszervezésében. A szervezet a fenti Felbiger-féle rendelethez alkalmazkodott./1/

Habár Kalocsa nem szerepelt mint nemzeti iskolai székhely ebben az időben, mégis feltehető, hogy itt is tartottak ilyen tanfolyamokat. Erre enged következtetni érseki levéltárban őrzött levél báró Püchlerhez, melyben érdeklődés található az elemi iskola tanítóinak kalocsai vizsgatétele után, 1774. november 22.-én. Hasznlóképen egy nyugta 399 forint 22 krajcárról mely összeget "a tanítójelöltek fenttartására és más szükségletek fedezésére" a Tanulmányi Alapból fizetett ki Kalocsára 1793.

október 16.-án a királyi magyar általános számszék udvari számvevősege." A régi tanítóképzés szempontjából meg kell említeni még a licenciátusok intézményét. /2/ Ezek a licenciátusok inkább hiteltatók voltak, akik az egyházi rend szentsége nélkül a távolfekvő tanyacsoportok vallásos életét gondozták. Tanították a gyermekeket, felnőtteket a hit és a keresztény erkölcs elemeire, de valószínűleg a tudás kezdő ismereteire is.

Hivatásukra való alkalmasságukat vizsgán mutatták be. Ilyen vizsgák voltak itt Kalocsán is a XVIII. első évtizedeiben, amint ez a kalocsai belvárosi plébánia első anyakönyvének egy bevezető krónikájából látható.

A tanítóképzésnek az a módja amint azt a Ratió Educationis előírta, nem felelt meg az általános követelményeknek. Az egyházi és világi vezetők a tanítóképzés reformjára törekedtek. Pyrker László egri érsek 1828. évi Szt. György-napi körlevelében a tanító nevelésnek fontosságáról így ír: ".... mennyire érdekli az egyház és polgári társaságot a falusi ifjúságnak alkalmas tanítókra bízása kikiáltláthatja csak fentőre vegye, hogy a kisdetek int annyi bimbói a későbbi időknek, melyekből az egyházi és polgári társaság tagjai fessenek ki. Azenban a szeméru tapasztalás szerint valamint Fenséges Urunk gondoskodása, ugyszintén a miénk is a falusi mesterek tudatlansága miatt marad sikertelen". Ugyanezen problémával foglalkozott az országgyűlés is a magyar államnyelvért folytatott küzdelem idején 1790. és 1840. között. A rendek kívánsága az volt, hogy közköltsegen olyan intézetek kell felállítani, melyben "tanítók-és iskolamesterek fémáltassanak, k k a nemzeti nyelvet értelmesen tanítsák és a nép zsenge magzatait a közvárokozásnak jobban megfelelőleg neveljék..." /3/ A király ezen előterjesztések kielégítésére elrendelte, hogy "ezt a célt szolgáló intézmények minél gyorsabban létesüljenek". Ennek következtében a kormány a Tanulmányi Alap költségén öt rom. kat. tanítóképezde felállítását rendelte el 1840-ben, Pesten, Szegeden, Miskolcon, Érsekújvárt, és Nagykanizsán. Ezek a tanítóképző intézetek a későbbi

években nyíltak meg, a pesti csak 1844.-ben.

Ugyanebben az időben a Helytartó Tanács 1843.január 10-én levelet intézett Klebusitzky Péter kalecsai érsekhez, melyben kéri, hogy a már meglevő szepeshelyi, egri és veszprémi tanítóképzők mintájára egyházmegyéja székhelyén szervezzon meg egy tanítóképző intézetet: "Excellentiam Vestram de positivo B.Jussu Regis provecandam habet, Consilium hoc Lottle Regium ut ex obtutu insignis, quod ex rite effermandis pro scholis elementaribus ad exemplum praexistentium in Saepusio, Agriae et Verprimii paedagogiurum, circa erigendum et fundandum in residentia sua loco praeparanderum, ~~circaxerigendum~~ institutum oportuna rationem inire, deque resultato quo ocyus relationem isthuc praestare velit, abhinc ad exige tiam B.Jussu Regis altissimo loco substernendam."

Hivatkozással ezen leiratra Klebusitzky érsek 1843.január 24.-én levéllel kereste fel Kopácsy József esztergomi hercegprímást, Pyrker László egri érseket Seitevszky János pécsi püspököt és gr.Zischy Demenkost Veszprém püspökét, hogy tőlük tanítóképző intézeteik szervezetéről és fenntartásáról információkat kapjon. Kérdései a következők voltak: vajjon a tanítóképző rendelkezik-e alapítvánnyal, hogy ez hennan származik? Ha az érseki vagy püspöki jövedelmekből tartják fenn, székürsedés esetére az udvari számszék folyosítja-e a szükséges kiadásokat? Fenntartható-e ezen intézmény egy olyan érseki alapból, melyhez évente 30.000 forinttal járulna hozzá.? Mi jövedelme van az igazgatónak és a tanároknak? Mikor kezdődik az iskola-év és mikor fejeződik be, mily módszerrel készítik elő a jövő tanítóit hivatásukra, mily tantárgyakból és mennyi órában? Vajjon a tanítás módszere mellett az énekben és orgonálásba gyakorolják-e őket? Végül az épületre vonatkozólag, van-e külön e célra rendelt épülete az intézetnek vagy talán valamely más iskola tantermeit használja felváltva? Ezenkívül szívesen vesz minden olyan utmutatást, tanácsot, melyet egyéni ítélete alapján lényegesnek vagy a cél elérésére hasznosnak lát.

A válaszokat, mert jellemzőek az akkori idők tanítóképzésére főbb vonásokban a következőkben adom:

Kopácsy József hercegprímás válasza 1843.február 7.-én kelt. Mint veszprémi püspök 1836.-ban alapított egy tanítóképzőt, mely az állami hatóság legmagasabb tetszésével találkozott. Az iskola év május elsejétől szeptember utolsó napjáig tartott. A tanárok ellátására egy 400 és két 500 forintos honoráriumot biztosított évente. A tanulók felségélyezésére saját forrásaiból 18, a káptalan 6, egyenkint 60 forint ösztöndíjat biztosított, készen más kiadások fedezésére is. A veszprémi püspöki javadalom pénztárát kötelezte ezen összeg rendszeres kifizetésére halála esetére is. Hat éven keresztül látta jó eredményét az intézetnek úgy, hogy amikor elkerült Esztergomba, ott is szorgalmazta egy hasonló intézet létesítését, mely 1842-43 iskolévben nyílt meg. A tanulók közül 12-t ő maga, 10-t a káptalan segélyezett 120 forint évi segéllyel. A

munkaév november 4.-én kezdődött. A királyi leirat 1843. január 3.-án a legmagasabb elismeréssel nyilatkozik a képzőről és a primás egyéni véleményére bizza a tanulmányi idő 2 évre való emelését a többi képző berendezése szerint. Az intézet semmiféle alapítvánnyal nem rendelkezik. Külön épülete sincs. A veszprémi képző a gimnázium külön erre a célra bezárt épületében helyeztetett el, Esztergomban a Szt. Thomásius iskolában, melyet a primás költségén alakították át és szerelték fel. A felvételhez szükséges a humaniorák vagy legalább a gramatika osztályok kitűnő eredménnyel való elvégzése és ajánlható erkölcsi állapot. A kurzus 10 hónapra keresztül tart, megismétlésének engedélyezésével, egy iskolaévben 2 vizsgálattal. Napirendje a következő: A tanulók reggel 1/27 órakor szentmisét hallgatnak, 8-tól 10-ig "a tanító urak óránként magukat felváltva tanulmányaikat előterjesztendik. 10-től fogva 11-ig leendő az hangászati oktatás. Délután 1 3/4 órakor a tanítványok az iskolába gyűlekeznek, bel 2-től fogva 4-ig ismét óránként egymást felváltva a tanító urak, tanítandnak. "Az évnegyedenkénti szentgyónást kedden reggel végzik a tanulók, csütörtökön egész nap szünet, vasár és ünnepnapokon a szentmise 8-kor szentbeszéddel." Minden 2 hónapban részletes próbatétel tartatik, az ez idő folyamán tanultakból, az ötödik és tizedik hónap végevel pedig az egész félévi pálya általános vizsgálattal ünnepélyesen fog befejeztetni. Az intézet legfőbb ellenőrzése a káptalan egyik tagjára hárul.

Az egri egyházmegye pátriárka erre ke hosszú, hat melléklettel bíró levélben válaszolt. Megküldte nyomtatásban magyar nyelven írt "A falusi iskola mesteri hivatásra készítendőik számára az egri anyamegyében alapított intézetnek rövid előadása" című 31. oldalas füzetet melyben részletes válasz található az összes feltett kérdésekre.

Az intézet célja: "...a megyebeli falusi iskolákat kimivelt tanítókkal megagándékozni..." Alapítvány tőkéje az általa adományozott 5.000 váltó forint melyhez a káptalan és a papság részéről "rövid idő alatt.. részint tüstén kamatozásra kiadható készpénzben, részint kötelező levelekben 22.000 v. forintot felülmúló summa gyűlt össze..." Az intézet növendékei közé kik ingyen asztali és szállási elhelyezést kapnak, olyanokat vettek fel, kik nagyobb deák, vagy bölcselkedő iskolákat is végeztek, tanulásukra és viselkedésükre nézve iskolai bizonyítvánnyal bírnak. Mindazon tulajdonokra nézve melyek egy iskolamesterben és egyházi énekesben megkívánhatnak megpróbáltatnak, közülük a legalkalmasabbak kiszemeltetvén a nagyméltóságu érsek által a főkáptalannal egyetértve felvétetnek, mindenkor különös figyelemre méltatván, kik a hangászat alapos ismeretében csak valamennyire beavatattak, vagy származásukra nézve ezen érseki megyéhez tartoznak". Tanulói lehetnek az iskolának olyanok is akik ellátásukról önmaguk kívánnak gondoskodni, valamint azok is akik a zenében semmi jártassággal nem bírnak. Ezek csak iskolai mesteri képesítést nyernek. Az ifjak "erkölcsi rendezése" fejezet címe alatt

a pozitív irányú nevelést egy jellemző mondat hangsúlyozza ki: "a házi törvények...kevés cikkelyből állanak...legkevesebb bennük a tilalom és büntetés de annyiivel pontosabban eszközöltetik az előljáróság által azoknak megtartása, annyiaval nagyobb a növendékek hajlandóságaira, szokásaira, indulatjaira, a felülegyeles mely különösen kiválasztott egyházi férfiakra nagyon bizva." Tanulmányi tárgyak: "keresztény hittudomány, O, és Új testamentumi történektek, értelmes olvasás, szép helyesírás, a számvetés szabályai, különféle esedező, kötelező, nyugtató és egyéb levelek szerkesztése." Legfőbb tárgy az iskolai tanítás és nevelés tudománya. "Másik főkötelessége a növendéknek, mint jövőendő egyházi énekesnek a hangászat ösmérte. Elvégre a clavier és organa hangoztatásában szoros értelemben vett alaptól kezdve, valamint a processiókhoz való deák versezetek éneklésében hangbetűk szerint taníttatnak, Végre mivel több helyiségekben a jegyzői hivatalt is az iskolamesterek viselik, a jegyzői hivatalra ezen tek. Heves vármegyei számvevője által kidolgozott utasítás is közöltetik a növendékekkel." A tanulási idő 2 éves. Az első évben tanulják az elméleti tárgyakat a második évben pedig az organa használatában gyakorolják magukat. Így ha valaki nem óhajtott tanító lenni, az első év után is képesített lehet. Tanítók: A tanítás és nevelés szabályait mindenkor egy áldozó pap, nyilván az iskolában, kétizben délelőtti és után 1-1 óráig magyar nyelven tanítsa." Ugyan ő tanítja a hittant, olvasást, írást, számvetést és a különféle levelek "feltevéseit". "A rendes hangászmesternek az egri székesegyház hangászkarzat igazgatója nagyon rendelve. Napenként 2 órát töltvén foglalatosságában. Ennek segéllésére hivattatik a város énekesse minden szombatnapon 1 óráig az iskolában tanítani." Könyvek, hangszerek: "a tanításra nézve ugyan külön-külön megvannak azok a könyvek minden növendéknek, melyekben az említett tanulmányok foglaltaknak, nevezetesen ABC-táblácska, betűző és olvasó-könyv, öreg közép és kis katekizmus O és U. testamentumi szent história, ékes és helyesírás, számvetés és szép írást mutató nyomatott példák. Közönségesen pedig az intézettől nagyon elegendő papírocsok és egyéb írószerek, ...a hangaszatra nézve pedig egy ingó organán kívül van az intézetnek 3 kis hangu clavierja...vagyon még az iskolában egy hangbetűk alá vonatolt fekete tábla...." Az intézet 1828. december 2.-án nyílt meg.

Scitovszky János pécsi püspök 1843. február 1.-én kelt levelében a következőket írja: a tanítók nagyfokú tudatlansága indította a 2 éves preparandia felállítására, melyre legalább 4 éves grammatikai iskolai képzettséget tett kötelezővé. A neveléstan és módszertan az a tárgy, amelyet a legszigorúbban kell tanulni, a többi tárgyat ismételve tanulják, nemcsak azért, hogy ismereteiket felfrissítsék, hanem, hogy az illető tárgy tanításának módszerét is megismerjék. Ismételtetik a hittan, az egyházmegyei könyv szerint, bibliai történetek, számtan, helyesírás stílusgyakorlatok, összefoglaló földrajz a magyar nyilvános jogból való alkalmazással, természettörténelem, gazdasági kérdések, organajáték énekkel, és muzsika. Fontos, hogy a tanításban minél több legyen a gyakorlat.

Az előadások nyelve a magyar, de megengedhető a tanulóknak a más nyelven való felelés is. 3 tanár k. nevezését tartja szükségesnek: hittan, neveléstan, és zene. A tanárok tiszteletdíját sajátjából fedezi. A hittanár kap száz, a nevelőtanár kétszáz a zenetanár száz forintet. Az előadások Szt. György naptól Szt. Mihály napig tartanak. A fenntartási költségeket esetleges széküresedés idejére az udvari szánszék folyósítja. A diákok segélyezésére vonatkozólag megemlíti, hogy ő minden esztendőben az 5-6 legjobbnak jutalomként 200-300 forintet szokott adományozni. Az igazgató a káptalan tagja, jól van detálva és így semfiféle honoráriumra nem tart igényt. A képző szervezésében az egri képző szelgált mintául, megayilt 1841. április 20.-án. Saját épülete nincs, de a püspöki liceumban külön választott és elzárt részben folytak az oktatások, itt ergona is áll a tanulóifjuság rendelkezésére.

Gr. Zichy Domonkos veszprémi püspök 1843. február 3.-án kelt válaszában elmondja, hogy a veszprémi képző 1835-ben nyílt meg minden állandóbb jövedelem nélkül. A tanárok fizetése és a tanulók segélyezése a püspök pénztárát terheli, kb. 2280 forint évente. A káptalan 6 tanuló segélyezését vállalta havi 10-12 forinttal fejenként. Az intézet rektera kanonok. Épülete nincs, csak a piaristák gimnáziumába helyezték el. A tantermeket a püspök és a káptalan szerelte fel, A jelentkezők között nős emberek is vannak, akik elvégezték a gimnáziumot, filozófiát vagy legalább a grammatikát. Amikor az egyházmegye tanítóí állásai betöltődtek, a tanulók lassan elmaradotak, úgy, hogy alig volt 4-5 aki a grammatikai osztályt elvégezte volna. Az intézet 7 évi fennmaradása után megszűnt. A mellékelt rendtartás szerint a tanítás 5 hónapra keresztül tartott 3 tanár vezetése mellett. Naponta, kivéve vasárnapot és penteket 3-3 óra volt délelőtt és délután. Beszámolókat havonta a hónap végével tartottak. A gyengeket megintették, stipendiumát megvonták, vagy másheva való elhelyezéssel büntették. Az utolsó hónap nyilvános vizsgájáról a jegyeket megküldték a főtanfelügyelőségre/Districtuális Superioris Directóriá Scholárum Offició /. Az év végén a tanulmányi tárgyakból, viseletből, erkölcsokről bizonyítványt kaptak. Az 5 hónapot a püspök nem látja elegendőnek, s ezért kíváncsának tartja legalább az 1 esztendő bevezetését, s a jelentkezők tehetségsszerint való megválogatását. A tanulók tudásának fokára negyen rávilágít a "Kérdések a veszprémi mesterképző intézetben előadott tanulmányokból 1842".

Ezen kimerítő válaszok sekban hozzájárultak a kalocsai képző terveinek kiviteléhez. Az érsek először is megértette belőlük, hogy a legnagyobb anyagi áldozatot nekik kell meghozni, szívesen is tette. Megnyugtatóására szelgált, hogy széküresedés esetére is biztosítva lesz az intézet jövője.

Az épület kérdését először a fenti k. zók példájára igyekezett rendezni. A kegyesrend tartomány főnöke megbízottjával, Grosser K. János atyával szerződést kötött 1843. május 19.-én, amely szerint a piarista rendház

udvar felő részében 1 szobát a hozzátartozó konyhával évi 40 v.f.-
 rint bérért bérbe vesz. Ezen szoba felszerelését az érsekség jövedelméből
 állítja elő udvarrészét elkerített téglakerítéssel, hogy a gimnáziumtól
 teljesen elkülönített legyen. A képző esetleges megszűnése alkalmával a
 szoba felszerelése az érsekség tulajdonában marad az épületet azonban e-
 redeti állapotába kell visszaállítani. A szerződést 3 példányban álli-
 tották, az egyik példányt az érseki arhivumba helyezték el. Fontos volt
 ezt a szerződést megemlíteni, mert a tanítóképző intézet igazgatója
 által az 1864-ben a "képző keletkezéséről, szervezéséről és jelenlegi
 állományáról" szóló jelentés, Sztára József tanítóképzőintézeti tanár
 1909-ben készült feljegyzései és dr. Timár Kálmán "Az érsekújvári kir.
 kat. tanítóképző intézet története," című munkája a tanítóképző elhelye-
 zéséről azt állítja, hogy Klebusitzky püspök által az árvák részére
 megvett házat és telkét alakították át a képző céljaira. Hivatkoznak
 Bedcsula: Vita Petri Klebusitzky Colecáe 1859-ben kiadott munkájára,
 melynek 150. oldalán ezek olvashatók: "Demui adiacens aedificium subin
 pro inducenda Colecam praeparandia aptavit, in quod et domus omnimoda
 instaurationem convenientemque scope refectionem 2000 fl.C.M. impen-
 dit. At morte praeventus, intentum stabiliendae praeparandiae opus con-
 summare nequivit". Pedig Bedcsula sem állította, hogy az árvaházat és tel-
 két alakította volna át az érsek, hanem azt, hogy az árvaház mellett
 fekvő épületet tették a képző otthonává. Ezt úgy látszik érezte, dr.
 Timár Kálmán is, amikor fent idézett munkájában kihangsúlyozza, hogy
 Kunszt érsek a képző céljaira azt a telket és épületet engedte át, me-
 lyet Klebusitzky Péter 1843.-ban épített az általa tervezett érseki ta-
 nitóképző számára. Ugyazintén felajánlotta, a Klebusitzky alapította
 érseki árvaháznak szomszédos telkét és épületét. Nem az árvaházat ala-
 kította át tehát, hanem a mellette levő épületeket. Viszont az átalakí-
 tásokat, melyekről Bedcsula fenti munkája említést tesz, nem nevezhetjük
 építésnek. /4/ A fenti szerződés és Bedcsula állítása között látszóla-
 ges ellentét van. Bedcsula udvari papja volt Klebusitzkynek és így az
 eseményekkel tisztában kellett lennie. Munkája különben egy igen ala-
 posan és lelkiismeretesen megszerkesztett munka. Valószínű tehát, hogy
 az érsek nem találva jónak a gimnázium és képző egy épületben való el-
 helyezését a szerződést felbontotta és a képző elhelyezését az árvaház
 melletti épületben tervezte.

Amikor így minden készen volt és a képző megvalósulásához közeledett, az
 érsek örömmel írta meg válaszát a Helytartó Tanácsnak május 6-án, 1843-ban,
 amelyben reményének ad kifejezést, hogy ha a jó Isten is úgy akarja, az
 iskola a következő iskolaévvvel megnyitja kapuit. Sajnos a nagy lelkese-
 déssel és áldozatkészséggel elkezdett munka megakadt az érsek 1843. ju-
 lius 2-án bekövetkezett halála miatt. /5/

Kis József: a magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Magyar tanítóké-
 pző 1929. 23. o. dr. Juhász Kálmán: a licenciátusi intézmény Magyarországon.
 3. Szakál János: A magyar tanítóképző története 28. o. /4. dr. Timár Kálmán
 Az érsekújvári kir. kat. tanítóképző története. 1938. 26. o. 5/ Bedcsula: Vita
 Petri Klebusitzky, Colecáe 1859. 256. o.

A tanítóképző megalapítása.

A XIX. század 40-es évei nemzeti szempontból igen fontosnak tartották a tanítóképzést. A magyar államnyelv megteremtése körüli küzdelmek adták elsősorban a gondolatokat a népnevelés alaposabbá és ezzel kapcsolatban a tanítóképzés reformja érdekében. Az 1843/44. országgyűlés a népnevelés ügyét a tanítóképzésen keresztül óhajtja megvalósítani. Valóban, ha a népet iskoláztatni óhajtjuk, akkor elsősorban az iskolában működőket kell elsősorban és minőségben képezni. Ehez megfelelő számú képzőre volt elsősorban szükség. A felekezethez fordult ezért a javaslat és kérte, hogy számarányuknak megfelelően állítsanak fel képzőket. Az intézetek fenntartási költségeihez az ország 10 éven át 100.000. forinttal kész hozzájárulni, mely összeget közadók módján nemestől, nemnemestől egyaránt behajhtják törvényhatóságaik útján. A király azonban a közoktatásügyet fenségjogainak hatáskörébe tartozónak tartotta a fenti javaslatot nem fogadta el. A tanítóképzés reformja ott érlelődött kiváló gondolkodóink lelkében. Eötvös József az első magyar kultuszminiszter a tanítóképzés reformját a hivatásuk magaslatán álló, szaktudásban és tapasztalatokban gazdag tanítóképző intézeti tanároktól várta. Ezért 12-nek külföldre való kiküldetését szorgalmazta. A különböző reform tervek között érdemes még felfigyelni Fáy András gondolataira, melyek a "Probatétel a mai nevelés két nevezetesebb hibáiról" című munkában láttak napvilágot. Fáy a neveléstani tárgyak alaposabb tanulmányozásától és a tanító jellemének csiszoltságától várja a műveltebb és a nevelés munkájában nagyobb eredményeket elérő új tanítónemzedék megjelenését. /1/

Sajnos ezek a tervek csak tervek maradtak. A magyar tragikus sors, mely az ezeréves mult annyi nekilendülését tarolta le ezen tervekkel szemben sem volt kegyesebb. Az 1848/49-es évek politikai küzdelmei, majd a nemzet élehalál harca és világsí elbukása lehetetlenné tették ezen reform tervek termésbe szökkenését.

Az abszolútizmus ideje alatt iskolaügyünk teljhatalmu diktátora Thun Leo gróf a monarchia kultuszminisztere igaz, hogy rövid idő alatt, 1858-ig 2000 iskolát és 13 tanítóképzőt nyitott, de nem a magyar érdekek szolgálataiban, hanem idegen érdekeket tartva szem előtt.

A tanítóképzés ügyét az 1856. január 20-án kiadott "Bestimmungen für die katholischen Präparanden curze /Lehrer-Bildungsanstalten/ in Ungarn" rendelettel határozta meg. Ez a rendelet hasonló volt a mostani Rendtartásokhoz, melyben általános és az iskola egészem meghatározott részlet problémáit irányító elveket találhatunk.

Ezen rendelet megszüntette az 1840-es években megszervezett és megnyitott öt tanítóképző intézetet és helyükbe a püspöki kar kérése alapján püspöki vagy társas kaptalani székhelyeken más intézeteket nyitott. Ezen reform alapján a következő városokban létesültek katolikus tanítóképzők: Besztercebánya, Esztergom, Győr, Kálcsa, Kassa, Nagyszombat, Nagyvárad, Pécs, Pest, Sopron és Szatmár. Azonkívül Pesten az Angolkisasszonyok intézetében tanítóképző intézetet szerveztek. Ezek az esztergomi és pécsi kivételével kir.kat.képzők voltak. /2/

A püspöki kar fenti kívánságának indoklását olvassuk egy Kassán 1854. december 20-n kelt tudósításban. "A magas kormánynak a praeparandiákat illető legújabb intézkedése nemcsak figyelmet, de célszerűsége miatt teljes méltánylást érdemel. Ki a plébánost az egyházi szertartásokban mindenütt követi, az isteni szolgálatot vele ugyyszólván megosztja, annak külső díszéfényét, épületeségét kiképzett ügyessége által tetemesen növeli; ki továbbá a nép erkölcsös vallásosságára szakadatlan, közvetlen, bizalmas érintkezés által hathatósan befolyt, sőt mivel külön népiskolai tanítók sokhelyű hiányzanak, a kisdetek első oktatását, nevelését kezdeményezi és kezeli: szükség, hogy képességgel, vallás-erkölcsös buzgósággal bírjon, ha feladatának sikerrel akar megfelelni. Innét van az, hogy egyházunk főpapjai atyáskodó buzgalmuknál fogva mindenkor annyi gondot fordítottak ezen intézetre.... tekintetbe véve, hogy az ily intézeteknél mindenek előtt a vallásos és egyházas képzést kell szemelőtt tartani mire nézve az egyháznak közvetlen felügyelete önálló intézkedése kívántatik, kimíndatott az elymiszterint a praeparandiák a püspöki székvárosokba tétessenek át. Ezen célszerű

intézkedés kettős előnnyel bír, amennyiben a növendékek főpásztoraink a-
tyai gondja és örködése alá helyezvük nemcsak, hanem az egyházi szertartá-
sok is csupán a székesegyházakban lévén teljes gyakorlatban, tapasztalatai-
kat a tanítási órákon kívül is nevelhetik. A pesti praeparandiára fordí-
tott költség kisebb helyeken három ily intézetre is elegendő; másrésről
a növendékek többnyire szegény szülőktől származván a lakbér és élelem
drágaságát alig viselhetik el. E szerint a képezdék a fővárosokból kisebb
helyekre tétetvén át, számra is szaporíttathatnak." /3/.

A Thun féle reform alapján Kalocsán is tervbe vett képző szervezése az
iskolaalapító Kunszt József érsek /1854-1866/ nevéhez fűződik. Ő alapított-
ta 1860-ban a Jézustársasága kollégiumát, a kegyesrendiek algimnáziumát ő
emelte főgimnáziummá. Ő hívta meg a misszionyunk nővéreket és alapította
meg anyaházukat és iskoláikat egyházmegyéje székhelyén. Első iskola alapí-
tása volt a tanítóképző.

A szervezést évekre visszanyúló tárgyalások és tervezgetések előzték meg.
A magyarországi cs. és kir. Helytartótanács 1854. szept. 20-án kikérte az ér-
sek véleményét a katolikus képzők számának növelése és elhelyezése tárgya-
ban. Ez a leirat két részből állt. Az első értesíti az érseket a tényállás-
ról általánosságban: az új tanítóképzők felállításának szükségéről a püs-
pöki vagy társaskáptalani városokban, és pedig a német-szláv koronataromány-
okban található tanítóképzők mintájára. A versetzi képző szervezetét főbb
vonásokban mellékletként el is küldötték. Jellegetessége, hogy a képző egy
főelemi iskolával van kapcsolatban, ahol a tanulók gyakorlati kiképzésüket
kapják és ahol egy jól berendezett iskolával megismerkedhetnek.

A másik része a leiratnak már körülhatároltabb. A kalocsai képző alapításá-
val kapcsolatban érdeklődött a Helytartó Tanács vajon hajlandó volna-e az
érsek az épület fenntartása, a helyiségek fűtése, a tanszerek beszerzésére
a káptalan, a város, vagy az egyházmegye forrásaiból hozzájárulni a költsé-
gekhez. /4/

Az érsek október 1-én kelt válaszában örömeinek adott kifejezést, hogy az
érseki székhely tanítóképzőt kap és hajlandónak mutatkozott a költségek-
hez hozzájárulni, amennyiben a boldogemlékü Klobusitzky érsek által a kép-
ző céljaira kiszemelt épületet a képző részére átengedi, vállalja a tisz-
toztatás és tartarozás költségeit és 6 3/4 lágy fát ad az intézet fűtésére. 5/
A király a legnagyobb meglepetéssel vette tudomásul az érsek édozatkészse-
gét. A VKM. amikor ezt tudtul adta annak a reményének adott kifejezést, hogy
a Tanulmányi Alap tehermentesítése szempontjából további anyagi támogatás-
ra is kész lesz. Meghatározott formában azonnal elő is terjesztette a hit-
oktató fizetésének érseki forrásokból való folyosítását. Viszont megígérte,
hogy a megszűnő szegedi képző tanszereit és zenetanárát átengedi a kalocsai
képző részére. /6/. Az érsek március 25-én kelt válaszában elfogadta az aján-
latot és magára vállalta a hitoktató fizetését, melyet sajátjából folyosított.
A butozzat beszerzésének kérdését Kalocsa városa volt hajlandó a városi
pénztár terhére vállalni. A szegedi képző felszerelése Szegeden maradt.
A képző Csajághy Sándor csanádi püspöknek a közbenjárására, aki 10.000 frt.
adományt tett le az ifjuság nevelésének oltárára földtehermentesítési ál-
lami kötelezvényben, a kir. H. T. intézkedésére a Vállás és Közoktatásügyi
Minisztérium 1856. május 9-én kelt 3858. sz. a. leiratában a szegedi képző
fennállását továbbra is engedélyezte. /7/.

Közben a Budapesti Hírlap 1856. évi 50-51. számában megjelent a pályázati hír-
detmény a kalocsai tanítóképző tanári állásainak elnyerésére. A pályázók kö-
zül az érseki hatóság híramat ajánlott kinevezésre és pedig első helyen Vich-
lida Antal érsekújvári cs. és kir. tanítóképző intézeti tanítót, aki mint tén-
leges tanítóképző intézeti tanító megfelelő gyakorlattal bír "kül és bel-
földön" ilyen intézetnél való munkára. A második helyen Kassay Lajost a ka-
locsai elemi iskola 3. osztályának tanítóját, a harmadik helyen Jergler Má-
tyás pesti altanítót jelölte.

1/Szekál i.m. 32. és 43. old. 2/ Dr. Timár Kálmán: i.m. 24. o. 3/ ugyanaz 23. o.
Religio. 1855. I. 5. 4/ Helytartó Tanács 1854. szept. 20-án kelt 20459. sz. leira-
ta. 5/ Érseki felterjesztés 1854. okt. 1. 1488. sz. a. 6/ H. T. 1856. febr. 18. 2960.
sz. írása. 7/ A szegedi tanítóképző régi jegyzőkönyvi gyűjteményéből.

A Helytartó Tanács 1856. szeptember 9.-én kelt leiratában értesíti az érseket, hogy a császár és királyi vallás és közoktatásügyi minisztérium augusztus 20-án kelt rendeletével a kalecsai tanítóképző intézethez Menyey Józsefet, az érsekujvári tanítóképző volt tanárát nevezi ki, akit kötelezték arra, hogy szolgálati helyét xaxxxx szeptember hónapban foglalja el. /1/

A pályázatot a tanári állások betöltésére a Helytartó Tanács előírásai szerint, a fentemlitett lapban tették közzé, a befutott pályázatok közül az érsekség 3 jelölt, a minisztérium mégis egy 4.-et nevezett ki. Magyarázatát ezen eljárásnak ott találjuk, hogy az érsekujvári képző 1856. tavaszon bezárta kapuit és talán legtehetségesebb tanárával akarták biztositani az új kalecsai képző megfelelő nivóját. Az egész pályázati eljárás és Menyey kinevezése bizonyítékot szolgáltat arra a tényre, hogy a kalecsai képző nem jegutódja, és nem is közvetlen folytatása az érsekujvári képzőnek, különben nem kellett volna semmiféle pályázatot meghirdetni, hanem csak egyszerűen bejelenteni, hogy az érsekujvári képző teljes személyzetével, amennyiben ez ellen a kalecsai érseknek és az érdekeltek kifogásuk nincsen átköltözik Kalecsára. Azonban nem így történt. Nem látszik tehát eléggé bizonyítotttnak dr. Timár ^{egy}m. tanár feltevése "Az érsekujvári kir.kat.tanítóképző története" c. munkában: "1856-ban megszűnt az érsekujvári kir.kat.tanítóképző intézet a képzőt Kalecsára helyezték át. Az érsekujvári képző Kalecsán kapott hajlékot" a mondat befejező része: "vagyis az érsekujvári képző helyett Kalecsán létesítettek új képzőt" nem következik feltétlen az előzményből mint ok az ekezetből, mert a kalecsai képző tervezgetése sokkal régebbi mint az érsekujvári megszüntetése, csak egymásután fejez ki, melyet egy kis jóakarattal más ujennan elskitett képzőre is lehetett volna vonatkoztatni. Allításomat bizonyítja még az a tény is, hogy az érsekujvári képző anyakönyveit az esztergomi képző kapta meg. /3/

Az intézet első igazgatója, Farry X. Ferenc az elemi főtanoda igazgatója is volt október 23-án /1856/ értesítette az érsek urat, hogy az iskola-évet az elemi iskolákkal, amelyhez a képző is tartozott, a Szentlélek ünnepélyes segítségülhívásával és szentmisével 1856. október 4.-én megkezdte. Mivel azt hallotta, hogy az érsek ur hitoktatót nevezett ki az intézethez ő a magas helyeslés reményében 2 más segédtanítót állított, akiket október 8-án az intézetbe bevezetett és akik "engedelmisséggel, jámborsággal és szorgalommal" előadásukat megkezdtek. Mellékelte a tervet a tantárgyfelelőst az órarenddel, hogy azt a Bestimmungen 17. §-a szerint jóváhagyás végett az érseki hatóság beküldhesse. A H. T. hoz. Az érseki hatóság ezen jelentés alapján 1856. október 25.-én jelentette, a Helytartó Tanácsnak a képző megnyitását. /4/

A képző külső viszonyaiban az 1867. esztendő hozott változást, amikor Lanovich József egészen rövid érseksége után Haynald Lajos lépett Asztrik érsek örökében mint 81. kalecsai érsek. Az országsszerte de egész I. V. K. M. 12769/1856. 2. dr. Timár i. m. 25. o. 3. Schwarrcz Gyula: Magy. Tanítóképezdék statisztikája 8. o. 4. Ers. Hat. 1438/1856.

Ásztrik érsek örökebe, mint 81. kalocsai érsek. Az országszerte, de egész Európában ismert nagytehetségekkel megáldott érsek, 24. éven keresztül vezette az egyházmegyét. A képző iránti nagylelkűségével, melyre lendületet a katolikus tanítóképzés fontosságának átérzése adta meg, az intézet legnagyobb jötevőjévé vált. Az ő nevéhez fűződik az épület nagyobbitása, emeletre emelése, a 3. és 4. évfolyam beál ítása és a Haynald-alapból juttatott ösztöndíjak nagy száma és értéke. Mint kiváló botanikus a szertárak fejlesztéséről sem feledkezett meg.

Az 1868. évi XXXVIII. t. c. a tanítóképző életében.

Az 1860. október 20-án kelt "októberi-diploma" az abszolútizmus végét jelentette. Az iskolaügyben is megszűnt Thun Leó mindenhatósága és a közoktatásügy a magyar Helytartó Tanácsra keresztül minden leiratot magyar nyelven szerkesztett, a pecsétnyomokon azonban a kétfejű sas még mindig ott volt, mint az összbirodalom jelképe.

Tulajdonképeni változás a magyar iskolaügyben csak a kiegyezés évét követő esztendőben történt az 1867. év után. Ekkor jelent meg báró Eötvös József népektatási törvénye az 1868. 38. t. c. melynek 81-től 115-ig 8-ig terjedő szakaszai vonatkoznak a tanítóképzésre.

A törvény megjelenésének előzményei:

A törvény kiadására az az óriási tanítóhiány és a tanítók képzetlensége adott alkalmat, mely ebben az időben országszerte megállapítható volt. A képesített tanítók száma 1856. tehát a Bestimmungen megjelenése óta 1867-ig 4978. tanító és 364 tanítónő ezekhez hozzá kell számítanunk a magánutón végzeteknek számát melyet egyes tanítóképzők elhagytak pedig gyakran igen tekintélyes szám volt a tanítóképesítőt tettek számát mintegy 6000 tanító és 600 tanítónőre tehetjük azaz évenként átlag 500 tanító és tanítónő. Mennyire csekély volt ez a szám bizonyítja az a tény, hogy abban az időben a tanítók száma országos viszonylatban 15-16 ezerre tehető. Tehát a képesített tanítók száma nem volt elégséges a szükséges évi pótlásra sem, amit 4 %-nak véve 600,640 tanítót jelentett volna, azaz 10767 hiányzó tanítói állás betöltésére egyelőre gondolni se lehetett "A kernak tehát tanítóképzés szempontjából a jellemzője az, hogy kevés volt a tanítóképzők száma, s hogy ezek sem voltak egyben képesítve, ahogyan azt tanítóknak való szükséglet kívánta volna."/1/

A tanítók képzettségére pedig jellemző, hogy 22.50%-nak csak tanítói képesítése nem volt. Viszont az egyes felekezeti képzők, különösen a görögkeleti, szerb és román képzőkben az alapismeretek hiányában felvett jelöltek a hit és egyházi szertartások és énekismeretén kívül, alig látták el pedagógiai tudással. Fontos volt tehát a tanítóképzés reformját megalkotni.

Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai Magyar Tanítóképző 1929. 119. o. /1/

Ezen reformok keresztülvitelét valósította meg az 1868.38.t.c.amely folytatása volt annak a munkának, amit báró Eötvös 1848.évben abbahagyott. Felvezethetők benne az 1843-as bizottság tanügyi javaslatai, Majer István Esztergomi paptanár elgondolásai és az első magyar közös tanitógyűlés kívánságai. /1/Ezen törv ny minden más iskolaszervezetét megelőzve a magyar alkotmány első iskola törvénye lett. A legalsóbb iskolai tagozaton kezdte a nemzeti reformok megvalósítását, mert csak erre lehetett a többit építeni. Voltak akik, többek között Szakál János a „Magyar tanítóképzés története” című munkájában ~~xxx~~ Eötvös új törvényének egyházellenes színt óhajtottak adni azért, mert kimondotta a törvényben, hogy az állam kötelessége a közoktatásról gondoskodni. Eötvös nem akarta ezzel leszni az egyháziiskola fenntartók munkáját, sőt hálásan gondolt mindig a magyar kultúra zászlóvivőire az egyházakra, csak hogy az államot megegyezése és nagyobb, átfogóbb képességei miatt inkább tartotta alkalmasnak a legelűgöttabb helyek népének kulturájáról is gondoskodni.

A törvény a Magyar Törvénytár 1836.-tól 1868.t.c.gyűjteményének 449. oldalán található. A tanítóképző intézetekre vonatkozó szakaszait a következőkben foglalhatjuk össze: A tanítóképző intézetnek 3.évfolyama van. A 3.évfolyam kötelező tárgyai: 1. Hit és erkölcstan, 2. Neveléstan, 3. Oktatási módszertan, 4. Általános és hazai földrajz, 5. Általános és hazai történelem, 6. Anyanyelv, 7. Magyar nyelv, 8. Német nyelv, 9. Természettudományok és azoknak a földmívelésre és iparra való alkalmazása, 10. Gazdaságtan, Gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal/minden tanítóképző intézethez legalább 2 holdnyi kert csatolandó/ 11. Hazai alkotmánytan, 12. Számtan és mértan, 13. Ének és zene, /különösen hegedű és zongora/, 14. Szépirodalom és rajz, 15. Testgyakorlat tanítása, 16. Tanítás gyakorlása a tanítóiskolában. Minden tanítóképző intézetnek gyakorló iskolával kell összekötve lenni. A tanítóképző intézetek tanári testülete az igazgatóból, legalább 2 rendes és 1 segédtanárból, továbbá a gyakorlóiskola tanítójából áll. Az intézetbe való felvétel feltételei: a betöltött 15 éves kor, ép test, az anyanyelv, számvetés, földrajz és történet ismeretében legalább annyi jártasság, amennyit a gimnázium, reál, vagy polgári iskola 4 első osztályában tanítanak. Erről vagy nyilvános iskolai bizonyítványt köteles felmutatni, vagy felvételi vizsgálatot köteles tenni. Minden évfolyam bevégeztésével nyilvános évi vizsgálat tartandó. A három évfolyam bevégeztése után 1 évre de legfeljebb 2 év múlva, mely idő alatt a tanításban gyakorlatot szerez a tanuló, köteles az összes képzőintézeti tárgyakból, különösen a tanítás gyakorlatából írásbeli és szóbeli vizsgálatot tenni, melynek sikeres letétele után nyeri el a tanítói oklevelet.

1. Szakál János idézett mű 67. o. 2. u. a. 66. o.

Minden tanítóképző intézetben köztartás állíttatik fel, melyben a növendékek mérsékelt díjért élelmezést kapnak. A köztartásban való részvétel a tanuló tetszésére van hagyva. Szegény, szorgalmas, jó magaviseletű tanulók köztartási díjat az intézet fizeti. Érdemes és ráutalt növendékek ösztöndíjban is részesíttetnek.¹

E törvény 13.§-a tanítóképző-intézeteknek hitfelekezetek által való felállíthatását a következő feltételekhez köti: 1. az intézetek gyakorló-iskolával legyenek összekötve; bennök a törvény által előírt tárgyak és a törvényben meghatározott terjedelemben taníttassanak; 2. évenként nyilvános vizsgálatok tartassanak, melyek eredménye a közoktatásügyi miniszternek jelentendő. A tanítóképesítő vizsgálatok a törvényben meghatározott módon, az állam főfelügyelete mellett tarthatók.

Báró Eötvös József, hogy az 1848-as évek terveit felelevenítse és a tanítóképzés reformját megkezdje 20 új képző megnyitását rendelte el. A tanárok színvonalának emelésére pedig felhívta az intézet igazgatóit hogy a kezdeti tanári állásra alkalmas ifjakról és tanárokról névjegyzéket terjesszen fel, hogy a jelentkezőket államköltségen Németországba, Svájcba a kiemelkedő és külföldön is ismert tanítókatnevelő intézményen tanulmányozására küldhesse. 1868.-tól 1870-ig 51 ifju tanárjelölt ment külföldre közöttük egy Kalocsán végzett Daninger Ferenc főelemi iskolai tanító Kalocsáról, hat hetet töltött Németországban.

A kalocsai képzőben is végre kellett hajtani nemcsak a rendelkezések alapján, de a színvonal fenntartása érdekében is az új törvénynek megfelelő reformokat. A reformnak végrehajtása Haynald Lajos bíboros érsek nevéhez fűződik, aki fejedelmi bőkezűségével olyan lehetőségeket nyújtott a képző részére, melyek az államiaknál sem voltak meg. Méltán írta a képző első értesítvényében, Mócsi Antal a következőket: "E szervezés egyik legragyogóbb drágakövét képezi ama dicskeszerűnek, melyet Kalocsa nagynevű érseke Haynald Lajos ur önagyméltósága halhatatlan tettei által halántéki körül fent; nemkülönben fényesen tanuskodik ez a kalocsai főtitkártelendő főkáptalan buzgósága s áldozatkészségéről is, mellyel saját részéről ez en ügyet előmozdítani s anyagilag támogatni törekedett. Intézetünk szervezése újabb adatot szolgáltat ama tény kétségtelen igazságának kimutatásához, hogy népnevelésnek nincs jobb dajkája, őszinte s áldozatkészebb barátja az egyháznál!"

Az érsek a törvény megjelenése után néhány hónapra, 1869. október 10-én felhívta a kalocsai főkáptalant, hogy "a tanítóképzésnek újból való szervezésére nézve tekintettel az új iskolatörvényre ... egy kimerítő tervet készítsen." Ezen felhívásra Schusztér Konstantin és Schreyer János kanonokok, az utóbbi, mint az elemi iskolák főtanfelügyelője

¹ Mócsi Antal: a kalocsai r.kat. ferfi tanítóképezde értesítvénye. /1856.1874/ 5.o.

javasolták a tanárok jövedelmének növelését a törvényben előírt módon, mert enélkül csak kevésbé alkalmas tanárt kaphat az intézet. A hittanár és a képzőtanár kivül még legalább egy ~~mxn~~ állandó minőséggel bíró tanár kinevezését kívánták, aki a reális tárgyakat tanítaná és kétszáz tanárát kik közül az egyik a szépirodás rajz, a kertészet és gyakorlati geometriát tanítaná, a másik a zenében oktathá a növendékeket. A hittanár tiszteletdíját a tantárgy méltóságának kifejezésére felemeltetni kívánták 200 forintra. A tornatanítással a gimnázium tornamesterét ohajtották megbízni. A tanulók köztartása érdekében semmiféle tervezetet benyújtani nem tudtak, mivel ezt sehol másutt semvalósították meg és ezt csak akkor teszik majd megfontolás tárgyává, ha erre vonatkozólag a kormány külön felhívása érkezik. Az apróbb kiadásokra, az iroda fenntartására, a könyvtár növelésére és a zeneszerek javítására, újabb beszerzésére, a szolga fizetésére 300 forintot kellene a kormánytól kérni. Így az intézet fenntartása a Tanulmányi Alapnak 2680 forintjába kerülne, ami csak 1779 forint többletet jelentene. A szentszék 1869. november 4-i ülésén elfogadta a két kanonok javaslatát, és az érsek urnak a következő előterjesztést tette: a tanulók számának növelése érdekében a teljes 3 éves kurzust kell bevezetni, és pedig úgy, hogy minden esztendőben a teljes 3 év meg is tartassék. Az internátusi nevelés helyett ajánlották az ösztöndíjak számának emelését. Súlyosabb probléma volt az épület kérdése, mert ez akkori állapotában legfeljebb csak 2 osztály befogadására volt alkalmas. Szükségesnek látszott tehát bővítése, ami meg lehetős anyagi megterhelést jelentett. Ezért megkísérelték a tanárok számának növelésével előállott költségtöbbletnek, az 1776 forintnak átruházását a Tanulmányi Alapra. Amennyiben pedig erre a Tanulmányi Alap, amint félt nem hajlandó, a hiányzó összeget az érsek ur által önként felajánlott, az egyházmegyei alapokból erre a célra felhasználható, a káptalan és a papság hozzájárulásából kell pótolni. A főszentszéknek az aggodalma a Tanulmányi Alapból való fedezetek elnyerésére nem volt alaptalan. Báró Eötvös József kultuszminiszter 1870 április 2-án kelt levele Haynald bíboros érsekhez teljes nyíltsággal tárja fel az Alap nehéz helyzetét, és ezért kéri az érsek urat nyilatkozzék, vajjon hajlandó volna-e "felügyelete alatt álló tanítóképezde újraszervezéséhez részint sajátjából, részint pedig az egyházmegyei alapok valamelyikéből és milyen mértékben hozzájárulni. S végre mennyiben lehetne részben az érdekelt közsegekre és hívekre számítani." /1/H

Haynald Lajos bíboros érsek ebben az időben Romában a vatikáni zsinaton tartózkodott "nagyfőntesságu ügyekkel lévén elfoglalva" május 2-án kelt levelében ismét felhívja a főkáptalant, "hogy a tanítóképezdének újból való szervezésére nézve, tekintettel az iskolai törvényre és az

1. V.K.M. 3740. 1870.

ennek folytán a tanítóképezdek iránt kiadott rendeletekre, ugyszintén meghallgatván az egyházmegyei tanfelügyelőnek és Mócsi Antal képezdei tanárnak írásban kifejtett nyilatkozatait egy kimerítő tervezetet készíten."

A főtisztelendő szennszék a tervezet készítését egy bizottságnak adta át mely bizottság tagjai Lichtensteiger Ferenc, Hopf János, Schreyer János és Bagó Gergely kanonokok és Mócsi Antal képzőtanár május 29-én tartott értekezleten megállapították a tanítóképezde ujjaszervezési tervezetét, amelynek lényeges~~ebb~~ pontjai a következők:

1. A kalocsai férfitanítóképzőben ugyanazon tantárgyak ugyanazon tárgyelemben ugyanannyi osztály és tanórán taníttatának, mint az 1868. évi 38. t. c. alapján az állami tanítóképzők számára kiadott miniszteri tervben kimutatva van.

2. A neveléstani tárgyak, nemkülönben a magyar nyelv és mennyiségtan tanítására két rendes tanár alkalmazandó olyan fizetéssel, minővel az állami tanítóképezdeknél a rendes tanárok díjaztatnak. A többi tantárgyra a helybeli tanárok közül alkalmazandók melléktanárok, kik minden heti egy óra után évi 30 forinttal díjazandók.

3. A tanítóképezdének mint eddig, ugy ezután is a helybeli városi fiúiskola szolgáljon gyakorlóiskolául.

4. A növendékeknek a mezői gazdaság- és kertészkedésben való gyakorlati képeztetésök céljából a város közeleiben két holdnyi kert jelölendő ki.

5. Egy segédtanárnak kötelessége lenne az illyr /szerb-horvát/ tanítása is mert a főegyházmegyében több tisztán illyr nyelvű népiskola is működik.

6. Hogy a tanítóképezdének látogatása a szegényebb sorsu ifjaknak megkönnyítessék, a 4, 42 Frt.-es királyi ösztöndíjon felül még két 80 Frt.-es 4 50 Frt.-os és 2 36 Frt.-os ösztöndíj rendszersitendő.

7. E tervezet szerint a tanítóképezde összes évi szükséglete 5330 Frt-ra rug, melyből 4380 Forint a tanárok fizetésére szükséges, ösztöndíjakra 600 forint, 350 forint pedig irodai és tanszerekre, ugyszintén az intézet szolgálójának bérére. Szükséges továbbá 10 öl lágyfa az intézeti helyiségek fűtésére. Ezenkívül az intézet épületének fenntartása és tisztogatása.

8. A 7. sz. alatt elősorolt szükségletből a katolikus Tanulmányi Alap 1472 forintot fedez, a főtisztelendő főkáptalan saját pénztárából 600 forintot, a Batthany, és Klobusitzky. féle alapok kamatai 650 forintot; fedezetlen marad még 2608 forint, a fűtő-fa és az épület fenntartási és tisztogatási költségek.

9. Az igazgatás tisztjét a törvény 84. §-a értelmében ajánlatos lenne egy rendes tanárra bízni.

10. A fegyelmi ügyek II. fokú bíróságának megszervezéséről intézkedik a törvény 98. §-a értelmében, melyszerint~~én~~ főegyházmegyei főtanfelügyelő elnöklete alatt álló igazgató-tanács Kalocsán minden különösebb kiadás nélkül felállitható volna.

E tervezetet a főszentszék június 9-én tartott ülésében egész terjedelmében elfogadta s az érsek urnak ajánlotta, ki a saját részéről szintén elfogadván a fedezetlen 2608 forintot, a 10 öl fűtőfát, s az épület fenntartási és tisztogatási költségeket uradalmi pénztárából fedezni rendelte. Az érsek a tanítók új átszervezésének nagy munkájáról 1870. augusztus 7-én Mehádiában kelt levelében ertesítette báró Eötvös József kultuszminisztert: "A tanítóképezde 3 évfolyamúvá alakítottatik át, hogy mindezen tantárgyak és oly kiterjedésben fognak előadatni, melyeket a népektatási törvény megkíván s annyi tanerők fognak beállíttatni, melyeknek működése minden méltányos követeléseket kielégíthet." A tanulók gazdasági gyakorlására 2 hegyi kertet engedett át az intézet részére.

Haynald, aki mint gyulafehérvári püspök jövedelmének legnagyobb részét jótékonycélra fordította itt sem fukarkodott, mert amint Romából küldött levelében július 6-án mondotta: "mindenképen óhajtván tehát a célt használnom kell az eszközöket is bármibe kerüljenek azok. Magától értetődik, hogy mennyivel nagyobb áldozatot fog tőlem igényelni az érseki megyém érdekében oly igen álló képezde újraszervezése, annyivel kevesebbet fogok tehetni más közhasznú célok előérésére". A kultuszminiszternek írt beszámolójában megemlíti még, hogy az így átszervezett tanítóképezőben az igazgató teendőit a törvény előírása szerint az egyik rendes tanár fogja ellátni. Az állásokat melyek még nincsenek betöltve pályázat útján óhajtja betölteni és a pályázati határidő lejártá után a kinevezéseket azonnal eszközölni, hogy az előadások a legújabb előírások szerint már a legközelebbi iskolaévben meg is indulhassanak. A beszámoló végén kihangsúlyozza az újraszervezés célját, mely nem más, mint "hogy a növendékek kellő oktatást nyerjenek, mindazon tárgyakból, melyeket az új népiskolai törvény előszab." Beismeri, hogy ezen új tervezet a törvény szó szerinti követelésétől némiképp eltér, /a 3 tanár helyett csak 2-t nevez ki, gyakorló iskolaként továbbra a belvárosi elemi iskola szerepét, köztartást nem létesít, helyette inkább az ösztöndíjakat növeli/ mégis a lényeges kivánalmakkal megfelel, s ezért reméli, hogy a miniszternek semmi kifogása sem lesz ezen tervezet ellen. A V.K.M. 1870. augusztus 19-én kelt leiratában "hálás elismeréssel" vette tudomásul az érsek és a képtelen áldozatkészséget a hazai tanügy emelése és a kor színvonalára emelt tanítóképző újraszervezése körül.

A négyéves tanítóképzés 1881.

A tanítóképzés idejének eddig 3. osztálytól 4-re való felemelését az 1881. évi 655. és 15369. számú miniszteri rendelet határozta el. Ezen elhatározás előzményének tekinthető egyrészt annak a belátása, hogy a népoktatási törvényben lefektetett elveknek nem tud hiány nélkül eleget tenni. A 3. évfolyamu tanítóképzés különösképen a jelöltek alacsony előképzettsége folytán a szükséges műveltség megszerzésére és a szakképzettség biztosítására kevésnek bizonyult a 3. osztály, hasonlóképpen nagy nehézséget okozott az iskola elhagyása és a képesítés között eltelt 1. vagy 2. osztály. A tapasztalat azt bizonyította, hogy az 1. gyakorlati év alatt a jelöltek rendkívül sokat felejtettek az elméleti tárgyakból. Másrészt Gyergyánffy István a budai állami tanítóképző igazgatója külföldi, főleg svájci tanulmány útjának eredményeként kiadott Jelentés és emlékirat/Pest, 1872./ című munkája mely nemcsak bírálata a 3 éves tanítóképzésnek, de a jövő tanítóképzésnek új utat is megrajzolja. A tanítóképzés gerincét a gyakorló iskolában látja, melynek tanítója a képző igazgatójával közösen irányítja, ezért a gyakorlati kiképzést Egy éves tapasztalat után meggyőződött arról, hogy a pedagógiai tárgyak tanítása az 1. osztályban túl korai, mivel a tanulók sem előképzettséggel sem megkívánt korról nem rendelkeznek ezen komoly tanulmányok megértésére. Ezért mulhatatlanul megkívántatik, hogy tanítóképezdeinkben a 3. évi tanfolyam 4. évre emeltessek. /1/

Gyergyánffynak módjában állott mint budai igazgatók a tanítóképzés ügyét intéző körökkel állandó érintkezést tartani fenn, s ezen érintkezés segítségével a szükséges elgondolásának gyakorlati megvalósítását. Így jelent meg 1879. évben a 16.014 számú miniszteri rendelet mely a budai tanítóképzőben a meglévő 3. osztály elé még egy előkészítő osztályt állított, hogy "az intézetben lépő ifjak ezen előkészítő osztályban a tanulás helyes útjára vezettesenek s az erre következő 3. évi tanfolyam alatt elméletileg és gyakorlatilaggalaposan kiképeztessenek." Ez volt a 4. éves tanítóképző elindulása. 2 éves próba után 1881. évben miniszteri rendelettel az összes állami képzők részére kötelezővé vált. A bevezetett újítás nem törvénnyel, hanem csak rendelettel történt, melyet ezért többen a nem állami iskola fenntartók közül nem tartottak magukra nézve kötelezőnek..

A V.K.M. 1882. április 3.-án egy körlevelet bocsátott ki, mely a tanítóképzést 4. évfolyamra terjesztette ki. A körlevélhez mellékelte az 1882. február 6.-án kiadott tantervet azzal az utasítással, hogy a következő iskolai évre 1882/83-ra a 4. évfolyam szervezése előterjesztessék a helyi viszonyok tekintetbevétele mellett a tanítóképző igazgatótanácsával való meg tárgyalás után. "A tervbe vett új szervezésnek egyik fontos indoka abban áll, hogy a most 3. évfolyamban elhalmozott tanítás tárgyai arányosabban osztatván fel, a képezdei növendékek szellemi túlterhelésének jövőre elejét vegyem, miáltal a tanítási gyakorlatokra, valamint művészeti, gazdasági, helymegtartás, háziipari hasonló foglalkozá-

sokra több időt nyerjenek."

A képezde tanári karának nevében Bende József igazgató 1882.július 4-én levélben kereste fel Mayer Béla kanonok főtanfelügyelőt és kérte, "hogya a kalolikus tanítóképzők tanidejét is nehogy az állami tanítóképezdek által tulszárnyaltassanak indokolt lenne 4 évi tanfolyamra átváltoztatni." A katolikus nevelés ügye kívánja, hogy a katolikus képezdekből ki került egyének a szellemi ismeretek és gyakorlati ügyesség tekintetében az állami tanítóképezdek növendékei mögött ne maradjanak. Am de ez csak úgy lehetséges, ha egyrészt a tanuló a kat.képezdekben is 4 évre terjesztetik ki, másrészt, ha ezen intézetek ellátatnak azon helyiségekkel és felszereléssel melyek a sikert biztosítják. Ezen cél elérhetésére okvetlenül szükséges a képző épületének kibővítése. " A főtanfelügyelő bemutatatta az érseknek a tanítóképző igazgatójának átiratát aki a főszentszéknek bizta meg az átszervezés terveinek és lehetőségeinek megvitatásával. A főszentszék 1882.július 6.-án tartott ülésén foglalkozott a kérdéssel és az átszervezést szükségesnek látta új taneről beállításával és a jelenlegi épület megnagyobbításával. Ezen utóbbi végrehajtásához szükséges volt a Klobusitzky-féle árvaház épületének megvásárlása, melyben Mócsy Antal képzőtanár lakása volt. Az érsek ur megfontolás tárgyává tette a főszentszék ajánlatát. Az építkezést a meglévő épületre egy emelet vonásával 20.000 forint költséggel 1883.májusában meg is kezdték. Szükséges volt ezért az iskola évnek előbbi befejezése ami az érseki hatóság 1883.március 6.-án 726.sz.rendeletével április hó végén meg is történt. A 4 éves tanfolyam tanárokkal való ellátása céljából az érsek ur felkérésére a képző tanári kara 3 gyűlést tartott, 1882.december 9-én, 1883.március 29.-én, és u.é.junius hó 2.-án. A tanárikar e gyűlésekről az érsek urnak 3 tervet nyújtott be. Az első a jelenlegi tanerőkkel látta volna el a 4 éves tanfolyam munkáját, de megfelelő pótdíjazással a segédtanárok részére; a második terv már egy 3. rendes tanár kinevezését kérte 9 segédtanár alkalmazásával, ez a megoldás 960 forinttal drágította volna meg az intézet eddigi költségvetését. A 3.terv három rendes tanár mellett 10 segédtanár alkalmazását kérte, ami ~~1000~~ 1080 forint többletet jelentett volna. E készkiadások mellett kérték az intézet tűzifával való ellátását.

Az érsek ur a 3.tervet választotta, mivel eszerint a rendes tanárok 17 óránál többet hetenként nem tanítottak, ami lehetővé tette az alapos munkát. A kérdéses 1080 forint többletet a nevét viselő segély-alap terhére rendelte kiutalni.

Az 1883-84.tanévet október 8.-án kezdték ünnepélyes Venisanctéval. Az ünnepségről beszéljen a kalocsai néplap jelen volt munkatársa: " a Fitanítóképezde új épülete f.hó 8.-án lön ngs.és ft.Bende József kanonok páébános és intézeti igazgató által ünnepélyes Venisancte után felszentelve. A szent ténykedés után bemutató önagysága az ifjuságnak és a tanári karnak az ő eminenciája által kegyelmesen kinevezett két új tanárt, nt. Fonyó Pál és Schröder György urakat. Alkalmi intések után lelkökre közé a fiataloknak, hogy sohse feledjék. mely célból emeltette a díszes épü-

letet és segélyezi ő eminenciája az ifjak legnagyobb részét, hogy tti jóra való katolikus tanítókká képeztesse. Majd elrendeli a kegyelmi szabályok felolvasását melyet megelőzőleg Mócsy Antal köszönetet és hálát nyilvánít a népnevelés és az ifjak; saját nevében a diszes új épület emeléséért elsősorban ő eminenciájának ki a múltban úgy mint a jelenben nem szűnik meg fejedelmi áldozataival a népnevelés szent ügyét előmozdítani, majd a fő f.t.káptalannak, a tanfelügyelő és igazgató ur önnagyságuknak ammiért az ügyet ő eminenciája magas figyelmébe és pártfogásában ajánlani kegyeskedtek. A fegyelmi szabályok felolvasás után Fonyó Pál fejezte ki a maga s tanártársa nevében háláját ő eminenciájának, köszönetét a bemutató igazgató ur iránt. Az igazgató önnagysága végül ismételtén figyelmeztetvén a növendékeket a fegyelmi szabályok lelkiismeretes megtartására, miáltal egyedül hálálhatják és érdemelhetik meg ő eminenciájának irántok tanusított jóindulatát és költségeskedését. A tanév ünnepélyes megnyitása ő eminenciája életétetésével vétetért. /1/

Az új 4 éves képző bevezetésének megindoklását a V.K.M 1882.április 30-án kelt leiratában találjuk, melyben Trefort miniszter a következőket írja: "A tervebevett szervezésnek egyik fontos indoka abban áll, hogy a most 3 évfolyamban felhalmozott tanítás tárgyai arányosabban oszthatván fel a képezdei növendékek szellemi tulterheltségének jövőre elejét vegyem, miáltal a tanítási gyakorlatra, valamint a gazdasági, méhézeti selyemtenyésztési, háziipari hasonló foglalkozásokra több időt nyerjenek. " A tanítónak ezen terv szerint általános tudással rendelkező népnevelőnek kellett lennie. Ezen gyakorlati ismeretekhez évek folyamán mindig újabb és újabb ismeretek felvétele járul. 1891.-ben az állami képzők részére is elrendelte a V.K.M. a kántorképzést/2/ ugyanezen esztendőben a tűzoltási tanfolyam is kötelezővé vált. /3/ A tanuló ifjuság figyelmének ilyen sokoldalú elfoglaltsága épen a legszükségesebb tanulmányokról vonta el az ifjak idejét, úgy hogy új reformoknak kellett visszafizetni a tanítóképző eredeti céljához az iskolai nevelés és tanításra való minél alaposabb előkészítéséhez az ifjuságnak.

Az egyházkormányzatban történt változás és az egyházpolitikai küzdelmek hatása az intézet továbbfejlődésére.

Az 1891.esztendő az iskola legnagyobb jötevéjétől való elválás esztendeje volt. Ebben az esztendőben halt meg július 4.-én Kalocsa bíboros érseke Haynald Lajos. Hogy mi volt ő az iskolának azt az eddig elmon-

1. A kalocsai Néplap VI.év.f.41.sz. 380.o.

2. V.K.M. 36290/1882.

3. V.K.M. 29761/1891.

4. V.K.M. 49745/1891.

döntésként világosan látni lehet. Költséget, fáradságot nem kimélve dolgozott az intézet felvirágoztatásán. Nagylelkűségére vonatkozólag csak egy pár számot: Kalocsai érseksége alatt 1867-től 1891-ig az intézet fenntartására az építkezéseket nem számítva 52916 forintot költött. Az építkezések 29000 forintjába kerültek, a legtöbbet azonban segélyek révén nyújtotta a tanuló ifjuságnak. Haláláig összesen 83640 forintot adott 800 tanulóknak ami a képzősök 63 1/2 %-át tette ki. Rövid úton adott segélyeknek se szeri, se száma. A Haynald alap, mely egyházi és iskolai célokat volt hivatva főleg szolgálni, az érsekség folyó jövedelmeiből évi 40.000 forintot kapott, úgy, hogy 1910-ben értéke 1.000.761.614 korona 12 filler volt. Ezen alap szolgált a képző személy és dologi kiadásainak fedezésére.

Nemcsak anyagi támogatást nyújtott, hanem támogatta az iskolák tanulmányi előmenetelében, segítette a szertárak fejlesztését, a természetrajzi szertár és zeneszertár sokban az ő nagylelkűségéből gazdagodott. Ha e yházmegyéjében kiváló tanítói egyéniségekre bukkant, sietett azokat megnyerni a képző számára. Nekik köszönheti a képző 1870-ben a 3 éves, 1883-ban a 4 éves tanfolyamot, az épületnek nagyobbítását. Minél nagyobb volt annál fájdalmasabb érintette az intézetet elvesztése. Halála után a főpásztori szék üresen maradt. Az egyházmegyét Mayer Béla vál.püspök és főtanfelügyelő vezette, ak a 4. rendes tanári állást szervezte és még az érsek életében megígért zeneszerek beszerzését lehetővé tette. Az érseki szék nem maradt sohaig gazdátlan. Császka György szepesi püspököt nevezték ki 1891. október 27.-én kalocsai érsekké. Az intézet benne is hatalmas partfogóját köszönthette. Szekfoglalóját nagy ünnepélyvel ülte meg. Nagylelkűségben méltó utódja volt a nagy Haynald Lajosnak. Igaz, az ő nevéhez nem fűződnek olyan nagy építkezések és oly erőteljes támogatásai az intézetnek, de erre abban az időben már nem is volt szüksége. Amit megteendőnek látott, arra az anyagiakat ő sem sajnálta. Nevéhez fűződik a képző teljes támogatása, a Tanulmányi Alap hozzájárulásának kikapcsolása, a tanárok anyagi helyzetének javítása, a gyakorló iskola felállítása, és az intézet zene és tornatermének építése.

A XIX. század utolsó évtizede a magyar belpolitikai életben a katolikus egyházzal való szembefordulás évtizede volt. Az egyházpolitikai küzdelmek, melyek az egyház közjogi helyzetének gyengítését célozták s melyek a polgári házasság bevezetésével, az anyakönyvek vezetésének az egyház kezéből való kivételével az egyházat ugyan súlyosan nem érintették, de az egyházvezetők részéről a bizalmatlanság szikráját esiholták ki, mely azután az együttműködést a közoktatásügy terén is megnehezítette. A legszívesebben ragaszkodott az egyház autonómiájához saját fenntartású iskolái ügyeit illetőleg és visszautasított minden illetéktelennek tartott beavatkozást. Az egyház ezen magatartása nem hatalmi pozíciójának védelme volt, hanem az általa képviselt eszmék, világnézet szabad terjesztésének biztosítása.

Az egyház vezetősége intézményeinek függetlensége érdekében a legnagyobb anyagi áldozatokra is kész volt. Császka érsek hogy a tanítóképző önállóságát biztosítsa az intézet fenntartási költségeit teljes egészében magára vállalta úgy, hogy az eddigi tanulmányi alapi hozzájárulást is sajátjából fedezte. Kleiner Lajos alapítványkezelő kanonokot 1893 október 8-án kelt atiratában értesítette, hogy az eddigi a tanulmányi alaptól a képző személyi és dologi kiadásainak fedezésére kapott 1704 forintot ezentul a Császka-alap fogja fizetni, mely alapba minden esztendőben legalább 20.000 forintot szándékozik befizetni.

A érseknek ezen elhatározása igen nagy fontossággal bír az intézet életére. Ettől a naptól kezdve megszűnt a képző királyi katolikus képző lenni és romai katolikus érseki képzővé alakult át.

Az egyházi iskolák önkormányzatának védelme a tanszemélyzet államsegélynek kialakulása körüli vitából és a V.K.M. által kiküldött szakfelügyelő szerepe elleni tiltakozásból is látszik. Az állami hatóság hogy minél inkább lehetővé tegye az egyházak által fenntartott képzők tanítási menetének és szellemének saját hatásköre alá vonását, szükségszerűen a fenntartóktól kérésének alapján államsegélyben részesítette az egyes egyházi képzőket is. Ezért már az 1896.- évi költségvetésben gondolkodtak először arról, hogy az állami támogatást kérő felekezeti tanítóképző intézetek tanárai, fizetésük kiegészítéseképpen némi államsegélyben részesüljenek. Ezen államsegély mely évről-évre mind nagyobb számban jutott kiosztásra, csak bizonyos feltételeknek teljesítése mellett volt kifizethető. Ezen feltételek nagyjából az állami képzőkre vonatkozó előírások teljesítése, közöttük az állami tantervnek és képesítő szabályzatnak az elfogadása, a szakfelügyelő iskolátogatásába való beleegyezés, az egyházi iskolákban használatos tankönyvek bemutatása kötelezettsége stb., az intézetben működő tanárok számának 1/4 rendes/ és végzettségének pontos meghatározása, a miniszteri biztosok magatartásának egészen szabatos körülírása elfogadásának a képesítő vizsgálatokon. A hercegprímás, de a püspöki kar többi tagja is kifejtette véleményét ezen kívánságokkal kapcsolatban mire a V.K.M. 1907. május elsején egy enyhített szabályrendeletet dolgozott ki, melyet a hercegprímás hajlandó volt elfogadni, mert mint írta " az államsegélyes tanítóképzőimnel hajlandó vagyok az állami tantervet irányadóul elfogadni, fenntartva azon jogokat, melyek a katolikus tanítóképző jellegéből folynak, mint amilyenek pl. a kántorképzésnek kötelező és intenzívebb tanítása. " A kalocsai érseki hatóság azonban 1907 július 2-án kelt, a hercegprímáshoz intézett feliratában kijelentette hogy a katolikus képzők szellemének biztosítása miatt nem fogadhatja el ezen módosított miniszteri rendelkezést, különösen a tanterv és tankönyvek teljes állami befolyás alá kerülését.

A cél a katolikus tanítónévelés zavartalanná tétele, a katolikus szellem biztosítása, melyből az államnak, a társadalomnak legalább annyi haszna volt mint az egyháznak.

A 2 évre elnyúló tárgyalások eredményeként 1909 február 25-én megjelent a V.K.M.12.462 számú rendelete mely január 1-től /1910/ 4600 korona segélyt utalt ki 4 tanár részére. Ezen esztendőktől az államsegély rendszere ssé vált az intézetben.

1904 augusztus 11-én halt meg Császka György érsek az intézet nagy jótévője, kinek emlékét Boromisza István igazgató indítványára az 1904. szeptember 16.-án tartott tanári értekezlet jegyzőkönyvben is megörököltette. Egy évre halála után Városy Gyula dr. nevezte ki a szentszék kalocsai érsekké. Városy Gyula mint érseki titkár, tanár, kanonok hosszú időn át működött Kalocsán és az intézet helyzetével körülményeivel tisztában volt, a tanári kar így méltán számított nagylelkű támogatására. Az intézet az ő erseksége alatt érte meg fennállásának első 50-évfordulóját az érsekek és az egyházi intézmények nagylelkűsége és aldozat-készségének támogatásával.

Az intézet fejlődő költségvetése.

Az intézet bevételei két forrásból származtak. Az első a katolikus tanulmányi alap, a másik az érseki javak kormányzósága volt. Megalakulásakor a személyi és dologi kiadások legnagyobb részét a tanulmányi alap vállalta. Vállalta a tanárok fizetését az iroda fenntartását 4 tanulónak ösztöndíját, is. Az érsektől csak a hittanár fizetését az épület fenntartását tisztogtatását, és a fűtésre szolgáló fűtőanyag biztositását kérte a helytartó tanács. A Cs. és kir. V.K.M.1856 augusztus 20-án kelt rendeletével az intézethez kinevezett Mennyei József tanítóképző tanár fizetését 700 forintban állapítja meg. A dologi kiadások és a segélytanárok fizetésének fedezésére ugyancsak a tanulmányi alap terhére a helytartó tanács 1857. november 11-én kelt leiratában 500 forint általányt utalt ki. 1860-ban a képző tanár fizetése a tanulmányi alap terhére 735 forint míg az iskolai más kiadások fedezésére 525 forint volt. Ezen összegek változatlanul maradtak 1864-ig amikor a melléktanárok tiszteletdíjára 391 irodai általányra 195 és a szolgafizetesként 80 forintot összesen 576 forintot kapott a képzőtanár 735 forintján kívül. /3/1865. február 15-én a helytartó tanács leiratának intézkedése szerint a képezdei alapból eddig évek óta engedélyezett néhány rendkívüli díjnak más alapokra való átruházása által eszközölt megtekintés folytán a képezdei mellékoktatás 1-1 heti órájáért az elmúlt iskolaévre meghatározott 17 forintnyi összeg 18 forintnyi évi összegben emeltetett fel. Ennélfogva a kalocsai képezdénél működő melléktanítók jutalmazására 391 forint helyett 414 forint, ugyanazon képezdénél tett szolgálatokért 80 helyett 50 osztrák értékű forintnyi összeget évi általánypénzben a tanulmányi alapból kiutalványozott. Ezen utobbi kiutalások állandó jelleggel bírtak, s ezért a helytartó tanács 1866. év október 20-án kelt leiratában felkérte az érseket, hogy a kiutalt pénzösszeg hova fordításának ellenőrzését ő maga vegesse, s a számlákat minden beszolgáltatás s a kormányzásoknak értesítése nélkül saját arhiumban őrizze meg.

1.V.K.M.12769/1856, 2.Ht.30293/1857, 3.17295/1863, 4.Ht.511341/1864.,

A tanulmányi alap 1861-ben orgonát vett az intézet részére mely Sztára József feljegyzései szerint 800 forintba került. Az érseki hozzájárulás ebben az időben az intézet épületének fenntartására fordított anyagok és fűtésre kiadott 6 öl lagy hasábfá értéke 355 forint 55 krajcár volt melyhez a hittanár fizetésként kiadott 100 forint járult. A tanulók segélyezését az első 2 iskolaévben 200-200 forint ösztöndíjjal 1858 őszétől pedig 6 tanulónak nyújtott 40 forint ösztöndíjjal biztosította. Az 1861. esztendő az építkezések és az intézet épületének bővítése miatt mintegy 1440 forint többletet jelentett. A továbbiakban az épület fenntartása a kiadott lagy hasábfá értéke és a képezdei hittanár fizetése az ösztöndíjakon kívül 1860-tól 1866-ig 3223 forint 89 krajcárt tett ki. A költségvetés további fejlődését a 3 éves képző szervezése tették szükségessé. Ebben az esztendőben a költségek viselését nagyjából az érsekség veszi át. A tanulmányi alap hozzájárulása marad a régiben. Az új szervezés szerint 1 vallástanító, 2 rendes és 2 melléktanító díjazása 4380 forint irodai, könyvtári és zeneszerekre ugyancsak a szolgafizetésére 350 forint, továbbá az ösztöndíjak részére 600 forint összesen 5330 forint volt. A kiadások fedezésére rendelkezésre áll a tanulmányi alaphoz 1472 forint, 600 forint a káptalan, és 650 forint az iskolai célokra tett kalocsa megyei alapítványokból mely alapítványok 1901-ben Fitanitóképző alapítvány név alatt egyesítették. /1/ Az ezen 3 forrásból összesen 2722 forinton felül a még szükséges 2608 forintot az érsekség jövedelméből rendelte kifizetni az érsek, ugyanakkor 10 öl fát, és 2 holdnyi kertet is adott az intézetnek. Ugyanakkor az épület megfelelő bővítése is szükséges volt, amely munka 2000 forint költséggel 1871 nyarán meg is történt. A költségvetés további fejlődését a 4 éves képző bevezetésekor a 3 rendes tanár beállításánál találjuk. 1883-ban a 3 tanár fizetése s a 10 segédtanár alkalmazása 5900 forintra emelte a személyi kiadásokat a tanulmányi alaphoz kapott hozzájárulással együtt. Ez 1080 forint többletet jelentett. A dologi kiadások összege a tűzifa 20 öltre való emelése és a képző szükséges átépítésénél felhasznált 20000 forint összeggel növekedett. Az 1872/73. esztendőben az ösztöndíjak összege is egészen tekintélyes adózatot jelentett az iskola-fenntartó érseknek. Ebben az esztendőben vált ugyanis szükségessé az ifjúság komolyabb támogatása, amely évente 3800-tól 5250 forintot jelentett 1881-ig, 1883/84 iskolaévtől kezdve pedig évente meghatározott 3600 forintot. Az 1891. esztendőben a 4. tanár bevezetésével a személyi és dologi kiadások egy része amennyiben en az a tanulmányi alap járult hozzá az intézet költségvetését 6135 forintra emelték. A bevételek ezzel szemben 5715 forintot tettek ki, és pedig 569 forintos tanulmányi alap dologi segélyét kiveve a többi legnagyobb részben az érsek /2266 forint érsekuradalmi, 1630 Haynald-alap/ főkáptalan és a tanítóképző alap terhére. A hiányzó 420 forintot Haynald alaphoz rendelte el kifizetni Mayer Béla káptalani helynök. ____ 1. 5329/1900 érseki leirat.

Az 1885. év költségvetésében szerepel az ezen esztendőben megszervezett kántorképzés óráinak tiszteletdíja 350 forint és a hangszerek javítására évenként a Haynald alap terhére kiutalt 50 forint.

Császkai érsek idején az érsek hozzájárulását növelte az 1891/92. iskolaévtől rendszeresített ugynevezett V. éves korpótlék kiutalása is. Ebben az esztendőben 300 forintot /Sztára Józsefnek 200 Berauer Józsefnek 100 forintot/ utalt ki az érsek a Haynald alap terhére. /1/ Ugyanezen érsek a tanárok nyugdíjának rendezését is az egyházmegyei alap terhére vállalta. 1893-ban pedig a tanulmányi alap hozzájárulását teljesen magára vállalva Császkai érsek újabb 1704 forinttal terhelte meg az érseki jövedelmeket. Hasonlóképpen többletet jelentett az 1902 június 26-án elrendelt gyakorló iskola megnyitása is. Ezen gyakorló iskola teljes költségeit a gyakorló iskolai tanító 2000 koronás, az iskola felszerelésének 599 korona összegű hozzájárulásnak fedezésével. A fenti összegekhez járult még 1901 július 12-én elrendelt zene és tornaterem építése 18800 korona költséggel.

Az intézet költségvezetéséhez tartozik a szertárak ~~xxxx~~ tökéletesítésére kiutalt összeg. Csak a nagyobb kiadásokat vesszük számba, mivel a kisebb beszerzések az irodai ~~át~~talány terhére történtek. 1891 augusztus 6-án Haynald érsek a nevelőviselő alaptól a következő összegeket engedélyezte: 564 forintot egy intézeti orgonára, 200 forintot 2 kis harmoniumra, 100 forintot 3 néma zongorára. Összesen 864 forint. 1899-ben 180 forint érseki adománnyal lehetővé tette 2 régi zongora teljes kijavítását. Ugyanekkor 900 forintot utalt ki zenészek beszerzésére, és javítására. Az 1905-6 iskolaév szertárak felszerelésére igen magas érseki hozzájárulást kapott. A zenészszeret gazdagítására 1400 koronát, a földrajzszertár részére 922 koronát, a természetrajzi szertár felszerelésére pedig 381 koronát, a testani szertár 362 koronát kapott a történelmi pedig 205.80-t. Mindez az 1905. évben az intézet rendelkezésére bocsátott szertárak felszerelésére fordítandó 7000 forintnyi összegből fedeztetett.

A költségvetést ezen időszaknak a végén az ötödik rendes tanár kinevezése növelte. Az 1905. július 29-én 399. isk.sz./Ers.hat./ kinevezett Petrányi Ferenc 2000 korona törzs és 200 kor.korpótlék. A költségvetését az intézetnek ez a tény csak 1660 koronával növelte, mert az új tanár átvette Dreisziger által addig 600 kor.külön honorált órákat.

1/ Ers.leirat 1892.dec.31-én kelt 596.sz.s.

Az intézet épülete.

Az érseki nagylelkűség legmoltóképpen az intézet elhelyezésében mutatkozott. Költséget nem kímélve a lehetőségekhez képest a legmegfelelőbb módon helyezte el az intézetet a fenntartó érsek áldozatkészsége. Hogy mit jelentett az érseknek ez az áldozatkészsége a nevelés ügydőltyásának biztosítása szempontjából, azt csak akkor tudjuk tulajdonképpen felmérni, ha egy olyan képzőnek a történetében lapozunk bele, amely nem rendelkezett ily^{es} nagylelkű támogatókkal. Mennyi kiváló terv maradt, csak tervnek, mennyi a nevelés tökéletisét célzó rendelkezés nem jutott el a megvalósulásig a magyar nevelés így óriási kárára az anyagiak hiánya miatt. /lásd: H. Koltai a csurgói tanítóképző története/.

A kalocsai képző életében az ilyen problémák szinte ismeretlenek voltak. Amikor szükség volt a keretek bővítésére, ha a belső fejlődés azt így kívánta, a kalocsai érsek nagylelkűsége mindig előtudta teremteni a szükséges anyagi előket. A világi hatóságok, a minisztérium egyenesen számítottak is erre a nagylelkűsége, és a képző megalkulásától kezdve az épületet és annak fenntartása gondjait az érsekség terheként kezelték.

Amikor Klobusitzky érsekhez megérkezett 1843-ban a H. t. 1851. sz. leirata, melyben kéri az érseket, hogy gondolkozzék egy képző felállításának lehetőségéről érseki székhelyén, az érsek azonnal megfelelő helyiséget igyekezett biztosítani. Az egyik megoldás volt a piaristák gimnáziumának épületében egy szobát a hozzátartozó konyhával évi 40 forintért bérbe venni, ennek udvarát téglakerítéssel a többi udvarrésztől elkerítette. A berendezésre vonatkozólag a legrészletesebben intézkedett, tábláról, padokról, az ablakok festésének színeről, a kályháról stb. A másik megoldás volt az 1831. évi kolera járvány árvainak elhelyezésére 14.000 forint tőkével megalapított árvaház telkenek szomszédságában álló épület átalakítása a képző céljaira. Bedcsula József udvari papjának értesítése szerint 2000 forint költséggel alakította át a képző céljainak megfelelő módon ezt az épület részt, mely 10 osztendő mulva Kunszt József érsek idejében valóban a képző otthona lett.

Az intézet ezen első otthona 8001-ől területen fekszik, amint az 1864. február 15-én kelt 145. számú igazgatói felterjesztés mondja: "földszinti, díszes, szilárd a tanítóképzés céljának és szükségleteinek teljesen megfelelő épület, mely homlokzatával hosszában éjszaktól déli irányban egy mellékutcára dől". Ezen épületet 1861-ben Kunszt érsek 1400 Ft. költséggel átalkéttatta. "Ugyanezen telep északi szélén áll szélessége homlokzatával az utcára dőlő, hosszúságával keletről nyugati irányban elnyúló, az előbbitől közös kapu által elkölönített 2 lakószobát, 1 csalódszobát, kisebb és nagyobb kamrát és pincét magában foglaló lak-

épület, melynek végéhez egy istálló van hozzáépítve, s ezzel szemközt egy különálló kisdud /kisebb istállót és kocsiszint magába foglaló épület./

Ez a boldogemlékü Klobusitzky féle alapítványú árvaház, mely hozzátartozó, mint egy 500 m²-ől területű alsó kerttel együtt szerződésileg Menney József tanárnak az uradalmi tisztartóságnál fizetendő 150 forintnyi o.é. mérsékelt évi lakbérért van átadva." Az árvaház ezen épületét Haynald Lajos 2000 forintért megvette, 1880-ban lebontatta és területét az ugyanezen évben elvégzett nagy átalakításokra felhasználta.

A képezdei tanépület előtt elterült a másik jórészen Mennyei József képzőtanár által az udverből elfoglalt, kisdud, mintegy 120 m²-ől területű kertecske, mely előbb pusztaterseg, 1858 óta a képzőtanár által beszerzett vagy nemesített fiatal, még nem termő gyümölcsfákkal, szőlőtőkékkel, dísz cserjékkel van beültetve...virág, zöldseg, és gyümölcskertészkedésben .. kisdud mervben tehető kísérletekre szolgál." A képző épületében 2 tanterem volt. Az egyik 40, a másik 20 tanuló elhelyezésére szolgált, sajnos csak ezek az adatok állnak rendelkezésemre s ebből kell hozzávetőlegesen felbecsülni a tanterem nagyságát. Ezenkívül volt az épületben egy irodaszoba, és egy zeneterem is.

Az 1868.38 t.c.értelmében a tanítóképző 3 évfolyamra kellett átalakítani szükséges volt tehát az épület megfelelő bővítéseis. Ez a munka mindegy 7000 forint költséggel 1871 nyarán meg is történt és az épület 2 tantermet kapott. Az udvar egy részét tornatermére alakították át és rajta különböző tornaszereket állítottak fel:mászó-árvány, gyűrű-hinta, nyújtó, és korlát.

Az épület jelenlegi külső alakját 1883-ban nyerte, amikor a 4 éves tanítóképző bevezetésével az épületet ismét növelni kellett. A főszentszék 1882 július 6.-án tartott ülésen 2 terv merült fel. Az egyik szerint egy egészen új épületet kellett volna emelni a kálvária uton levő, jezsuiták által használt pusztára, jelenleg villa helyén, a másik terv a régi épület bővítését ajánlotta. Az érseki hatóság ez utóbbi mellett döntött. És 20.000 forint költségevetéssel az építkezést 1883 máj sában meg is kezdték és ugyanezen év október 8-án már át is adták rendeltetésének. Az átalakítás úgy történt, hogy az régi épületre emeletet húztak. A földszinten volt a képzőtanár lakása, 3 szoba, konyha, mellékhelyiségek, az al-tiszti szoba-konyhas lakás és az irodahelyisége. Az emeleten 4 tanterem, egy terem a kézimunka tanítására, és a tanári szoba. A régi épület megmaradt részén, a déli szárnyon a mai gyakorló iskola helyén volt a zeneterem, mely télen tornateremként is szolgált és itt helyezték el egy másik szobában a természettani szertárt. Nagysága e teremnek 23 méter hosszú 7 méter széles, és 4 méter magas volt. Ebben a teremben tartotta az intézet ünnepélyes előadásait is.

A tornaterem hiánya igen érzékeny pontja volt a különben igen kényelmes lehetőségeket nyújtó új tanítóképző intézetnek. Ez a tény indította el a következő újításokat. A szentszék 1897 április 5-én tartott ülésén 1. Ig.felt. 1864.február 15.145.sz.

a következő javaslatokat tette: "téli tornaterem hiányában ezidő szerint a zeneteremben tartatnak télen át a gyakorlatok, minek következtében a zeneteremben elhelyezett drága zongorák teljesen tönkretételnek. Maga a zeneterem is helytelenül van építve. Ott zongora áll egy tanteremben, minden egyes növendék más mást játszik, így a tanítás csaknem lehetetlenné van téve. Még minden egyes zongora nem fog, a terem-ből beárazó falukébe helyeztetni, a zongora-gyakorlatok tulajdonképen egy zeneizürrzavar lesznek, melynél elsősorban maga a tanár fog legkevesbbé kiigazodni.

Evégből feltétlenül szükségesnek mutatkozik, hogy külön téli tornaterem emeltessék, mely egyben munka és rajztermül is szolgálhat; a zeneteremnek az átalakítása és egy gyakorlóiskolának az építése.

....A nyári tornater egy szűk hajlatos és egyenlőtlen térség, amelyen kivált nagyobb és erősebb kifejlesztésekkel járó gyakorlatokat a növendékek testi épségének veszélyeztetése nélkül megtartani nem lehet. Ezért az összes melléképületek: istálló, gazdasági épületek lebontatdók, s az egész udvar s kert az intézet céljaira felhasználandó, mely esetben egy teljesen megfelelő minden igényt kielégítő nyári tornater alakítandó. A tervbevetett költségek nagy általánosságban 8015 forintot tennének ki." Az átalakítások megvalósítására a gyakorlóiskola bevezetése adott alkalmat. Amikor Mócsi Antal özvegye 1901-ben kiköltözött az igazgatói lakásból az érseki hatóság 1901 május 16-án felhívta Zitti Róbert igazgatót, hogy a lakást átvegye, s annak átalakításáról és felhasználásáról javaslatot tegyen/1/. A javaslat alapján az érsek elrendelte az intézet átalakítását. Az igazgatói lakásból gyakorlóiskola, fizikai szertár, és kis zeneterem lett, az igazgatói iroda is ott talált elhelyezést egyműhellyel a kézimunka tanítás részére. A kisebb tantermek bővítve lettek a tanári szoba az egyik volt osztályba nyert elhelyezést. A leglányegesebb volt azonban az udvaron ujjonnan épület emeletes épület, melyben a földszinten a tornaterem, az emeleten pedig a nagy zeneterem helyeztetett el. Ezzel végremegoldást nyert a régóta óhajtott torna és zeneterem külön való elhelyezése. Ezen tornaterembe az intézet épületéből zárt folyosón keresztül jutottak a tanulók. A régi zeneterem és természetteni szertár helyén Sztára József vezértanár részére épült egy megfelelő lakás, mely később igazgatói lakásként szolgált. Ugyanott nyert elhelyezést az intézeti altiszt lakása is. Ezen építkezések Csaszka György 1901. július 12-én kelt rendeletével 20.000 korona előirányzás után 18.800 koronát vettek igénybe./2/.

Ezzel az építkezéssel az intézet jelenlegi alakját nyerte el. Belső beszerzése évek folyamán több változáson ment át.

1. Ers.leirat 1901.-3139 .

2. " " 3660/1901, 3514/1902.

Az épület belső beosztása az 1883-as nagy átalakítás után: az emeletes épületben földszinten a kapubejárattól jobbra a szolgaszobája 5.90 és 3.30 méter. Mellette az első tanterem 9.10 és 5.90 méter. Következett az igazgató lakása 2 szoba-konyha és kamrával. Az első 5.90 és 1.70 méter, a második 5.90 és 7.40, a konyha 7.40 és 5.90 és 1.70 és 5.90 kamra. Az udvar felőli részben az igazgatói iroda 5.20 5.90, a szolgálakája 3,51 90 méter. A folyosó az igazgatói lakás előtt egy válaszfallal volt elzárva. Az emeleten az utca felőli részen a tanári szoba 5.90 6.20 méter, mellette fizika kémiai szertár 5.90 10.80 méter, a 4.osztály tanterme 8.10 5.90 méter, az udvar felőli részben a tanári szobával szemben a 2.osztályu tanterem 8.20 5.90 méter után a 3.tan-terem 11.20 5.90 méter. A tantermek közötti folyosó szélessége 1.80 méter volt. A régi lakásban az egész területet a torna és zeneterem foglalta el, melyből egy kicsi rész orgona-szobának kerítették el. Az egésznek belső hossza 23 méter szélessége 7 méter és magassága 4 méter volt.

Az intézet épületének belső berendezése az 1902-s átalakítások után: a régi földszintes épületben a zene és tornaterem helyén a vezértanár lakása állt. Egy 6 és 6.70 méter, egy 5.35 6.70 méter, s egy 3.70 és 3.méter nagyságu szobákból, 4.50 és 4 méter konyha és 195 és 4.05 méter kamrából. Az altiszt szoba-konyhás kamrás lakása következő méretekkel bírt: 3.95 és 4.05 méter konyha, 1.30 és 4.05 méter kamra, 5.50 és 2.50 méter szoba. A főépületben kapubejárattól jobbra 5.90 és 3.30 méter igazgatói iroda, 5.90 és 10.80 méter gyakorló iskola, 8.15 és 5.90 méter fizikai szerek szertára, 7.40 5.90 méter zeneszerek szertára, az igazgatói irodával szemben 5.90 8.20 méter vegytani szertár, az emeleten az előbbi felosztás szerint azzal a különbséggel, hogy az 1.osztály a tanári szoba mellé került. Az udvaron állt 10.90 méter hosszú és 1.50 méter széles zárt folyosóval összekötött tornaterem a földszinten, 13.90 és 6 méter nagyságban az emeleten ugyanezen méretek szerint a zeneterem, mely az intézet díszterméül is szolgált. Az intézet épületéről 1907-ben Fináczy Ernő dr. nyilv.r. egyetntanár az Országos Közoktatásügyi Tanács megbízottja hivatalos látogatása alkalmával készült jegyzőkönyvben a következőket mondja: " hogy az intézet épülete s az egyes helyiségek mennyiben felelnek meg a higiénikus és pedagógiai kívánalmaknak, erről bővebben szólnia nem szükséges, mert úgy értesült, hogy az intézet fenntartója máris elhatározta, az intézet nagyobb aranyu átalakítását, sőt szóbanforog egy teljesen új épület felállításának terve is. Egyébként a szűk s aránylag sötét folyosók és lépcsőház kivétel vel a többi helyiségek a tanulók számához képest még megfelelőknek tartja, hiszi, hogy az átalakított épületben a tisztasági szempontok is jobban érvényesülhetnek.

Az épület és a hozzátartozó kert 865 B-öl területen 1869 december 9-én 1484 számú birtoklaton az intézet nevére lett telekkönyvezve azzal a megszorítással: csak a kijelölt célra használható, ezen céltól való elvonása esetén a kalocsai érsek szabad rendelkezési joga lép életbe.

Az intézet butorzata:

Az intézet butorzatát Kalocsa város előljárásságával kötött megegyezés szerint Kalocsa városa volt köteles beszerezni. /1/ A város ezen kötelezettségének csak nehezkiesen tett eleget. Az intézet megnyitásakor valószínűleg Klobusitzky érsek által 1843 tavaszán a tanítóképző teremnek bebutorzására elrendelt és elkészített butorokat állították be. E szerint a tanterem befogadásához képest padokat helyeztek el, emelvényre helyezett asztalt a tanár részére, fekete táblát a szükséges álvánnyal,

Az intézet igazgatója 1864-ben jelenti, hogy a két tanulóterem berendezését a város csak 1864 január havában fizette ki. A berendezés állt 5-5 tanuló**ü**befogadó paddal, az egyik osztályban 40, a másikban 20 tanuló részére. A padokat az igazgató "igen célszerűeknek mondja". A jelentésben azonban kihangsúlyozza, hogy az iroda és a zeneterem butorzatlan.

Az intézet 1862-ben a Tanulmányi Alapból szeretett volna még 12 padot beszerezni, mire a magyar királyi Helytartó Tanács felhívta az intézet figyelmét az 1856 január 20-án kiadott Bestimmungon kezdett rendeletre, mely**ü**szerint az újonnan felállított képző felszerelése az illető községek költségén eszközözendő, és így, a Tanulmányi Alap a 12 pad költségeit nem vállalhatja.

Az elkövetkező 10 év alatt az iroda is megkapta szegényes berendezését és pedig 2 asztalt, és 2 szekrényt. Az egyes osztályokban ebben az időben már 3-as ülésű padokat találunk és pedig a 3.osztályban a tanári asztal és széken kívül egy fekete nagy táblát, egy szekrényt 4 rekeszszel és ugyanannyi zárral a magyar, német, mennyiségtan és hegedülés tanárának használatára és 4 drb. 3-as ülésű padot 12 növendék számára. A második osztályban a tanári asztalon és széken kívül 2 nagy fekete tábla 1 szekrény, a természetrajz tanárának használatára és 4 5 üléses pad, Ugy látszik az első beszerzésből. Az első osztályban a tanári asztalon és széken kívül volt 8 3 üléses pad, 2 nagy fekete tábla, 1 a 3.osztályban lévő szekrényhez hasonló szekrény, a földrajz, történelem, és zongoratanárok használatára. A természettani szerek termében volt egy nagy asztal 3 5 üléses pad, 2 szekrény, a természet és vegytani szerek elhelyezésére.

A 4 éves képző bevezetése alkalmával szükséges volt a 4.tanterem berendezése. Miután már előbb sem sikerült a város által adott ígéretét teljes egészében valóra váltani, így a felszerelés anyagi részét a Haynald-alap fedezte, és pedig az 1 hónappal megrövidült tanév miatt az ösztöndíjakon megtakarított 360 forint terhére. Az érseki hatóság az igazgatóság előterjesztésére 389 forint 70 krj.utaltatott ki az u.n.egyházmegyei nagyobb pénztárból, mely összegből 12 2 üléses vásárványu Gonczy Ferivel félét**vett** javították a 3 már nagyon gyenge állapotban lévő zongorát. A következő iskola évben 8 drb. ugyanilyen rendszerű padot vásároltak 209 forint értékben. Az intézetnek volt 6 karos és 4 támlátlan széke, 9 asztala, 6 szekrénye, iskolai táblája falon függő 2, álvánnyal 3, álvány nélkül 2. Az irodában egy fali ingaóra és egy irrattartó álvány. Minden teremben feszület.

1/Kalocsa város 1856.április 1-én kelt 400.sz.átirata.

Világítás fűtés. Az intézet világítását az első időben az akkor szokásos szerint kőolajjal látták el. Nagyon nem volt rá szükség, mert a sötét esti órákban nem volt munka az intézetben. Ez a világítási mód egészen 1907-ig maradt meg, amikor a villanyt bevezették az intézetbe.

Az intézet fűtéséről a fenntartó érsek gondoskodott, az első naptól kezdve. A 2 éves tanfolyam idején 6 öl /1 öl 2 köbméter 15 meteráza/, lágy hasabfát adományozott melynek felvágatásáról az igazgatónak vagy a képzőtanárnak kellett gondoskodni. 1862/63. iskolaévtől kezdve 80 forint fizetéssel egy altiszt végezte ezen teendőket. A 3 éves tanfolyam bevezetésétől kezdve 9 öl lágyhasáb, a 4 éves kurzus idejétől pedig 20 öl lágyhasáb volt az érsek által kiutalt fa-mennyiség, melyhez a zeneterem fűtésére 50 forint fűtési pótlék utaltatott ki.

Az osztályokban belülről fűthető vaskályhák által kivéve a 3. osztályt és az orgonatermet, ahol kívülről fűthető cserépkályhák voltak 1874-ben.

A szellőztetés kérdéseinek megoldására semmiféle különösebb szerkezet nem állott az intézet rendelkezésére kivéve a zenetermet, mely szellőztető kéménnyel összekötött elzárható szellőztető nyílásokkal bírt. A szellőztetés az eléggé apró ablakokon keresztül történt.

Az iskola épülete nem mondható ideálisnak, még a fejedelmi bőkezűséggel vegrehajtott többszöri átalakítások után sem. Az 1902-es átalakításokat követő esztendőekben már korán felmerült egy új épület építése, amely a közbejött 2 világháború és a nehéz gazdasági helyzet miatt még sem valósult meg. Mégis nyugodtan állíthatjuk, hogy az intézet épülete az ország többi képeződéinél található állapotokhoz viszonyítva elég jó elhelyezéssel bírt.

Tanítás eszközei.

Az intézet megalapításának évét követő tanévekben az oktatás elméleti és gyakorlati irányu volt. Az elméleti rész a reáltanodák és gimnáziumok alsó osztályainak anyagát ismételgette az olvasó könyvek alapján. A második gyakorlati évfolyam a tanítás módszertanával foglalkozott legfőképpen és tanítási gyakorlatokat tartott. Ezen tanítási módoknak különleges segédeszközökre szüksége nem volt. A tanulók a szemléltetési eszközöket a fizikai és kémiai bemutatósokhoz kíváncsos felszereléseket maguk készítették, hogy így is elő készüljenek azokra az időkre, amikor falusi vagy pusztai iskolákban minden segédeszközt maguknak kell majd előállítaniuk. Természetesen ez az elgondolás sem nélkülözhetette a szemléltetés legszükségesebb, háfizlag elő nem állítható eszközeit. A kat. tanulmányi alap, mely ez első időben az iskola fenntartó szerepét játszotta, igyekezett ezen a bajon segíteni, s az intézet részére, évi 525 forint általányt irányzott elő. Ebből az összegből kellett a segédtanárokat fizetni. 1. Érs. leirat 358/1891

zetni, az igazgatói irodát fenntartani, úgy, hogy a szertárak bővítésére nem nagyon jutott nagyobb összeg. Ezt különösen a zeneszertár érezte meg. A Helytartó Tanács hogy ezen az állapoton segítsen 1856. február 18-án kelt 29.60.számú leiratával a szegedi képző felszerelését, mivel ezen képzőt beszüntették, a kalocsai képzőnek ígérte oda. A szegedi képző azonban már fent ismertetett okokból kapuit nem zárta be, és így a megígért taneszközökre továbbra is szüksége volt.

A szertárak felszerelésüket ajándékozás és beszerzés útján kapták. Az ajándékozók között fel kell említeni Haynald Lajos bíboros érseket, aki mint világhírű botanikus szívesen aldozott a tökéletesebb természettudományi előadások biztosítására. Hasonlóképen jótévedője volt a szertáraknak Mayer Béla címzetes püspök, egyházmegyei főtanfelügyelő és a V.K.M. mely utóbbi az intézetben folyt póttanfolyamok idején két ízben is szemléltető eszközök ajándékozásával gyarapította a szertárakat. Nem hagyhatjuk ki az ajándékozók közül a Katolikus Tanulmányi Alapot sem, mely az előirányzott összegen felül az orgona beszerzését 800 forint adományával tette lehetővé 1861-ben.

A szertárak állapota: fizikai szertár 1888-ban 45 drb. és 21 drb. új beszerzésű különféle fizikai eszköz. Földrajzi szertár 26 drb. különféle térkép földgömb, planetarium, Molt: Geologie, Geschichte, Phizikalische Geographie in Bildern 12 lap. Újabb 1905/6 beszerzés 1 szkioptikon világító-testekkel, 220 diaposzitiv-képpel, 13 színes, 672 korona értékben, 25 drb. különféle földrajzi kép 250 korona. Jellegzetes városok és építmények 12 drb. kép 120 korona. Délindó nyak termelését szemléltető 10 kép és 7 különböző emberfajt ábrázoló kép.

Kézimunka felszerelés 1906-s beszerzés 9 drb. különféle eszköz 58 korona érték. Mennyiségtani szertár 1888-ban Hauck-féle mennyiségtan szerek az elemi iskolai oktatáshoz, Fichlers Witve et Söhne cégtől Bécs a mértékek kisebb gyűjteménye, 1 mérőasztal, 19 fából készült mértani testminta, 1 körző, 1 hüvelykekre osztott ölmenta, 1 10 méter hosszú mérőlánc 10 szeggel. Mértani szertár Süss-féle egyetemes műszer, 3 láb alvánnyal 335 korona és 3 drb. mérőszallag újabb beszerzés.

Rajz és szépírási szertár: Hermes-féle rajzminták Berlin 8 füzet, Wittmann-féle gipszgyűjtemény I. és II. része egy készülék a távlati rajzoláshoz, 7 drb. testminta. Természetrajzi szertár: Herbárium leginkább Kalocsa-mezői és kerti flórájából összeállítva, legnagyobb részben a tanulók gyűjtése. 275 különböző növény dr. Prandl szerinti összeállításban. Ásvány-gyűjtemény Selmec-bánya ajándéka 1873 tavaszán 192 drb. egy másik Dufrenoy szerint rendezett 168 drb. és 24 drb. drágakő utánezet. Régi beszerzés. Természetrajzi táblák Rausch szerint 16 drb. Wandatlas der Naturgeschichte aller drei Reiche. Ruprecht Drezda 48 tábla. Tengeri állatok borszeszben 39 üvegben. Das Thier und Pflanzen-leben inden verschiedenen Regionen. Prof. Molt Stuttgart. 1906 beszerzés: 29 drb. különböző kitömött vagy másként preparált állat 381 korona értékben. 2 mikroszkóp a megfelelő preparátumokkal és egy kézi nagyító. Különféle képek 3 drb. és 1 turmalin fogó

az ásványtáshoz.

Testani szertár: a természetes emberi csontváz emberi törzs papír - masche, emberi fej átmetszete, gipsz, fül és szív gipszből 362 forint értékben. Új beszerzés. Régebbi beszerzések dr.Fiedler-féle bonctá- ni táblák, Bopp-féle testrészminták 11 drb.

Tornaszerek: álvány nyújtóval, trapézzal, gyűrűkkel, létrával, 2 drb. mászkötéllel és ruddal, 120 drb.tornagolyó újabb beszerzés 270 ko- rona érték.

Történelem: 5 drb.fali-térkép, történeti oktatáshoz, régebbi beszer- zés. Új beszerzés 10 drb.világtörténelmi térkép, 205.80 korona, tér- képek a földrajzhoz és a hazai történelemhez 23 drb. Vegytani szer- tár 34 különféle vegytani készülék, eszköz és 67 különféle vegyszer. Régi beszerzés. Új beszerzés 21 különféle vegytani eszköz. Zeneszer- tár. Mennyei József 1864 február 15-én kelt beszámolója a zeneszerek állapotáról és a zeneszertárról ilyen kimutatást ad:"Van a képez- dének egy a N.M.k.Helytartó Tanács 1861 október 30-án 61.942 sz. alatt kiadott kegyes rendelete alapján a Tanulmányi Alapból beszer- zett orgonája/6 változat/ 1 phys harmonikája, 2 előbb beszerzett ócska zongorája." 1876/77 iskola évben egy új zongorát vett az in- tézet 320 forintért 1882/83-ban egy gordonkát és egy zongorát 1891- ben a Haynald-alap támogatásával egy új intézeti orgonát /4 változat/ Angszter József pécsi orgonakészítőtől 564 forintért, 2 phys har- moniumot 200 forintért és 3 drb.nemazongorát 100 forintért. 1905/6 iskolaévben 2 új zongorát és egy harmoniumot vett illetőleg javi- tatott az intézet 1400 koronáért. A zeneszertár 1908-ban vonosze- nekart kapott és 1909-ben egy pedálos harmoniumot 806 koronáért. A vonos zenekarnak az ára melyben bentfoglaltatik 2 C fuvola is 910 koronába került.

A gyakorló iskolai szertár 70 drb.számítási mértani természetrajz és fizikai eszközök hittani, természetrajzi szemléltető képek és térké- pekből állt.

A szertárak állománya ugyan nem volt teljesen kielégítő amint az a miniszteri biztosok jegyzőkönyveiből látható de tudatában volt ennek az intézet igazgató-tanácsa is pl.a szentszék 1897 április 5-én tar- tott ülésén így írt: az intézet butorzatának valamint szertárainak fejlesztésére másfél évtized óta alig fordított néhány forint, mi- ért is iskolatermek butorzata és azok összes taneszközei, valamint a szertárak nemcsak hogy meg nem felelnek a követelményeknek, de a kívánható taneredmény elérésére is bénítólag hatnak."Mellékeltek egy kimutatást melyben szakma szerint csoportosították a legszükségesebb tárgyak beszerzését és az iskola butorzatában fennálló pótlások ki- egészítését. Nemcsak a szertárak, állapota de elhelyezésük sem felelt meg a kívánalmaknak. A szentszék fenti gyűlésén e tárgyban a követ- kező előterjesztést tette:" ...A meglevő szertárban /1 terem/ az összes szakokra vonatkozó eszközök vannak elhelyezve, melynek káros következménye annál jobban feltűnik, ha tekintetbe vesszük, hogy a

vegyészeti osztály egy helyen van az oly érzékeny és amellett értékes fizikai eszközökkel. A szertár érdeke nozza magával, hogy az 2 szobára osztva egy külön vegyészeti termet nyerjen." Maga az intézet igazgatósága sem volt elragadtatva a helyzettől és mindent megkísérelt, hogy a szertárak bővítésére megfelelő anyagi támogatást nyerjen. Így 1905 májusában Boromisza István igazgató intézett jelentést és felterjesztést a szertárak felszerelése tárgyában az érseki hatósághoz: "A kalocsai tanítóképző intézet élére állítva kezdettől fogva valahányszor annak falai közé lépek mindig valami nyomasztó érzés fog el látván, hogy itt szakavatott egyes tanárok, de üres kézzel, elvont szavakkal buzgólkodnak oly tárgyaknak és ismeretanyagoknak feldoglozásában is, melyekre ma már bőségesen vannak szemléletű eszközök...merek utalni arra a tényre, hogy míg valamirevaló polgári, s t elemi iskolák leányiskolák is egész szertárakkal rendelkeznek, ami képző intézetünkben alig van egy-két drb.fizikai és egyéb tanszer. Ezek is olyan elhasznált állapotban, hogy inkább lomtárba valók, mint tanítóképző intézetbe. Távol álltőlem az is, hogy bárk t hibáztassak, de nagyfontosságú felszerelések hiányára rámutatni szemoru kötelességemnek tartom.

A miniszteri kiküldött, dr.Facséri Károly ur már a mult évben kezdte fesszegetni a felszerelést, de mint monda, előbb a személyi változás a legsürgősebb kívánat. Bizonyosra vehető, hogy a jelen évben nem fogja komoly érintés nélkül hagyni az intézetnek ezt a nagy hibáját." Ezen felterjesztés szerint 7000 forintra tehető a legszükségesebb eszközök beszerzésének költségvetése. Ezen összeg előteremtésére merült fel legelőször a tanulók tandíjfizetési kötelezettsége, mely a Császka érsek ur által megállapított irodai általánnyal együtt 14 év alatt kifizetné ezen szertárba befektetett összeget. Ezen ajánlat mellett kérte az igazgató, hogyha lehetséges lenne utalja ki az érseki hatóság ezen összeget valamely alap terhére. Az érseki hatóság nagylelkűen a 7000 forintnyi összeget 1905 május 11-én kelt leiratával az intézet rendelkezésére bocsájtotta visszafizetési kötelezettség nélkül. Felhívta azonban az igazgatóságot, kettős leltár készítésére, melyből az egyik az érseki levéltárban őrzendő, a másik az igazgatói irattárban. Kötelezte az igazgatót, hogy a szakleltárakat is elkészítesse és ezen leltár mellett adja át a szaktanároknak a szakszertár tárgyait akik anyagilag felelőssek az általuk átvett tárgyakért. A fenti összegből 263 korona takarítottatott meg. A pénzt a Haynald alap vette kölcsön az alapítványi pénztárból azaz a kötelezettséggel, hogy azt 10 év alatt 5 %-os amortizációval letörleszti.

A szertárak állapotára nézve ezen új beszerzések után is megvoltak a kívánnivalók. Fináczy Ernő az Országos Közoktatásügyi Tanács megbízottja mint miniszteri biztos az intézet felszerelésére vonatkozólag 1907 áprilisában készült jegyzőkönyvében a következőket írja: "Bár futólagos áttekintés után nehéz ítéletet mondani mindazonáltal úgy

találja, hogy a természettudományi szertár és természetrajzi gyűjtemény még tetemes bővítésre szorul.

az intézetnek nagyon szép térképgyűjteménye van s annak megőrzése és elhelyezése is igen célszerűen történik.

Tanári és ifjúsági könyvtár.

A könyvtár eredete visszanyúlik az intézet alapításának esztendejére. Igaz, az első adatunk a könyvtár könyveiről csak az 1857. esztendőből van, de az igazgató 1864-es beszámolójában kijelenti, hogy "van továbbá egy kis könyvtár 1858.-ig beszerzett részben ajándékokba vett könyvekből...mely azonban sok jókönyv,...mijával van." Milyen könyvekből állott az intézet ezen első könyvtára, nem tudjuk most pontosan megállapítani, de bizonyos utalást inkább tájékoztatót nyújthat egy számla 1858. december 30-ról mely számlában az 1857. májusától köttetni adott könyvek szerepelnek. Ezek az első könyvek a következők:

Murst: Die Zweie ersten Schuljahre. Kellner: Paedag. Aforismen.

Kellner: Paedag. Mittheilungen. Maresch Jahrbuch 1852, 53, 55, 56, 57.

Kellner: Praktischer Lehrgang. Kellner: Volksschulkunde. Krüger:

Physik. Koller: Tanító az elemi iskolában. Gräfe: Anschauungslehre

Geom. Hermann: Schreibung und Satzzeichen. Hermann: Freischreibung

Hermann: Anleitung zum Anschauungslehre. Természeti könyve. Münch:

Universal Lexicon. Kohlvarth: Paedagogisches Schätz Kasettlein.

Silézius: Psychologie. Csupa német és pedagógiai munka, kettő természettudományi a reáltárgyak tanításához segédkönyv.

A Helytartó Tanács 1857 17.217/1007 53 drb. munkának a könyvtár részére való megvásárlását ajánlotta, melyek közül 13 külön megjegyzett, valószínűleg megrendelésre kiválasztott volt. Hasonlóképen 1860 november 20-án is adott ki a Helytartó Tanács egy katalógust azon németnyelvű könyvek és tanszerek kiutatásaként, melyet a nyilvános tanítóképzőben mint segédeszközök eredménnyel használhatók. Az itt közölt könyvek és tanszerek meg is találhatók a könyvtár első leltáraiban.

Egy 1870-ből származó leltár szerint a könyvtár ebben az évben 206 mból állott, folyóirat és segédkönyv meg 309 drb. volt. Ebben az esztendőben a könyvtár még nem volt szakonként rendezve.

A könyvtár gazdagítása beszerzés és ajándékozás útján állandóan tovább tartott. 1877/78. iskola évben beszerettek Lubrich Neveléstörténete III. kötet, és Neveléstudomány című akkor igen híres munkát.

Haynald Lajos biberos érsek 1866-ban ajándékként adta az intézetnek

Keszébanai János: Az ókori népek művelődés története c. munkát. 1891-

ben pedig dr. Valinora Agoston Simig Dezső és Huber Lipót ajándékozta több könyvet az önképzőkör könyvtárának. A tanári könyvtár 1872-

ben szakok szerint rendeztetett. Ezen az katalógus szerint a hit

és erkölcsstannak 8 kötete volt, különösebb értéket nem képviselő mű-

vekből, A nevelés és tanítástannak 112, a magyar nyelvnek 8, a német-

nek 10, a mennyiségtannak 23, a földrajznak 14 és 15 darab térképe és

más szemléltető eszköze, a történelemnek 10 a természetrajznak 8, természettan és vegytannak 8, gazdaszat és kertészetnek 13, szépirás és rajzolásnak 7, a zenének 16, tornának 4 kötete volt. Ezen szakkönyvtarakon kívül volt egy 24.kötetből álló "különfélék" c.könyvtár. Az 1874-es kimutatás már gyarapodást is felmutat illetőleg csökkenést. A hit és erkölcsstan 10 kötetnyi szakmunkával rendelkezik, a nevelés és tanítástani tárgyak könyvtára 109 kötetet tartalmaz, a magyar nyelv 12 kötetet, a németnyelv 14, az illyr nyelvre vonatkozólag csak kézikönyvek állottak rendelkezésre, a mennyiségtan 24 drb, a földrajz 29, részint szakmunka részint kéziatlaszok, a történelem és alkotmánytan 11 drb, a természetrajz 8, kötet szakmunka, gazdasági és kertészet-tan 23 szakmunkával, rendelkezik, a zene 21-el, a torna 5-el.

A könyvtár legnagyobb gyarapodását 1912-ben érte el, amikor Várossy Gyula érsek 1460.30 korona adományával lehetővé tette, hogy az eddigi 180 könyvből álló könyvtárt 263 művel gyarapítsák. A gyarapítást elrendelő érseki leiratnak csak az volt a kikötése, hogy lehetőleg olyan könyveket vásároljanak, melyek az érseki könyvtárban meg nem találhatók. A benyu tott katalógus tervezetet az érseki könyvtáros Winkler Pál ilyen szempontból átvizsgálta./1/Ezen új beszerzések elindítója részben Fináczy Ernőnek 1907-es jegyzőkönyvi észrevételei voltak a könyvtárra vonatkozólag: "Mint látta a tanári könyvtár áll 1 szekrényben lehelyezett s 2 még felbonthatatlan ládában lévő könyvekből. Szükségesnek látja meg 1-2 szekrénynek beszerzését, s a könyvek katalógizálását. Tudomása szerint a könyvek minősége tekintetében is volnának még kívánni valók. Így leszámítva néhány régi elavult könyvet, nincs szorosan vett paedagógiai könyvtár. Szükséges volna beszerezni filozófiai alapvető munkákat, logikai, pszichológiai, etikai könyveket, paedagógiai összefoglaló műveket, methódikai munkákat s a paedagógia történetével foglalkozó műveket,ugyszintén paedagógiai klasszikusok gyűjteményét annál is inkább, mert a paedagógiai kiképzésben a szaktanárok is résztvesznek ez intézetnél, amennyiben szaktárgyuk módszertani ismertetését ők végzik.

Mint hogy az ifjusági könyvtárt tuzetesen nem tanulmányozta át, erről ítéletet nem mondhat."

Ifjusági könyvtár tulajdonképen nem is volt. Az önképzőkör könyvtára pótolta ezt a hiányt, mely könyvtárnak 1888-ban tehát működésének 2. esztendejében már 205 muve és számos lapja volt./2/

A tanári kar rendes havi tanácskozmányán 1908-ban Dreisziger Ferenc indítványozta, egy pedagógiai könyvtár felállítását az ifjuság részére és a fenntartóhoz fordult a művek beszerzésének lehetővé tétele mi-

1/ 4481/1910 érs.leirat.

2/ értesítvény 1888.

att. Az érseki hatóság örömmel fogadta a tervet, melynek létrehozásához anyagilag is hozzájárult.

Tankönyvellátás.

A tanulók legnagyobb része igen szegény családok, eleinte főleg tanítók gyermekeiből került ki, akik a legelemibb szükségletek fedezésére sem voltak képesek, így valószínűleg a tankönyvek beszerzését sem vállalták. Az első évek 20-30-as létszámát, elégkönnyen lehetett a legszükségesebb könyvekkel ellátni, mert hiszen a tanítás főleg az olvasókönyv használata neveléstani magyarázatok és zenei oktatásból állott. Az olvasókönyveket könnyen lehetett az iskolában a tanulók kezébe adni, a neveléstani magyarázatokat úgy is jegyezniük kellett, a zeneoktatáshoz szükséges kottákat és zongora-iskolákat az intézet szerezte be. Egyedül talán a hittan tanításához volt szükséges a katekizmus és a szertartástan beszerzése. Mennyei József 1863-ban kelt 120 sz. levelében utal is ezen feltevés jogosságára, amennyiben elmondja, hogy az évi irodai átalányt az 526 forintot az 1856/57. iskola évben teljesen a tanítóképző céljaira használta fel: mellék-tanítók díjazására, és tankönyvek beszerzésére.

A tankönyv beszerzéséről és a szegény tanulók könyvvel való ellátásáról maga az állam gondoskodott. amikor 1856. december 4-én kiadta a V.Z.14592/935.sz.rendeletét a V.K.M.a Helytartó Tanács Közoktatásügyi osztályához a szegény tanulók könyvvel való ellátása ügyében. Ezen rendelet szerint szegény diákok részére minden olyan tankönyv igényelhető volt, mely az elemi és fő elemi 3.osztályáig előírt könyvként szerepelt. A könyveket csak valóban szegény de emellett szorgalmas, s erkölcsileg kifogás alá nem eső gyermekek kaphattak meg, és pedig úgy, hogy a könyvek tulajdonjogukba mentek át. Csak azon tanulóknál kik sem szorongalom sem magaviselet szempontjából nem jöhettek számításba a könyvek kiosztásánál, kellett a könyveket bevonni az iskolai munka után. A könyvek kiosztásánál a tanulók kiválasztását a tanító végezte, megegyezésben az iskola hitoktatójával s a helyiség lelki pásztorával. Valószínűleg a tanítóképzősök is részesülhettek ezen állami könyvjuttatásban mert jórészen elemi iskolai tankönyveket használtak továbbképzésüknél.

Ezen állami intézkedésen kívül volt egy alapítvány is, melynek célja a szegény gyermekek tankönyvvel való ellátása. Ezen alapítványt a Helytartó Tanács kezelte, s kamatjövedelmét 215 forintot az egyházmegyei hatóságok között osztotta el. A Kalocsai érseki hatóságra 15 forint jutott, mely összeg 1/3-ból hittankönyvet, 2/3-ból pedig egyéb tárgyu könyvet lehetett vásárolni. Segítő egyesület mely a tankönyv ellátást intézményessé tette, nem volt egészen az 1925/26.is. kola évig amikor dr.Tinár Kálmán tanári munkáját az intézetnél megkezdte és a segítő egyesület könyvtárát megalapította. Segítő egyesületre az első időkben nem is volt szükség, mert hiszem a 900-as év első esztendeiben is használt könyvekhez olyan olcsón tudott a diák hozzájutni, hogy még a legszegényebb is beszerezhette a legfontosabbakat.

"Oly kormányzéki intézmények, melyekkel a használandó tankönyvek előírva volnának, az 1860-ban átvett igazgatói levéltárban fel nem találhatnak" írja 1867. április 26-án kelt kimutatásában Mennyei József. Valószínűleg irányt mutatók lehettek azok a rendeletek, melyek a képeisirőre való magántanulást igyekeztek megkönnyíteni a vizsgára szükséges kézikönyvek ajánlásával. Ilyenek voltak r.kat.hittanra: Egri katekizmus, Gruber-Ranolder: A hitoktatás gyakorlati kézikönyve, dr.Zimmermann Jakab: Az anyaszentegyház szokásai és szertartásai magyarázata, segédkönyv az ABC és olvasókönyvhöz Mészáros Imrétől, dr.Szabóky: Fejsszámolás és gyakorlati számtan, Szabóky-Koller: Az elemi iskola mennyiségtana. Ausztriai honisme. Lonkay Antal fordításában megjelent: Német betűző és gyakorlati német nyelvtan. Berthes: Elemi képzéstan. Ezenkívül ugyanezen rendeletben ajánlott német kézikönyvek.

Mennyei József igazgató 1867-ből származó kimutatásában szerepel az intézet első pontos könyvjegyzéke, mely a következő könyveket tartalmazza: Egri katekizmus, Ranolder-féle bibliák, és Nogál szertartástan. Mennyei József nevelés és tanítástan. Számolás és tanmódja: magyar és német nyelven az előirt számolási módszertan, Szabóky dr.: fejsszámolás és gyakorlati számtan, és Koller-Szabóky: az elemi iskola mennyiségtana. Magyar nyelvből az iskolai gyakorlókönyvek alapján Mennyei "Nevelés és tanítástan" -ban található módszer alapján. Lövényi: Üteny írás tanmódja, Engert: Rajzmintái. Lonkay Antal: német betűző és gyakorlati német nyelvtan és gazdasági Kistükör. 1867-ből. A tanításhoz használt kézikönyvek jegyzéke 1885-ben: Egri közép-katekizmus. Róder Lajos: közép biblia, Fonyó Pál: egyháztörténet, Szulik József: szertartástan, Fonyó Pál: hitelemzéstan I. és II. rész. Bárány Ignác: tanítók könyve, ABC könyv, Bárány Ignác: I. II. III. IV. V. olvasókönyv. Bárány Ignác: Vezérkönyv az ABC-hez. Vezérkönyv a beszéd és értelemgyakorlathoz Nagy Lászlótól. Molnár László: A nevelés történelme. Miniszteri tanterv. Püspökkari tanterv. Tomor Ferenc és Várady Antal: Első és második magyar olvasókönyv. Ihász Gábor: Magyar nyelvtan. Répássy János: Fogalmazás, Irály, Költészet, Szavalástan. Katinszky Géza: Helyesírástan. Szulik József: A magyar irodalom története. Gyulai Pál: Irodalmi ismertető. Német nyelvtan első második harmadik rész. Ney Ferenctől. Dölle-Krause Deutsches Lesebuch 3.4. rész. Schöberer J. Deutsches sprachlehre 1.2.3. rész. Mocnik Schmidt: Számtan 1.2.3. r. u. a. A mértan elemei 1.2. r., Arányszámok. Lutter Mándor: Középszámtan 1. r., Bárány Gyula: Földrajz, Lange Henrik: Új iskolai atlasz. Szulik József: Világtörténelem. Horváth Mihály: Magyarok története. Környey-Mayer: Alkotmánytan. Róth Samu: Állattan elemei. Pokorny-Dékány: Növénytan. Róth Samu: ~~Természettan~~ ~~Greguss-Berecz~~ ~~Végzetan~~ ~~Ásványtan~~ elemei. Greguss-Berecz: Természettan. Dékány-Rafael: Vegytan. Kiss János: Gazdaságtan. Berecz Ede: Zenetan. Zsaskovszky Ferenc: Énekkönyv. Hegedű és zongora

iskolák.

A következő években használt tankönyvekről jegyzéket nem sikerült felfedezni a legközelebbi az 1912/13-as tanévben használt könyvekről szól ezek a következők voltak: Uhlyárik Jenő dr.katolikus hittan, Bárany-Dreisziger: Testtan lélektan. Szimnyey József: Magyar nyelvtan, Varga Damján dr.: Magyar helyesírás szabályai. Bartha-Prónai:Stilisztika. Horvay Ede:Német nyelvtan és olvasókönyv. dr.Blinszky Lajos: Egyetemes történet, Léway:Csillagászat és fizikai földrajz. Tanfi Iván: Egységes mennyiségtan. Miklósi Gergely: A növénytan alapvonalai. Sándor-Bátori: Gyakorlókönyv a népiskola oktatásához.

Az intézet hivatalos könyvei,rendtartása.

Az intézet hivatalos irásai az 1860-ban megjelent októberi diplomáig németnyelven íródtak. Németül állították ki az anyakönyveket, németül leveleztek az iskolai hatóságokkal és vezették a munkanaplót melybe az első évben az óramulasztásokat is beírták.

Az anyakönyvek vezetése és a hivatalos levelezés 1860 októberétől magyarul folyt. Az első anyakönyveket Mennyei József magyarra fordította, a két első év anyakönyve azonban két nyelven van még ma is, valószínűleg az érdemjegyekben esetleg előforduló tévedések miatt a sokáig nem használt magyar szakkifejezéseknek meghatározására.

Különlegessége az anyakönyveknek, ami a bennük való tájékozódást nehezé teszi az, hogy egy növendéknek az adatait csak egyszer írták be. Ha esetleg kimaradt és a későbbi években újra jelentkezett, akkor csak a neve került be az anyakönyvbe a többi adataira vonatkozólag a lapszám megjelölésével utalást találunk. Ugyanilyen utalások találhatók a második és harmadik évfolyamba továbbjutott tanulók nevei mellett is. Így ha meg akarjuk találni egy-egy tanulónak a személyi adatait, néha három-négy utalás után jutunk csak célhoz. A tanulókat évenként kétszer írták be az anyakönyvbe, az első és második félévben. Tiszta olvasható írással vezették ezen okmánykönyveket, eléggé áttekinthető módon, mai szemmel nézve azonban sok kívánni valót hagyta maga után. Voltak évek, melyekben pl.az általános osztályzat ismeretlen volt, Óramulasztásokról csak az első évben találhatunk adatokat, hasonlóképpen a szülők foglalkozását is egész évtizeden át kihagyták.

Munkanaplóra az intézet irattárában nem akadtam, csak utalásokat rájuk. A tanári értekezletek eredményei és határozatai jegyzőkönyvbe örökítették meg, melyek közül alig egypárnak töredéke volt csak felfedezhető.

Az abszolutizmus idején tehát a képző külső színezete német volt. Ezt hangsúlyozta ki az intézet első pecsétje, melyen a koronás kétfejű sas körül a következő felírás volt olvasható: "Sigillum CR Praeparandiae Collocensis." 1870-ben új pecsétet kapott az intézet most már magyar felírással és barokkos koronás magyar címerrel, mely körül a következő felírás található: "A kalocsai r.k.Férfitanító-képezde igazgatósága 1870-ben. Az 1910-es években készült az intézet mai pecsétje a ko-

ronás magyar kis címer körül:" A Kalocsai Rom.Kath.Tanítóképző Igazgatósága" felirással.

Az intézetnek saját Rendtartása nem volt. Rendtartásnak~~nevezhetjük~~ ugyan Thun Leó Bes-timmungen-ját, mely megszabta az intézet munkaidejét, a tanulók felvételi lehetőségeit, a tanmenetet, az általánosságban megszerkesztett tanterv alapján.

Ami az intézet házirendjét illeti, erre vonatkozólag a tanárikar külön szabályokat állított össze, mely az akkori intézetek hasonló szabályaival igen sokban egyezett. Jellegzetessége volt a legapróbb részletek g előírt napirend, melyben a vallásos életnek olyan komoly szerep jutott, mint valamely papnevelő intézetben. Ilyen volt pl. az 1864/65 iskolaévben előírt következő napirend:" A növendékek köznapokon 1/28 órai szentmisére mentek közösen a plébániatemplomban az elemi iskolák növendékeivel együtt, vásár- és ünnepnapokon a Székesegyházban 9 órakor hallgattak szentmisét. Évnegyendénként végezték a szentgyónásokat és szentáldozáshoz járultak.

"Napirendjük a következő volt: Hétfőn: reggel 5-kor felkelni, félhatig öltözködni, a közös reggeli imádságot elvégezni, hétig tanulni, 7-kor reggelizni, negyed nyolckor az iskolába menni s onnan félgyődc előtt a város templomába elindulni, ott szentmisét ajtatosan hallgatni, onnan az előadásra visszamenni az intézetbe, 11 órakor az elsőévesiek hazamennek és tanulnak háromnegyed 12-ig, azután 12-ig szentírás olvasás, 12-kor imádkozás és ebéd. Ebédután 1-ig magánygyakorlás a zenében 1-től 2-ig tanulás, 2 -kor iskolába menni az előadásra, 4-től-5-ig énekgyakorlás az elemi főtenodában, onnan haza, és 5-től háromnegyed 7-ig tanulni, háromnegyed 7-től 7-ig lelkiolvasás, 7-kor imádkozni és vacsorálni. Vacsora után szabad foglalkozás mely lehet vagy olvasás, vagy írás, vagy tanulás, 9-kor közös estvéli ima és lefekvés.

Kedden: 11-kor mind a két tanfolyambeliek hazamennek és tanulnak. Délután 2-ig magánygyakorlás a zenében, 2-től 4-ig zeneelőadás, 4-től 5-ig közös séta, a többi ugy mint hétfőn.

Szerdán ugy mint hétfőn, kivéven hogy 4-től 5-ig nincsen zeneelőadás az elemi főtenodában, hanem otthon szabadfoglalkozás.

Csütörtökön 5-kor felkelni félhatig öltözködés reggeli imádság, 7-ig tanulás, 7-kor reggelizés, mely után szabadfoglalkozás 8-ig, 8-tól 10-ig tanulás, 10-től 11-ig közös séta, mely után szabadfoglalkozás háromnegyed 12-ig, háromnegyed 12-kor szentírás olvasás, 12-kor imádság és ebéd. Ebédután magánygyakorlás a zenében 2-ig, 2-től 4-ig tanulás, 4-től 5-ig közös séta, a többi ugy mint kedden.

Pénteken egészen ugy mint hétfőn.

Szombaton egészen ugy mint szerdán kivéve, hogy este fél 7-től 7-ig Szűz Mária tiszteletére a Rosárium vagyis a sz. olvasó imádkoztatik, Vasár- és ünnepnapokon: 6-kor felkelni, 7-ig öltözködni és imádkozni 7-kor reggelizni, mely után szabadfoglalkozás fél9-ig, fél9-kor az iskola-ba s onnan a Székesegyházba, hol nagymisét és prédikációt hallgat-

nak, ezután hazamenés, hol háromnegyed 12-ig tanulás, háromnegyed 12-kor szentírás olvasás, 12-kor imádság ebéd. Ebédután 2-ig magán-
gyakorlás a zenében, 2-től 4-ig tanulás, 4-től 5-ig séta, a többi
ugy, mint fentebb".

Az intézet vezetősége a püspöki kar által 1877-ben
kiadott rendtartást fogadta el, melynek egyes pontjait: 3,4,5,6,12
és 13. §§-kat. külön is kiadták egy hozzájuk csatolt háziszabály-
zattal, melyet az érseki hatóság jóváhagyott és melyet minden nö-
vendéknek birátkozásakor kezébe adtak.

Stara József az intézet tanára is készített egy rendtartás terve-
tet, melyet az érseki hatóságnak nyújtott be felülvizsgálásra, de ez
sohasem került alkalmazásra, mert a püspöki kar által előírt rendtar-
tás volt mindig érvényben.

Az intézet életéről egészen 1864-ig évenként kétszer küldött az igaz-
gató beszámolót, a Helytartó Tanácsnak 1860-ig németnyelven. Ezen
beszámolókban részletesen ismertette a tanulók erkölcsi és tanulmá-
nyi előhaladását, és a tanári karnak ennek előmozdítására történt
intézkedéseit. Az irattárban csak az 1858-ból való első félévi be-
számoló található meg, amelynek részleteit a megfelelő helyen mu-
tatom be.

A tanítóképesítés a két tanulmányi év leteltével történt, gyakorlati
év nélkül. Az 1856 január 20-án kelt Beszámolungen szerint a tani-
tóképesítésnek 3 foka volt.: 1. Főelemi isk. tanítói, aki mind a
4 elemi osztályban taníthatott, 2. Alelemi tanítói, csak az alsó
3, 3. Altanítói pedig csak az első 2 osztályban taníthatott. A ta-
nitóképesítő vizsgálatok a tenkerületi főigazgató, az egyházi isko-
la felügyelőség és esetleg a Helytartó Tanács által kiküldött vizs-
gabiztós jelenlétében folytak. A vizsgálóbizottság az igazgatóból,
a hitoktatóból, s a tanítóképzésben részt vett minden egyes tanító-
ból állott. A vizsgálaton írásbeli zárthelyi dolgot kellett ké-
szíteni a jelölteknek, és szóbeli vizsgát tenniük. A kalocsai képz-
őben a következő tárgyakból tettek írásbelit: 1. Hittan és hitelem-
zés, 2. Általános nevelés és módszertan, 3. Olvasmányok kezelése, 4.
Szépirás, 5. Számtan, 6. Hazaismeret. A tanítóképesítő írásbeli tété-
lei 1864-ben pl. a következők voltak: "1. Mily előképet válasszon ma-
gának a tanító követésül hivataloskodásában? Mire vonatkozzék a ta-
nitó oktatása, hogy az általa vallásos legyen? Mily viszonyban áll
az iskola az egyházzal, s a tanító plébánusához mint tanoda igazga-
tóhoz?

2. Szükséges-e a néptanoda tanoncát osztályozni, s miket kell azok
helyes osztályozása végett szem előtt tartani?

3. A készséggel olvasásban való gyakorlás szabályai.

4. a /Az első olv. és nyelv. gy. könyv 91. olvasmányának tárgyi kezelése.
Tanítási eljárás a személyek és személynévnevek ismertetésére.
A 91. olvasmány első 4 mondatának nyelvtani fejtegetése.

b/ A második olv. és ny. gy. k. 110. olvasmányának tárgyi kezelése.
Ugyanezen olvasmány első szakának mondattani és nyelvtani alak-

tani megfejtése.

5. a/ Tanfolyam és tanítási eljárás a szorzás tanítására.

b/ Van-e a 10-es törtékkeli számolásnak helye a néptanodában. Tanfolyami és tanítási eljárás a 10-es törtékkeli szorzás tanításában."

Mindezen kérdések német nyelven is fel voltak tüntetve az 1864 augusztus 1-én kiadott "írásban kidolgozandó feladványok" tervezetén. Az 1868 XXXVIII.t.c. 102.§-a elrendeli, "hogy a tanfolyam bevégzése után 1 évre, de legfölyebb 2 év eltelte alatt, amely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles, minden növendék a képezdei összes tantárgyakból írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki, és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet". A tanítóképzés így tulajdonképpen 4 éves studiummá szélesedett. A V.K.M. az érsek ur kérésére minden esztendőben engedélyezte a 3.évesek képesítőjét első alkalommal 1872.július 23-án /1/, hasonlóképpen 1873 június 6-án. A kérés indoklására a következő tényeket sorolta fel az intézet igazgatója: "1. Az illető növendékeket eddig tanusított előmenetelük és szorgalmuk^{után} tanárikar képesnek hiszi a tanképességi vizsgálatnak f.év október hó 1-én való sikeres kiállítására. 2. A növendékek a gyakorlati tanításra elégséges ügyességet szereztek maguknak, miután mint 2.évesek a gyakorlati tanítást az intézettel kapcsolatos fiúiskolában többször hetenkint, rendszerint kétszer megfigyelték, s magukat a gyakorlati tanításban mint 3 évesek gyakorolták és gyakorolják. 3. A képezde végzett tanítójelölteknek alkalmazására a kalocsai egyházi főme yében oklevél hiányában sok nehézséggel jár, mivel alig van a főmegyé en katolikus segédtanítói állomás, önálló tanító pedig az 1868.38 t.c.133.§-s értelmében nem alkalmaztathatnak, s ép ezért 4.3 a tanügy hátrányára ama eshetőségnek~~h~~annak kitéve hogy a sorhadi ezredekbe a közelebbi ujoncozás alkalmával besoroztatnak." A V.K.M.mindenkor helytadott ezen kérelmeknek csak 1883.évben január 30-án kelt rendeletével /3/ a bajai képzőből a kalocsai intézetbe átiratkozni óhajtok 3.éveseknek tanítóképesítő vizsgálatát nem engedélyezte, mivel a bajai képzőben a tantárgy felosztást a 4 éves képző elgondolásai szerint történt. Ezen hároméves képző tanfolyam után tett képesítő vizsgálat alkalmával a jelöltek írásbeli vizsgálatot csak a neveléstanból, magyar nyelv és mennyiség-tanból tettek.

A 4 éves tanfolyama alatt 1892-ig csak neveléstani tételt dolgoztak ki, mely dolgozat egyszerre mind magyar nyelvű készség bizonyítására szolgált. 1893-tól kezdve a jelöltek a neveléstani dolgozaton kívül készítettek még:1/ Egy-egy fordítást németről magyarra s magyarról
1.V.K.M.18095/1872.
2.V.K.M.14798/1873.
3.V.K.M.443/1883.

németre, 2. Geometriai dolgozatok, 3. Természettudományok és gazdaságtan köréből 4. Rajzból és szépírásból. Akiknek németnyelvű geometriai természettudományi és gazdasági dolgozata legalább elégségesre sikerült ezen tárgyakból szóbeli vizsgálatot nem kellett tenni./1/Ezen hercegprimási rendeletet a V.K.M. 1894 február 3-án vett tudomásul/2/, 1894-ben.

A V.K.M. az állami tanító és tanítónőképző vizsgálat szabályzatát 1900-ban úgy módosította, hogy a természettudományi tárgyakat és a gazdaságtant ismét a szóbeli vizsgálatok körébe utalta, és a tanítói oklevélen a számos félreértésre és panaszra okot szolgáló általános osztályzatot mellőzte. A miniszter kérte az egyházi főhatóságokat, hogy ezen szabály-rendeletre alkalmazza saját képesítő szabályzatát is./3/

A kalocsai képzőben 1907-től kezdődően a képesítők úgy folytak, mint az állami képzőkben.

Az intézet felügyelő hatósága.

A kalocsai kir. katolikus képző kezdetben a budai főigazgatósághoz tartozott. A kormány részéről 1856-tól 58-ig dr. Haász Mihály cs. és kir. iskolai tanácsos, későbbi szatmari püspök, 1859-1863-ig Barton József császári és királyi iskolai tanácsosok gyakorolták a főfelügyeletet. 1863-1886-márciusaig a tanterületi főigazgatóságok voltak a főfelügyelettel megbízva. A felügyeletet a következő főigazgatók végezték: dr. Feszl Károly prépost kir. tanácsos, Lutter Nándor, dr. Homann Otto aki 1886 márciusában a főfelügyeleti jogot átadta Czirfusz Ferenc kir. tanácsosnak Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelőjének a V.K.M. 1885-ben kelt határozata értelmében, mely szerint a tanítóképző állami főfelügyeleti joga ezentúl a tanfelügyelők hatáskörébe tartozik és pedig ha az illető tanfelügyelő, kinek területen a kérdéses katolikus tanítóképző van, nem katolikus, akkor a főfelügyeleti jogot a hozzá legközelebb lévő katolikus tanfelügyelő veszi át. Így került Czirfusz Ferenc tanfelügyelő a kalocsai tanítóképző állami főfelügyelői tisztjébe, melyet 1889-ig viselt. Az intézet világi felügyeletét 1889-ben Suppán Vilmos budapesti állami felsőbb leányiskolai igazgató, kultuszminiszteri hivatalnok végezte 1891-ig, amikor Erődi Béla kir. tanácsos a Ferenc József intézet kormányzója váltotta fel. 1892-1894-ig ismét Suppán Vilmos, 1894-1901-ig Martonffy Márton központi szolgálatra beosztott kir. tanfelügyelő, 1901-1905-ig dr. Pacséri Károly, 1906-ban Mosdosy Imre és 1907-ben dr. Fináczy Ernő c. ny. r. tanár voltak az intézet felügyeletével megbízott miniszteri kiküldöttek.

1./ Hercegprimási leirat 5992/1893.

2./ V.K.M. 54556/1894.

3./ V.K.M. 45781/1900.

Az állam felügyeleti jogát az 1868-as év 38.t.c.-nek 14.§-a biztosítja, mely kimondja, hogy minden hitfelekezeti népoktatási tanintézet az állam felügyelete alatt áll. Ennél fogva a kormánynak joga és tiszte, a felekezeti iskolákat közgei által időnkint meglátogatni, meggyőződni arról, hogy vajjon ezen törvény előírásainak megfelelnek-e. Ezen kötelességi meghatározására a V.K.M. 1869 október 12-én /1/ a királyi főigazgatókhoz és tanfelügyelőkhez a következő rendeletet intézte: "A hitfelekezeti tanítóképző iránti rendelkezés és közvetlen felügyelet ezentul is mint eddig az érdekelt egyházi hatóságokat illeti. A kir. tanfelügyelők hatásköre ezekre nézve csak arra terjed ki, vajjon a hitfelekezeti tanítóképezdék-nél teljesítettnek-e azon feltételek melyek mellett az 1868.évi 38.t.c. 13 §-a alapján minden hitfelekezet állithat és tarthat fenn tanítóképezdét, nyilvános vizsgákon jelen lehetnek anélkül azonban hogy a hitfelekezetek saját hatáskörébe tartozó szervezési, vagy rendezési ügyekre nézve intézkednének, továbbá tartoznak a tanfelügyelők a hitfelekezeti tanítóképezdek állapotáról különös tekintettel a népoktatási törvény szakaszára évenként, sőt szükséghez köpest időszakonként is indokolt jelentést tenni. Végre a r.k. és görögkatolikus tanítóképezdékre nézve a tankerületi kir. tanfelügyelő/főigazgatónak a hatás és működési köre fennálló utasításai értelmében további rendelkezéssel teljes érvényben fenntartatik".

Ezen legutóbbi rendelkezést változtatta meg 1885-ben a V.K.M., amikor a katolikus tanítóképezdek állami felügyeletét a tankerületi főigazgatók hatásköréből kiemelte, és a kir. tanfelügyelőkre bízta a fent már említett megszorítással. Ezen rendelkezés felhívta a tanfelügyelőket, hogy koronként látogassák a képezdet, hallgassák meg az előadásokat, az évváró és különösen a képesítő vizsgálatokon jelenjenek meg, s mint biztosok írják alá a tanácskozási jegyzőkönyvet s az anyakönyveket. Ez utóbbi utasítás a katolikus képző intézetekre vonatkozólag messze túl megy az 1869. V.K.M. rendeletben körülírt és más felekezetek által fenntartott intézeteket érintő felügyeleti ténykedésen. Az érseki hatóság hivatkozva a törvényben biztosított jogaira, nem is egyezett bele, az állami felügyelet ily módon való gyakorlásába. A tanfelügyelőket és miniszteri biztosokat illő tisztelettel fogadta, az előadásokon való megjelenésüket és a vizsgálatokon való részvételüket már csak azért is, hogy így is igazolhassák mennyire eleget tesznek az állami előírásoknak szívesen látták, azonban a tanácskozásokon való aktív részvételt a jegyzőkönyv aláírását, az érdemjegyek megállapításánál való befolyást, az anyakönyvek és oklevelek aláírását mellőzendőnek mondták ki. ~~x2x~~ A miniszter 1895 június 1-én kelt hivatalos átiratban kérte az akkori kalocsai érseket, Császka Györgyöt a felügyeleti jog következő módon való engedélyezésére: a miniszteri biztos társelnökként vehessen részt 1/ V.K.M. 18838/1869.

a képesítő vizsgálatokon, az osztályértékezesleteken szavazati jogot gyakorolhasson s az oklevelet aláírhasssa. Az érsek a felsőbb-ségiránt való tiszteletből, az idő rövidsége miatt az ügynek egy későbbi időben megtörténő tanácskozás alapján való rendezés reményében kihangsúlyozva, hogy ezen engedmény nem szolgálhat precedensként, beleegyezett. Hogy jogszokás az ügyből ne válhassék, minden egyes vizsga, vagy ilyenemű hivatalos ténykedés előtt, az egyházmegyei főtanfelügyelő mint elnök és érseki megbízott az érsek nevében tiltakozott a felügyelet ily módon való gyakorlása ellen, és csak a bekövetkezendő végleges megállapodásig volt hajlandó belenyugodni a miniszteri biztos hatáskörének ilyen módon való megállapításába. Ezen szóbeli tiltakozást minden alkalommal jegyzőkönyvben is megörökítették. Az első miniszteri biztosokkal nehéz volt ezt a kikötést megértetni és így meglehetősen súlyos harcok voltak pl. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos tanfelügyelő első látogatása alkalmával közte és Mayer Béla főtanfelügyelő között, amikor Czirfusz tanfelügyelő az intézet megtekintését az órákon és a képesítőn való részvételt úgy óhajtotta véghez vinni, mint azt az állami képzőkben megszokta. Erre utal Mayer Béla főtanfelügyelő jelentése: Czirfusz tanfelügyelő másodszori látogatásáról ^{így} 1887 november 9-én kelt levelében: "A mult disszonanciájairól mélyen hallgatott, én pedig nem tartottam szükségesnek azokat szóba hozni, annál kevésbé, mivel Czirfusz ur ezuttal ildomosan tartózkodott oly jogok gyakorlásától, aminőket a multban hasonló körülmények között praetendálni megkísérelt, sőt mintha mi sem történt volna oly nyájasnak mutatta magát, mint azelőtt sohasem, amiért is az állását különben is megillető figyelemben, s udvarias előzékenységen én sem fukarkodtam". Hasonló harca volt Mayer Béla főtanfelügyelőnek Suppán Vilmos miniszteri biztos urral is. Meg kellett győzni a miniszteri biztost arról a tényről, hogy a felekezeti képzőben az államot nem igazgatási jog, hanem csak felügyeleti jog illeti meg. Kétszeri gondolkodási idő után Suppán ur kijelentette, hogy "ő az állami felügyeleti jogát tökéletesen gyakorolhatónak véli azon hatáskör területén belül, melyek előtte a törvények értelmében kifejtettem, és körvonalaztam. Ezután megkezdők a vizsgálatokat, melyek alatt a miniszteri biztos ur jogkörének határát semmiben sem lépte túl, részemről pedig azon voltam, hogy feladatának teljesítését, amennyire csak lehet megkönnyítsem, s módot nyujtsak neki arra, hogy Eminenciád képezdeiről minél tökéletesebb információt szerezhessen magának. Hála Istennek a vizsgálatok mind két helyen / a nőképzőben is / kitűnően sikerültek. Ezt maga a biztos ur, nemcsak, hogy ismételve elismerte, de a szerzett kedvező tapasztalatok után többszörösen kijelentette, hogy Eminenciád képezdei az ország összes képezdei között legjobbnak tartja, sőt hogy bennök oly előnyöket észlelt, minőkkel még a legjobb állami

I/ V.K.M. 29041/1895.

Hasonló intézetek sem dicsekedhetnek. Meg is ígérte, hogy erről Eminenciának külön is fog jelentést tenni. "A fenti véleményhez volt hasonló Czirfusz Ferenc tanfelügyelő 1887 november 7-én tett látogatása alkalmával, adott kijelentés: "Eminenciád intézeteiben minden rendjében van". A későbbi miniszteri biztosok véleménye nem mindenben volt ilyen kielégítő. Martonffy Márton miniszteri biztos 1898 június 11-én tartott értekezleten, látogatása után a következő kijelentést tette :
bár az intézetben tapasztalt tanítási eredmény, a tanárok és vezetőjük buzgalma, szakavatottsága felett csak a legnagyobb elismeréssel és dicséréssel szólhat, mégis kénytelen ismétetni, a tavaly elmondottakat, nevezetesen hogy a gyakorló iskola, zene, rajz és tornahelyiségek hiánya, az intézet elégtelen felszerelése, alkalmatlan beosztása úgy a pedagógia követelménye; mint az ország szentesített törvényeivel is ellenkezik...." A miniszteri biztosok kijelentéseikben az intézet előnyeit kívántak szolgálni és amint Fináczy Ernő 1907. évi látogatása alkalmával mondotta nem annyira az esetleges fogyatkozások és hiányok bírálatát tekintti feladatának, mint inkább azt, hogy "a tanári karral kölcsönösen megbeszélje azon eszközöket és módokat, melyek az intézet tökéletesedését vannak hivatva előmozdítani. Az egyházi hatóság is ilyen értelemben fogadta a miniszteri biztosok látogatását, mindig készségesen. Haynald bíboros levele 1887 június 28-án bizonyíték az egyházi hatóságok ezen magatartására." Igen örvendvén mindig, szól a levél, annak, ha a magas kormány emberei betekintenek az általam nagy gondossággal és szeretettel vagy életbeleptetett, vagy ápolt köznevelődési intézetekbe, és figyelmeztetnek arra, mi bennük az emberi dolgok soránál fogva talán javítandó vagy tökéletesítendő volna."

Az egyházi hatóság saját hatáskörének biztosítása védelmében ellenezte csak a miniszteri biztosok szerepének ezen önálló hatáskörrel ellenkező kiterjesztését. Így tiltakozott az egyházi hatóság a minisztérium 1905 február 14-én kelt rendelkezése^{1/} ellen, is, mely rendelkezés hivatkozással az 1876. 28 t.c. 3 és 4.§-aira az egyházi főhatóság alá tartozó tanítóképző tanulmányi szakfelügyeletével rendelkezési jog nélkül, Láng Mihály pápai állami tanítóképzőintézeti igazgató, a tanítónőképző intézetek szakfelügyeletével Scherer Sándor bajai állami tanítóképzőintézeti igazgatót nevezte ki. Az érseki hatóság egyöntetű eljárás végett március 2-án kelt levelében felkérte a hercegprímást, hogy ezen rendelet ellen tegye meg a lépéseket a magyar püspöki kar nevében. A hercegprímás tiltakozó felszólalását a szakfelügyelők kinevezése ellen a miniszter urnak 671/1905.sz. alatt terjesztette be. A V.K.M. tekintet nélkül a bejelentett tiltakozásra megküldötte június 17-én az utasításokat a szakfelügyelők részére és k kérte az érseki hatóság véleményét ezen intézkedésével kapcsolatban. Az érseki hatóság válasza ezen

1./ V.K.M. 14.861/1905

2./ Árs.h. 161 isk./1905.

intézkedést törvénnyel ellenesnek mondotta, mert az 1876. 28.t.c. 3.§-a alapján életbe nem léptethető, s így az törvényes alappal nem bír. A fenti törvény 3.§-a csak szükség esetében beszél szakemberekről, akik az iskolát meglátogathatják szakszerű vizsgálat céljából, így a szakfelügyelők legfeljebb ideiglenes minőségben és semmiképpen sem állandó jelleggel nevezték ki. De teljesen szükségtelennek látszik a szakfelügyelők kinevezése, mondja az érseki leirat, mert hiszen az állandó felügyelettel megbízottak is szakemberek, tehát mellettük még más szakemberek kinevezése nem látszik szükségesnek. A szakfelügyelők intézménye csak a későbbi évtizedben vált valósággá.

Az intézet rendes, rendelkezési joggal bíró felügyeletét az érseki biztosok töltötték be. Ők képviselték az intézet egyházi főfelügyeletét. Az érseki biztosok a főegyházmegyei főtanfelügyelők voltak, és pedig a következők:

Klasszanovich Marian kanonok és főtanfelügyelő 1856-59-ig.

Klasszanovich 1796-ban született pappá szentelték 1819-ben, káplán volt 1825-ig, majd tábori lelkész csanopolyai plébánosá törölt kinevezéséig 1836-ban. 1848-ban esperesi jegyző, 1850-ben esperes, 1853-ban kalocsa-i kanonok, 1856-ban főtanfelügyelő 1859-ig amikor bácsi nagyprépost lett.

Hausenplasz József kanonok főtanfelügyelő 1859-60-ig.

Hausenplasz 1807-ben született, pappá szentelték 1830-ban, káplán 1836-ig majd tanulmányi felügyelő a papnővöldében, 1839-ben Szatmárcsón /Orszálas/ plébános. 1850-ben esperes kerületi jegyző, majd esperes, 1857-ben kanonok, 1859-ben főtanfelügyelő, 1860-ban bekövetkezett haláláig.

Lichtenstaiger Ferenc kanonok és főtanfelügyelő 1860-1867-ig.

Lichtenstaiger 1825 május 5-en született Kalocsán. Pappá szentelték 1848 július 5-én. Káplán 1848-1852-ig amikor a Hajai gimnázium tanára lett. 1853-ban érseki szertartó, titkár, 1860-67-ig kanonok és főtanfelügyelő, 1878-ban papnővelde rektora, 1879-ben drivesztrii c. püspök.

Schusztér Konstantin kanonok és főtanfelügyelő 1867-1869-ig.

Schusztér K. 1817-ben született pappá szentelték 1840-ben, káplánkodott 1857-ig amikor szentszék jegyző és érseki ^{levele} könyvtáros lett, 1860-ban érseki titkár, 1862-ben érseki könyvtáros, 1865-ben kanonok, 1867-69-ig főtanfelügyelő, és szemináriumi rektor, 1868-ban tiszai főesperes.

Schreyer János kanonok főtanfelügyelő 1869-1872-ig.

Schreyer született 1808-ban. Pappá szentelték 1832-ben, káplán volt 1848-ig, amikor kunbajai adminisztrátor lett és esperes kerületi jegyző. 1855-ben apatini plébános, 1858-ban t.p.kanonok, 1869-ben kanonok tiszai főesperes és kasszemináriumi rektor, tanfelügyelő 1872-ig.

Kubinszky Mihály püspök főtanfelügyelő 1872-1881-ig.

^{bin}
Kun^{bin}szky Mihály Dunapatajon született 1824-ben. Pappá szentelték 1848-ban. Theológiát mint a Pázmány növendéke Bécsben hallgatott. 1851-ben a papnövendékek lelki vezetője, majd tanár, 1860-ben igazgató, ugyanezen évben kanonok. 1869-ben pápai prelátus, mint ilyen a központi papnevelő rektora Pesten, 1873-ban főtanfelügyelő 1876-ban knini felszentelt segédpüspök. A Kalocsa-vidéki és a társ-
tanító egyesületeknek Fonyó Pállal az akkor képzőintézeti hittanár-
ral alapítója, a Miasszonyunk nővérek egyházmegyei elterjedésének főmunkása volt. A főtanfelügyelői tisztelet 1881 február 23-án, hi-
vatalos körutja alkalmával bekövetkezett haláláig viselte.

Mayer Béla v.püspök tanfelügyelő 1881-1906-ig.

Mayer Zomborban született 1838 július 19-én. Pappá szentelték 1862-ben. Káplán volt Kulán, Racmiliticsen. 1866-ban bekerült az aulába mint érseki iktató, később szentszéki jegyző, majd levél-
táros lett. 1870-ben zárdai hitoktató, érseki titkár. 1873-tól ta-
nitóképző intézeti segédtanár, 1875-ben szentszéki ülnök, 1880-ban
t.b.pápai kamarás, 1881-ben kanonok és főtanfelügyelő, a zárdai
iskolák igazgatója, 1883-ban apát, 1888-ban választott püspök és
tiszai főesperes, 1891-ben kaptalani helynök, 1895-ben bácsi nagy-
prépost, 1911-ben kinevezett szatmári püspök, székhelyét azonban
nem foglalta el. Meghalt Zomborban 1913.május 24-én.

Főtanfelügyelői működésének ideje alatt az intézet felügyeletében
egy egészen eredeti változás történt. Mint a képző igazgató taná-
csának az elnöke, nem végezhetette a felügyelet munkáját is mert így
sajátmagának lett volna fellebbezési hatósága. Ezért már 1893.

július 31.-én írásban kérte az érseket, hogy az intézet közvetlen
felügyeletét és a képesítő vizsgálatokon való elnökösködést bizza
Boromisza Tibor kanonokra. A kérésnek az érsek eleget íttett/1/.
Boromisza Tibor kanonok 1900-ban történt lemondásáig viselte e tisz-
tet, amikor ezt Zittl Róbert vállalta kifejezetten Mayer Béla tan-
felügyelő működési idejére./2/.

Az 1868.38.t.c.98és 99.§-ai alapján meg kellett alakítani a képző
igazgató tanácsát, mely itt Kalocsán a mindenkori főszentszék tag-
jaiból állott. A főszentszék a kanonok testülete volt, mely amikor
iskolai ügyekben határozott az egyházmegyei főtanfelügyelő elnöklete
alatt hozta meg határozatait.

Az érseki biztosok évenként meglátogatták az intézetet részt vettek
a vizsgákon, elnökei voltak a tanítókat képesítő bizottságnak, alá-
írták az anyakönyveket és okleveleket. Hozzájuk tartozott, mint fő-
tanfelügyelőkhöz az intézet minden személyi és anyagi ügye, melyről
a döntést az érsek az ő beszámolójuk alapján döntött. Legkimagaslóbb
egyéniség közülük Mayer Béla v.püspök volt, aki a tanítóképző fej-
lesztésében kiváló érdemeket szerzett. Nemcsak az adminisztratív

1./ Érsk.leirat 2333/1893.

2./ Érsk.leiart 1536/1901.

ténykedésben, hanem értékesen kidolgozott beazédeivel közvetlen hatást is igyekezett gyakorolni a tanítóképzősök nevelésére.

Egyesületek az iskola keretén belül.

Önképzőkör.

A tanító nemcsak a gyermekek nevelője és tanítója, hanem az egész község kulturéletének a vezetője. Szükséges ezért hogy jó fellépéssel, előadási készséggel rendelkezzen, gyakorlattal birjon Ünnepek rendezésében, viszont önképzése esztétikai kézzettségét, kritikai érzékét, igazi értékék meglátását és feldolgozását kell, hogy biztosítsa. Ehhez a nagy munkához nem elég az iskolai tanulmányokkal való foglalkozás, hanem szükséges egy nagyon komoly önművelődési munkának az elindítása is, melyet szintén az iskola-életben, de nem az osztálymunkában, hanem az önképzőkör szabad, kötetlenebb önkéntes vállalkozásaiban kap meg a tanuló.

Az önképzőkör ösét Mócsi Antal igazgatóságának idején tartott "tanítói gyűlések" rendezésének intézményében láthatjuk. Ezek a "tanítói gyűlések" tulajdonképen önképzőköri összejövetelek voltak, melyen aktuális problémákat vitattak meg egymás között a tanulók az intézet igazgatójának Mócsi Antalnak megfigyelő jelenléte mellett. Az önképzőkör tulajdonképeni megalapításának éveként az 1885. esztendőt vesszük. Az 1884/85. iskolai év őszén Vátzy István és Szabadka Gyula növendékek bekapogtattak Kleiner Lajos magyar tanár ajtaján, s előadták tervüket, az önképzőkör megalakítására. Kleiner Lajos a legnagyobb örömmel vette az ifjuság e megmozdulását: komolyan segítette törekvéseikben őket. 1885. január 6-án

1884 november 29-én értekezletet tartott az ifjuság és ezen az önképzőkör gondolatának felvetőivel Vátzy Istvánnal és Szabadka Gyulával megvitatták az önképzőkör megalakításának az ügyét. December 7-én már a tanári értekezlet elé került a dőlog. A tanári kar utasította az ifjuságot az alapszabály tervezet elkészítésére. Azt a feltételt szabta, hogy az önképzőkör is szolgálja a tanítóképzés ügyét s különös gondot fordítson a nevelés tanítási dolgokra. Az ifjuság 5. tagu bizottságot küldött ki az alapszabályok kidolgozására. Alapul vették a szabadkai és bajai gimnáziumok önképzőkörének alapszabályait. /1/

1885 január 6-án már megtartották az alakuló gyűlést. Ezen Mócsi Antal és Fonyó Pál tanárok közölték az ifjusággal, hogy az alapszabályok némi módosítással elfogadhatók. Az önképzőkör meg is alakult, 27 működő, és 18 rendkívüli taggal. A lelkes alapítók közt volt Deák Imre méhészeti felügyelő, Potzta Ferenc tanítóképző intézeti c. igazgató és Balázs Rezső az egyházmegyei takarékpénztár alapítványi osztály vezetője.

A kör vezetésére az intézet magyar irodalmi tanárát Kléner Lajost kérte fel az ifjuság. A kör tisztikarát is megválasztották, alelnök Dr. Timár Kálmán: A 40 éves Tanintézeti Önképzőkör. Kal. Néplap 1925. IV. 10.

lett Vátzy István IV. éves növendék, titkár Moravcsék Károly, Most már megkezdhetette működését az önképzőkör az alapszabályokban kijelölt elvek szerint. Első rendes gyűlését február 8-án tartotta. E gyűlésen Kleiner Lajos magyar nyelv és irodalom tanára beszélt az önképzőkör céljáról, Vátzy István alelnök pedig az önképzőköri élet fejlődéséről tartott felolvasást. Az első évi munkát díszgyűléssel fejezték be, Ez a beszámoló gyűlés volt a 8. gyűlés ebben az évben. E mellett az ifjúság "Haladó" címmel litografált folyóiratot is adott ki, melyben szépirodalmi és tudományos munkák jelentek meg. Az újságot a költői lelkű Szabadka Gyula III. éves növendék szerkesztette.

Az alapszabály tervezetét a kör elnöke Kleiner Lajos tanár átdolgozta. A végleges alapszabályokat dr. Haynald Lajos érsek a kör fővédnöke 1885. június 30-án Teplicben kelt levelében hagyta jóvá. Ezen levelében az érsek örömeinek adott kifejezést "a derék ifjak ezirányu hasznos működése fellett és megígérte, hogy " ... élénk figyelemmel fogom kísérni az üdvössé válható tevékenységet és ehhez Isten áldását kívánom". Az Önképzőkör szabályait 1877. február 7-én a közoktatásügyi miniszter is jóváhagyta. Az Önképzőkör a tanítói életnek ez a gyakorló iskolája azóta 6 évtizeden keresztül működik az intézetben.

Az Önképzőkör elnökéül az intézet magyar tanárát kérték fel, azóta is a mindenkori magyar tanár a kör vezetőtanára. Az elmúlt évtizedekben a kör elnökei a következők voltak: Kleiner Lajos, a későbbi c. püspök és kalocsai nagyprepost 1885-1886-ig. Márton Mátyás, meghalt mint magyar-kanizsai pápai prelat, plébános 1886-1890., Virág István meghalt mint horgosi apát-plébános 1890-1904., Maison Jeromos jelenleg titeli plébános 1904-1907., Potzta Ferenc meghalt mint címzetes tanítóképzőintézeti igazgató, Varga Lajos az intézet jelenlegi tanára 1915-1923. és dr. Timár Kálmán egy. m. tanár az intézet jelenlegi tanára 1924-máig.

Mindegyik elnök igyekezett természetesen a maga egyéniségét belevinni működésébe. Az első időben az ifjúságot lelkesíteni kellett a munkára, melyet Kleiner Lajos jutalomdíjak kiírásával igyekezett elérni. Az önképzőkör 2. évétől kezdve pártoló tagokat is kért fel. Ezek eleinte az intézet tanárikarából az elemi iskola tanítói sorából kerültek ki, később Kalocsa társadalmát is sikerült megnyerni az ügynek. Virág István aki 14. évig volt a kör vezető tanára maga is költő, a kör tagjait is a költészet ápolására serkentette. Potzta Ferenc 8. évi működése alatt igyekezett a kör munkáját szorosabban hozzákapcsolni az élet követelményeihez. Ezért felelevenítette a "tanítói gyűléseket" rendeztetett szociális gyűléseket is. Timár Kálmán rendszeresítette a tanítói hivatásra való előkészület munkáját a szakosztályok kiépítésével az új rend-
1./ V.K.M. 3751/1877.

megszólaltatták a klasszikus muzsika kiválóságait is. Ezen előadásoknak 1887-től kezdve nevezetessége volt még Mayer Béla c. püspök egyházmegyei főtanf. ügyelő, a kiválószónok lendületes beszéde, melyben mesteri módon foglalta mindig össze az előadás nevelő jelentőségét, méltatta az előadó művészetben való gyakorlás szükségességét mindig adott egy-két értékes gondolatot.

Egyik legértékesebb és leksikerültebb farsangi előadásuk volt 1891. február 9-én d. u. 5 órákkor tartott "szini, dal és zeneestély" a műsór a következő volt: Nyitány: Abuhaszan, Weber K.M.-től, játszotta az intézeti zenekar. Diákvándorlás énekes bohózat 3 felvonásban. Irták sokan, játszákn többen, nézik tömérdekén. Az egyes darabok között az intézeti dalkör és zenekar a következő darabokat adta elő: Raff J.-től Procidai halászlányok. /tarantella/ zongorán négykézre előadták: Braunhoffner József, és Mócsy László IV. éves növendékek. Népdalfűzer, ferfinégyes Wagensommer J.-től éneklí az intézeti dalkör. Mozart W.h. vonosnégyes előadják: Sipos Péter III. éves 1. hegedű, Dentler Gaspár I. éves 2. hegedű, Bráuhoffner József IV. éves viola, és Mócsy László IV. éves cselló. Alkeslan szamaraooperett 1. felvonásban, írta Virág István, zenéjét szerezte Sztara József. Kivonuló: Verseny idnuló Hoffer Károlytól. / az eredeti műsór alapján/ Az 1890/91 értesítő megjegyzi, hogy "maga az előadás igen díszes és szépszámú közönség jelenlétében/lehettek vagy 250-en/ folyt le. Az előadást Mayer Béla püspök beszéde zárta le.

Hasonló sikerű komoly tárgyú ünnepélyt rendezett az önképzőkör Császká György érsek székfoglalója alkalmával 1892 február 28-án. Ezen diszelőadás programja a következő volt: 1. A Mem-non szobor titka dalmű 3 felvonásban írta Virág István, zenesíté Sztara József, 16 tagu zenekar közreműködésével. 2. Erkel Ferenc: Nyitány a Hunyadi László dalműből. Az intézet teljes zenekarával Berauer József tanár vezénylete mellett.

Az érsek elismerését és köszönetét fejezte ki csodálkozásának adva kifejezést, mert nem hitte, miszerint a fiuk oly ügyesek lesznek a zenében, énekenben, előadásban, milyeneknek tényleg mutatták magukat. Figyelmeztette őket fenséges és fontos hivatásukra végül főpásztorisáldását adta.

A vendégek között szerepeltek még Gromon Dezső m. kir. honvédelmi államtitkár és Sándor Béla bácsmegyei főispán. Az előadás sikerere jellemző volt, hogy Boromissa Tibor apát jankóváczí, /Jánoshalmi/ plébános, a későbbi szatmári püspök az előadás után az önképzőkör elnökének Virág István tanárnak 40 forintot /az alapítótagdíj kétszeresét/ adta át, kijelentvén, hogy az önképzőkörnek alapító tagja kíván lenni. Az előadást nagy érdeklődésre való tekintettel megismételték, s ezen a második előadás után Mayer Béla címzetes püspök véleményét így fejezte ki: "...gratulálok Önöknek azon nagy kitüntetéshez, melyben tegnapelőtt részesültek, midőn új főpásztoruk Öngymáltósága játékuk felett teljes elismerését és megelégedését kifejezni méltóztatott. A legilletékesebb ajkakról elhangzott eme magas kijelentéssel szemben, szerénységnél tünhetnek fel, ha itt nyert benyomásokról én is nyilatkoznám. Annyit azonban megjegyezmem mégis szabad lehet, hogy Önök ezuttal oly nagy dolgot műveltek, oly magas foku készült-

tanusítottak, amely engem is meglepett, aki pedig haladásukat tapasztalni már megszoktam, játékuik alatt majdnem felejtették velem, hogy csak egy tanintézet ifjúságának műkedvelői szereplését látom/1/. A kornü diszleteket Horvát Géza rajztanár irányítása mellett az intézet növendékei készítették. A színpad és a kellékek, a felszerelés költségeit az érsek ur maga fedezte, összesen 378 Ft 77 krj.összegben. /2/

A következő év április 24-én a Röpászotor nevenapján hasonló sikerű ünnepélyt rendezett az önképzőkör melynek műsorán az ének és zeneszámok mellett Virág István Az Efezusi máglya c.szindarabja szerepelt.

Az intézet zenetudását önálló koncertek rendezésében is bemutatta. 1888 május 24-én az érseki kastélyban rendezett az intézet zene és énekkara Haynald Lajos bíboros érsek tiszteletére egy koncertet a következő műsorral: 1. Cavatina Litta Bianca de Fiorából, játszotta az intézet zenekara. 2. Isten dicsősége Beethoven -tól énekelte az intézet énekkara. 3. Quartett Mózarttól játszották Berauer József zenetanár, Mócsy, Piller, Braunhoffner és Koncsek tanulók. 4. Magyar népdal Huber Károly átírásában énekelte az intézet énekkara. 5. Sinfonia Haydn -tól hegedűn Piller és Mócsy, cellón Koncsek, zongorán Braunhofner és Haasz Mihály tanulók. 6. Fantasie la Sirenée J.B.Singeleétől hegedűn Braunhofner József zongorán kísérté Mócsy László. 7. Az én tanyám Mangold J. -tól énekelte az intézeti énekkar. 8. Ouverture Mózarttól előadták Braunhofner J. és Mócsy László. 9. Villanyszikrák Bánffy S.-tól játszotta az intézet zenekara. 10. Aldd meg....Gol Jánostól énekelte az intézet énekkara. 11. Eljen a barátság induló Braunhofner József tanuló szerzeménye előadta az intézetzenekara.

A bíboros érsek az ifjúság szerepléséről elismerőleg nyilatkozott, különösen kiemelte a Bethoventől való férfi négyest /Isten dicsősége/, melyet oly szépen énekeltek, amint azt a bíboros maga mondotta, hogy talán már szebben alig is lehetett. v/3/

Az önképzésnek leghathatósabb eszköze a könyv, az olvasmány. Az önképzőkör már megalakulásakor megvetette alapját szerény könyvtárának. 1886-ban 135 kötet és több folyóirat volt a könyv állomány.

A könyvtár 1914-ig felszaporodott 676 műre.

Az önképzőkör munkájához csatlakoznak az intézeti ünnepélyek melyeket nem a szorosan vett önképzőkör, rendezett, hanem az intézet ifjúsága. Így az első ünnepély melyet az intézet növendékei az önképzőkör megalakulása előtt tartottak 1884 karácsonyán volt. Ezen előadták Lessing: "A kincs" c.I.felvonásos mulattató és egyszersmind tanulságos darabot az intézeti ének, és zenekar kísérelő műsorával. Az előadáshoz szükséges kellékeket, színpalakat, diszleteket az ifjúság maga állította össze és festette.

Hasonlóképen 1889 október 14-én Haynald Lajos 50 éves papi jubileumán az ifjúság fáklyás menetben vonult a kastély elé hol énekszámok-

1./Az 1892 - s értesítő 7.o.

2./Érseki leirat 1892 március 4-én 760 sz.alatt.

3./Intézeti értesítő 1888. 9.o.

kal köszöntette az ünnepelt főpapot. Az érsek gyengélkedése ellenére is az erkélyre kilépve hallgatta végig az intézet növendékeinek művészi köszöntését.

Az intézet ifjúsága ha nemzeti ünnepek alkalmával is tartott a nagyközönség részére műsoros ünnepélyt. Az évenként megismétlődő március 15-ék között kiemelkedett a milléniumi ünnepi műsor, melyet az intézet a kaszinó nyári helyiségében tartott 1896 május 18-án. Zene és énekkari számok váltakoztak szavalatokkal az ünnepi beszédet Mayer Béla v.épüspök tanfelügyelő tartotta. A jelenlévő mintegy 200 főnyi közönség lelkesen megtapsolta a ~~szereplőket~~ szereplőket, és ünnepelte Virág István magyar tanárt, a sikeres szavalatokért, Barauer József tanárt pedig a jól sikerült zeneszámokért./1/

Kalocsa város kultur életében a tanítóképző intézet növendékeinek általában, de különösen az önképzőkörnek munkája komoly értéket jelentett. A kis város, melyben sem színház, sem állandó zenekar kivéve a székesegyházi ének és zeneegyüttest, nem működött, mindig a legnagyobb örömmel várta a tanítóképzős növendékek nívós és értékes előadásait. Ha az önképzőkör távolabbi célkitűzéseiben, az ifjúság önevelésének elindításában elért eredményeket nem is vesszük számításba, a város kultur életének változatossága tétele is eléggé bizonyítja, az önképzőkör munkájának helyességét.

A Mária Kongregáció.

"A katolikus tanító már hivatásánál fogva is kell, hogy apostolkodó lelkelettel oktassa és nevelje a gyermeket és a katolikus népet. Tehát csak természetes, hogy az egyház a katolikus tanítók sorából várja elsősorban az apostoli munkatársakat. Természetes az a törekvése is, hogy minden katolikus tanítóból igyekszik nemcsak a népoktatásnak hanem a kereszténységnek is egy-egy apostoli lelki munkást alakítani. Ezért nem lehet, katolikus tanítóképző Mária Kongregáció nélkül. "/2 Ez a gondolat, a katolikus tanítónak a katolikus gondolat és ennek megfelelő élet apostolásvá való élet kialakítása, indította el a szep-
lőtelenül fogantatott Szűz és Kapisztrán Szt.János égi partfogása alattálló Mária Kongregáció megalapítását 1904-ben.

Az apostol nevelés gondolatát hangsúlyozza ki a kongregációk története c.kis füzet, amikor a megindulásról így ír: "Szent eszményeiért egy szebb jövő biztos reménységével indul a küzdelembe, halvélemények, vallási közömbösség és erkölcsi tespedés ellen. E munkában e szellemi bejvivásban legjobb eszköznek bizonyult az ifjúsági Mária Kongregáció. A közönségben a kongregáció alapításának gondolatát Révay Tibor dr.érseki titkár, később iroda igazgató kanonok, jelenleg a Manréza igazgatója, az intézet akkori nittanára 1904 őszén vetette fel. A fiuk lelkesen

- 1./ Sztára József feljegyzései az intézet történetéről 55.o.
- 2./ dr.Pál Mátyás az intézet 1912/13 ert.-ben 21.o.
- 3./ A kalocsai r.k. érseki tanítóképző intézet Mária Kongregációjának története 1.o.

fogadták a gondolatot és a szükséges előzmények után 1904 december 4-én megtarthatták az első tisztviselő választást, december 8-án pedig az első ünnepélyes tagfelvételt, melyen Boromisza Tibor a későbbi sztamári püspök 42 tagot vett fel a Boldogságos Szűz seeregébe. Ezzel az ünnepélyes ténykedéssel a kongregáció meg is kezdte rendes működését. A kongregáció vezetését 1905-ben Petrányi Ferenc az intézet új hittanára vette át, aki 1905 december 8-án megtartotta második ünnepélyes tagfelvételt, a harmadik tagfelvétel 1908 március 25-én volt. E két utóbbit Boromisza István kanonok végezte. A kongregáció vezetői a mindenkori hittanárok voltak. 1904-5-ben dr. Révay Tibor, 1905-1913-ig Petrányi Ferenc, 1913/14 iskolaév első felében dr. Gonzlik Kálmán, majd a második félelvtől kezdve dr. Pál Mátyás, aki 1916-ban megvált a vezetőktől és helyét Oszwald József hittanárnak adta át. 1917/18 iskolaévtől 1926/27-ig Szabó István, 1926/27-től 1931/32-ig dr. Erdey Ferenc, 1932/33-tól 1935/6-ig Frigly / Porvay / János. 1936/37-ben Mayer Dezső. 1937/38 Kulcsár János. 1938/39-től 1943/44-ig dr. Drozdik Agoston. 1944/45 1945/46-ig Korsós Imre. 1946/47-től dr. Pap Imre.

Az egyes vezetők különleges célkitűzésekkel dolgoztak. Pál Mátyás idejébe a kongregáció a hitvédelmi irányt követte. Szabó István a Szűz Anya erényeit különös tekintettel a tanító életére, igyekezett elmélyíteni. A kongregáció öntevékenységét igyekezett az intenzív szakosztály élettel fokozni dr. Erdey Ferenc. Vezetése mellett létesítette a hitbuzgalmi szakosztályt, mely az intézet gyakorlatiskolájának szivgárdáját vezette, a hitvédelmi szakosztály korunk legégetőbb kérdéseit vitatta meg, a missziós szakosztály a missziók megismerését és támogatását tűzte ki célul. A

A kongregáció rendes gyűléseit eleinte csütörtök délután 5 órakor tartotta, 1913-tól kezdve szerdán délután. A gyűlés műsorát épületes olvasmányok, ének, a szentolvasó elmondása, a vezető vagy a tagok előadásai képezték. A kongregáció vezetője minden alkalommal szentbeszédben szólt a tagokhoz egyéni munkaterve alapján. Később a tanulók maguk dolgoztak fel egy-egy témát a vezető utbaigazítása szerint hogy megismerkedjenek a katolikus irodalommal és hittani tudásukat mélyítsék. Évente rendszeren tartottak egy nyilvános fellépést, ünnepélyt, gyakran a katolikus kör helyiségeiben vagy az iskolában. Az első ilyen díszgyűlést 1905 december 8-án rendezték a katolikus körben. "A virágokkal izlésesen díszített Immaculata szobor előtt nagyszámu közönség jelent meg s figyelmesen hallgatta végig az egyes számokat, melyek között a szavak és beszédek nyilvános hitvallásai óhajtottak lenni a Máriát tisztelő ifjú lelkeknek." /1/ A tagok évenként végezték szentgyónásokat és járultak az Ur asztalához.

A távozott és még az iskola padjaiban ülő tagok összetartozását

1/ A kongregáció története 7. oldal.

szépen fejezték ki a december 8-ára befutó "renovó" fogadalmát megújító levelek, melyben az intézetből kikerült kongreganista növendékek ujították meg a Nagyasszony iránti tiszteletük ígértét. "E levelek, melyek az életnek valóban komoly és vallásos szellemben való felfogásáról tesznek tanúságot a kongregációnak színe előtt a prézes felolvasta. "

A kongregáció mindig az ideálisabb élelkülletű ifjak nevelőotthona volt, ezt várta tőlük az egyház vezetősége is. Várossy Gyula kalocsai érsek ezen gondolatnak így adott kifejezést: "A kalocsai Fie képezde Mángia Kongregációjának tagjaitól várom, hogy ők hitükben megerősödve hirdessék az életben Azt, kiben egyedül van üdvösség, és munkatársai legyenek az egyedül boldogító evangéliumi élet terjesztésének. " /1/

Az intézet jelentősebb vendégei.

Kalocsa Haynald Lajos bíboros érsek idejében ismert volt nemcsak az országban, de egész Európában. Az ország kiválóságai közül többen keresték fel a nagy bíborost és ezen alkalommal ha a tanügyis érdekelte őket, meglátogatták a tanítóképző intézetet is.

Haynald Lajos legillusztrisabb vendége a bíboros jóbarátja a nagy magyar zeneszerző Liszt Ferenc volt. Liszt 5 alkalommal kereste fel Kalocsát, és töltött itt hosszabb vagy rövidebb időt Haynald vendégeként. Ezen idő alatt nemcsak előadó művészetét, csillogtatt meg, a város közönsége előtt, hanem alkotó művészetének egyik másik gyöngyszeme is itt látott napvilágot. Itt alkotta Ave Crux és Salus Mundi c. egyházzenei szerzeményét. A tanítóképzőt ugyan nem kereste fel, de annak zenetanárát Sztára Józsefet sok barátsággal tisztelte meg és lakásán is többször megfordult. Itteni szereplése a zenét kedvelő tanítóképzősök életébe is mindig új lendületet vitt. /2/

1882 július 12-én Fehér Ipoly h. főigazgató látogatta meg az intézetet. 1883 október 17-én és 18-án Kruesz Krizosztón pannolhalmi főapát járt az intézetben, és beszédet is intézett a növendékekhez, kiemelve, jövő szép hivatásuk értékét. Ugyanezen év október 18-án Haynald Lajos bíboros kíséretében Trefort Agoston kultuszminister tekintette meg az épületében megújult és 4 évfolyamra bővült tanítóképzőt, amikor kifejezte megelégedését a látottak felett s a nemzet nevében köszönetet mondott Haynald Lajos bíborosnak a nevelés ügyében hozott újabb áldozatáért. Kíséretében voltak báró Hornigg Károly és Szász Károly a híres műfordító és református püspök miniszteri tanácsosok. 1884-ben dr. Buscha Antal tábori püspök volt vendége az intézetnek május 25-én. 1884 május 31-én Biró Lajos Bezzerédj Pál a selyemtenyésztés miniszteri biztosa intézkedésének folytán sikeres előadást tartott a selyemhernyó bonc és élettan ró

1/ A kongregáció története 9.o.

2/ Dr. Timár Kálmán: Liszt Ferenc és Kalocsa. Int. ért. 1935/36. 2.o.

és a selyemtermelés nemzetgazdasági fontosságáról a selyemhernyó tenyésztés érdekében. Ugyanezen év július 23-án Grand Miklós méhészeti vándortanító tartott előadást a méhészet fontosságáról. 1884 október 15-én Vanutelli Seraphin pápai nuncius Amóni Lipót titkára kíséretében tekintette meg az intézetet, meghallgatta a képzősök énekkartát, nagyon elismerően nyilatkozva szereplésükről. A nunciust az intézetben készült gyékény fonatu munkákkal ajándékozták meg, ki távozása előtt a tanulókat és a tanári kart pápai áldásban részesítette. A tél folyamán a szatmári képző igazgatója Nagy Vince látogatta meg az intézetet. 1895-ben a zág-rábi tanítóképző növendékei Budapestre jöttek tanulmányi kirándulásra, egy napra leutaztak Kalocsára is hogy a kalocsai képez-dészek 1894-es látogatását viszonzozzák. A város és intézeteinek megtekintése után az érsek ur vendégeiként a kaszinó termében 100 terítékes diszvacsorán alkalmuk volt a város kiválóságaival is megismerkedni. Belkes szónoklatokban éltették a magyar hor-vát barátságot és úgyesen előadott énekszámokkal Kalocsa köz-n-sége őszinte elismerését vívták ki. Hazaérkezésük után Matica Károly igazgató 1895 május 24-én kelt németnyelven írt széple-vélben köszönte meg azt a szeretetteljes fogadtatást, melyben Ka-locsán az érsek ur jóvoltából részük volt. Meggyőződése, hogy a mintaszerűen berendezett intézetek, melyek az érsekben oly hatal-mas és magas jötevével rendelkeznek, a növendékekre is igen mély benyomást gyakoroltak.

A tanítás nyelve ideje és módszere.

Az intézet igazgatósága 1858 június 16-án a szerb bánati helytar-tó tanács 1858 május 18-án kelt leiratára /1/ válaszolva érinti a tan nyelv kérdését is és megemlíti, hogy a magyar nyelvet semmi féle rendelet nem írta elő tannyelvként a képzőben. Kihangsú-lyozta, hogy az előadások két nyelven németül és magyarul folynak. Az igazgatóság kifejti ezen kettősségnek az előnyeit és hátrányait és megállapítja, hogy a tanuló ifjúságnak csak haszna van ezen kettősségből, mely a legkellemetlenebb az elődókra nézve. Viszont tekintettel a német nyelv tudásának előnyeire a továbbképzés szem-pontjából de a német tannyelvű iskolák nagy száma miatt is az egyházmegyében jó, ha a tanítók mind a két nyelvben járatosak. Ezen válasz csak az abszolútiumus idejére érthető, amikor is a tannyelv kettőssége magyar szempontból különös vívmányt jelen-tett. Más képzőkben ebben az időben, a német volt az egyedüli ta-nítási nyelv.

A képző tannyelvével foglalkozik a magyar kir. helytartó tanács 1861 augusztus 28-án kelt leirata is, mely megkérdezte az érseki hatóságot, vajjon milyen változtatásokat óhajtott az iskola nyelvén a változott viszonyoknak megfelelően eszközölni. Az októberi

diplóma után sokban enyhült az abszolútizmus nyomása, és ez elsősorban a magyar nyelv használatában nyilvánult. Az érseki hatóság a helytartó tanács fenti leiratára /1/ 1861 szeptember 15-én kelt írásában válaszolt /2/ mely válaszában kijelenti, hogy a tanítás nyelve a tanítóképzőben kezdettől fogva magyar. "Mint-hogy azonban a megyében számos német ajkú községekből is jelentkeztek tanítójelöltek, ezeknek kedvéért egyrészt, másrészt pedig ama fontos körülménynél fogva, hogy fő megyében sok vegyes ajkú /német magyar, illyr-magyar, sőt magyar-német-illyr/ községek és így nyelvre nézve vegyes néptanodák léteznek szükségesnek látszott a rendes magyar oktatási nyelv mellett a német nyelvnek ápolására is annyiban gondot fordítani, hogy a legjelentékenyebb tantargyakból magyar nyelven tartott tanítás német nyelven- az illyr származású jelöltek a magyar vagy német nyelvben járatosak lévén, röviden ismertetessék és a tanképességi vizsgák német nyelven is tartassanak. Az egyházi főmegyék sajátos nemzetiségű viszonyainál fogva szükségesnek látom a tan nyelv tekintetéből ezideig megtartott intézkedésről jövőre nézve el nem térni."

Az érseki hatóság bölcs tapintatára és a nemzetiségek jogai iránti tiszteletére vall, hogy a tanulók nyelvét tiszteletben tartva kisegítő nyelvként használta a németet.

Antunovich János apátkanonok, későbbi v.püspök kérésére 1870. szeptember 29-én az érsek ur az illyr nyelv tanítását is elrendelte, eleinte a német nyelv tanítási óráiból elvett heti 3 órában, 1872 november 2-ától külön heti 3 órában és e nyelv tanárául Petrovác István főlelaki iskolai tanítót nevezte ki, Ettől a naptól kezdve az egyházmegyében használatos 3 nyelv helyet nyert az oktatásban. A tanítás nyelve mindvégig magyar is maradt.

A tanítás ideje.

Az első iskola év 1856 október 4-én kezdődött és június 30-án végződött és két felévre oszlott. Ez volt a rendszer a 60-as és 70-es években is kivételt képez az 1872/73 iskola év, a városban elterjedt himlő miatt, amikor 2 nap alatt nyolc tanuló betegedett meg, április 24-én hirtelen befejezték az előadások. A járvány megszűntével 3 heti szünet után újból rendszeresen megindultak. Ugyan ezen iskolaév végén kolera járvány ütötte fel fejét. Emiatt a következő iskola év az érsek ur határozata alapján október 15-én kezdődött. Ezen idő beosztás, az októberi kezdet 1885/86 iskolaév kezdetéig maradt fenn. A tanképességi vizsgálatokat ebben az időszakban kétszer egy évben és pedig szeptember és június hónapban tartotta az intézet igazgatósága.

Kivételesen rövid idejű volt 1882/83 iskola év a képző épületének

1/ M.kir.ht. 49898/1861 sz.leirata.

2/ Érseki felterjesztés. 1110/89. sz.1861.

nagymérvű átalakítása miatt.

Az éves vizsgálatokat ebben az esztendőben április 23-26-a között tartották az I. és II. évfolyamok részére. A III. évfolyam tanulói, mivel a minisztérium engedélye folytan képesítő vizsgálatokat tehettek Kalocsán maradtak és a városi fiú elemi iskola egyik üresen álló termében folytatták tanulásukat. A képesítő vizsgálatok ebben az esztendőben június 18-25-ig tartottak.

Az iskola év kezdete szeptember első napjaira 1885-ben tevődött. Ebben az esztendőben szeptember 2-án kezdték az iskola évet. Az évvégi vizsgálatok a képesítővel június hó folyamán voltak. Ez a rendszer állandósult a következő években és maradt fenn a mai napig.

Az intézetben az 1856/57. isk. évtől minden esztendőben mind a két évfolyamában egyidőben folyt az oktatás. Az 1866/67. iskola évtől kezdve az érseki hatóság 1865 november 8-án kelt felterjesztése /1/ alapján a M. Kir. H. T. u. é. november 28-án kelt leiratával /2/ engedélyezte a tanulóknak minden második esztendőben való felvételét. Ezen engedmény kérésére az adott okot, hogy az 1864/65. isk. év eredménye nem volt kielégítő. A 14 jelölt közül öten nem képesítették. Ezen eseménynek megokolása kapcsán az intézet igazgatója a következő előterjesztést tette az érseki hatóságnak: "Nem lenne e kivihető és célszerűbb és a tanítójelöltek képzésére fordítandó anyagi és szellemi erőket tekintetéből takarékosabb, a képezdének olyszzerű szervezése, miszerint tanítójelöltek csak minden második tanévben vétessenek fel? Így megfogyna az immár elszaporodott elemi tanítóknak - kik állomás nélkül levén kész proletáriusok - száma, a képezde kevesebb tanerővel színtoly, sőt talán jobb taneredményt mutathatna fel... mert a képző tanár megosztatlan erővel és szaladatlan egyittességben és folytonosságban intézhetné a tanítójelöltek elméleti és gyakorlati képzését." /3/ Ez az állapot mely a tanítóképző elnéptelenedését jelentette volna az 1870/71. isk. évvel a hároméves tanítóképzés bevezetésével megszűnt és ettől az iskola évtől kezdve az első és második, a következő isk. évtől pedig a harmadik évre is vettek fel minden esztendőben tanulókat.

Az előadások ideje az első esztendőben délelőtt 8-11-ig délután 2-5-óráig tartott. A csütörtöki nap szünnap volt, melyet az első időben az orgonálás és zenetanítás foglalt le, később 1864/65. isk. évtől teljesen szabad volt. A csütörtöki szünnap a három éves képzés bevezetésétől kezdődőleg megszűnt és az előadásokat a hét minden hétköznapján tartották, délelőtt és délutáni beosztásban 1913-ig, amikor augusztus 10-én kelt érsek hatósági leirattal /4/ a délelőtt és délutáni tanítás megszűnt és helyette három napon át 8-1 óráig, három napon át pedig 8-12-ig voltak az előadások.

/Érseki felt. 1778/161. sz. 1865.

/M. Kir. H. T. 89032/1865.

/Az int. igazgatójának levele 184. ig. /1865.

/Érseki leirat 4131/1913. isk.

A gyakorló iskola felállítása.

A gyakorló iskola terve már 1857-ben felmerült Mennyey József akkori képzőtanár október 9-én kelt kísérő iratában, melyet a tanterv megvilágítására és mekökolására német nyelven küldött a Helytartó Tanácsnak. Ebben a többek között ezt írja: "...um nicht die theuere Zeit nutzlos zu zersplittern, nichts anderes übrig, als eine kleine, zur praktischen Ausübung des Kinderunterrichtes dienende Kinderschule in der Präparandie selbst anzulegen".

Evtizedeken keresztül azonban semmi sem történt. A tanulók a belvárosi elemi iskolát látogatták és tanítási gyakorlataikat is ott végezték. Így maradt ez az 1868. XXXVIII. t. c. megjelenése után is. Ez a megoldás azonban nem volt kielégítő. Kiváló pedagógusok mindent megkíséreltek, hogy ezt az orszáaszerte fenálló gyakorlatot megszüntessék. Schultz pécsi képezdei tanár így ír 1879-ben: "Megbocsáthatatlan hiba, ha a tanítóképző intézet külön, önálló gyakorló iskolával nem rendelkezik... Tiltakozom azon felfogás ellen, mintha az is elegendő volna, ha a növendékek valamely helybeli más elemi iskolába vezetnek időközönként, mely aztán a gyakorlóiskolát pótolni van hivatva. A képző intézetek növendékeinek gyakorlati kiképzése oly népiskolát tesz elengedhetetlenül szükségessé, mely a képezdei igazgató vezetése alatt áll és egy földél alatt van a képzővel." /1/. Ugyanezt a gondolatot teszi Schultz nyomán megáévvá Dreisziger Ferenc a képző későbbi neveléstan tanára még adai tanító korában is írt "Onképzésünk akadályai" című 1890-ben kiadott munkájában: "...fájdalommal kell kijelentenem, hogy hazánk több tanítóképző intézete mellett nincs gyakorló iskola. Az ily helyeken szokásba vett azon szükség alkotta gyakorlat, mely szerint a város iskoláiban mutatják meg /nem is húzzák végig a száján/ a tanítóképző növendékeinek a praktikus tanítás mézes madzagját, - bizony nagyon, de nagyon kevés, közelebb áll ez a semmihez, mint a valamihez." /2/

Amikor Dreisziger Kalocsára került mindent megkísérelt, hogy a gyakorló iskola felállítását megvalósítsa.

A képző vezetősége az igazgató tanács, a főszentszék maga is belátta az addigi gyakorlat terthatatlanságát és már 1897. április 5-én kelt feltejesztésében az érseki hatósághoz megemlítetté, mint legfontosabb reformot a gyakorló iskola felállítását és egészen konkrét javaslatokat tett. A jelentés a gyakorló iskolára vonatkozó része így hangzott:

"A neveléstani tárgyakkal kapcsolatban felemlítjük a növendékek gyakorlati fellépését és az erre vonatkozó szakszerű vezetés és a mintaszerű gyakorlati utmutatást.

A tanítóképzés e rendkívül fontos, egyben gyakorlati ágát, melyet bizvas mondhatunk a tanítói működés utmutatójának, kezdetben mindenütt a képezde helyén levő egyes népiskolákban gyakoroltatták úgy, hogy a növendékek az illető képzőtanár vezetése alatt meglátogatták az egyes osztálykat, meghallgatták az illető tanítónak előadását, majd meg maguk tartottak próbaelőadásokat, melyeket azután utolag az intézetben a szaktanár elbírált és kikorigált... Ezen eljárás azonban elégtelennek, sőt közel-fekvő okokból egyenesen hiányosnak bizonyult. Ugyanis a próba tanítás először is teljes és a pedagógiai szabályoknak egészen megfelelő, rendszeres, ugynevezett mintaelőadást követel, ez azonban vajmi kevés helyen található fel. Egyben az illető tanítóra nézve időrebló s a tananyag feldolgozását késleltető, akadályozó: miért is a gyakorlati fellépéseket a lehető legrövidebb időre kellett szorítani, ami ismét a kellő begyakorlásra nézve elégtelennek bizonyult. Ezért az állami képezdékhez mindjárt kezdetben egy gyakorló iskolát csatoltak"... egy mintaszerűen berendezett osztatlan népiskolát, melyet egy kitünően képzett, kiváló gyakorlati ügyességgel és tapintattal rendelkező tanító vezetett. Minél világosabban áll az, hogy az ilyen iskola mintegy megtestesítése a tanítás és nevelés elveinek és egyben mintakép erejével kifejezője a tanítói tapintatnak és gyakorlati ügyességnek... annál inkább szükséges nek, sőt egyenesen halaszthatatlanul szükségesnek tartjuk ily iskolának a beállítását a kalocsai képezdénél is, melyre rendszeres tanári fizetéssel és cimmel meghivandó lenne egy katolikus életű és szellemű, egyben kép-

1/Schultz: A hazai tanítóképzés reformja Pécs 1879. 19. old.

2/Dreisziger: Onképzésünk akadályai Ada 1890. 67. old.

zett a kiváló gyakorlati ügyességű tanító, akire nemcsak a gyakorló iskolai tanítás bízott, hanem egyben ő vezetné a növendékek gyakorlati felépítését is, valamint ő adná a tárgyból osztályjegyet a bizonyítványban. A hitelemzést szintén mint mintatanítást a képezde hittanára végezné. A gyakorló iskola egyben nyitva lenne a növendékpapságnak is.

Itt nem hagyhatjuk említettlenül azon körülményt, hogy a gyakorló iskolai hiánya képezte a miniszteriális biztosnak folyton megújuló panaszát és kifogását; mi hozzátesszük, hogy méltán, és pedig elannyira, hogy a gyakorló iskola beállítását a szükséges reformok conditio sine qua non-jának tekintjük, amely nélkül a kalocsai képzőintézet hivatásának megfelelni egyáltalán képtelenné válik.

Ez állásra, mint tudunkkal kiválóan alkalmas egyéneket Excellenciának javaslatba hozzuk Sterk József jelenleg bácsalmási, vagy Potzta Ferenc jelenleg kulai tanítókat."

A főszentszék ezen egészen kifogott véleményére nem volt nehéz Dreiszigernek tovább építeni és szíves munkával végre megteremteni a gyakorló iskolát.

Feltevésemet, hogy a gyakorló iskolát az intézet Dreisziger kitaró munkájának köszönheti az intézet igazolja az a tény, hogy a szentszék fenti beadványa csak papíron volt meg. A szervezés szálait 1901-ben vették újból fel, amikor Dreisziger már egy éve működött, mint képzőtanár az intézetnél.

Az intézet igazgatója 1901. június 23-án kelt felterjesztésében kérte az érseki hatóságot az intézetben szükséges átalakítások engedélyezésére. Ezek az átalakítások tették lehetővé a gyakorló iskola elhelyezését az intézetben.

A gyakorló iskola felszerelésének költségei előteremtése végett összeült a tanári konferencia 1902. június 21-én a főtanfelügyelő Mayer Béla elnökletével. Az értekezlet jegyzőkönyve, hivatkozással a gyakorló iskola beállításának elodázhatatlanására ennek megnyitását és a legszükségesebb felszerelési tárgyaknak beszerzésére 599 kor. kiutalását kérte az érsektől. A főtanfelügyelő ezen értekezlet jegyzőkönyvét pártfogólag terjesztette az érsek elé és kérte Potzta Ferenc kulai tanító gyakorló iskolai tanítónak való kinevezését. Potzta Ferencről a képző igazgatója dr. Hoffmann Károly 1902. június 22-én kelt levelében a következő ajánlást adta: "Nevezett tanító már mint képezdei növendék szép tehetsége, szorgalma s buzgósága által tűnt ki, mikor ezen intézetnek tanára voltam. Tizenégy évi ittlétem alatt pedig részint mint iskolai igazgató, részint mint hivatalos iskolalátogató arról győződtem meg, mint elméletileg, mint gyakorlatilag a IV. főtankerületnek legjelesebb tanítója, aminek ő irodalmi működése és tanácskozáson, részint bírólaton, részint föllépése által mindig tanujelét adta; iskolájában pedig mindig kitűnő eredménnyel működött, úgy, hogy őbenne az ügyes, praktikus mestert láttam". Az érsek ezen felterjesztésre és ezen információk alapján a gyakorló iskolát életbe léptette, megfelelő felszereléssel ellátta és Potzta Ferenc kulai tanítót gyakorló iskolai tanítónak kinevezte évi 2000 korona fizetéssel, de azzal a megszorítással, hogy tanítói éveit nem számíthatja be az ötödéves korpótlék utalványozásánál. /1/

A gyakorló iskola, mint osztatlan elemi népiskola 1902/1903. isk. évben megnyitott.

Hat osztályos osztatlan népiskolává úgy, hogy keretén belül gazdasági ismétlő iskola is működjék a VKM. 1905. június 26-án kelt rendelete szerint te volna tovább fejleszteni, hogy a leendő tanító nemzedék megfelelő gyakorlati rendelkezéssel ezen iskolákban való működésre is. Az intézet igazgatója nem látta egészen könnyűnek ezen kérdés megoldását. Az érsekhez írt 1905. július 21-kelt levelében azt javasolta, hogy az eperföldi /külvárosi/ gazdasági ismétlő iskola tanulóiból kell kiválogatni néhány fiút, akikkel az ismétlő iskola gyakorló tagozata megnyitható lesz. Az egyesületi vezetésben való gyakorlás szempontjából ajánlja, hogy a gazdasági ismétlő iskola növendékei kapcsolódjanak be a "Katolikus ifjúsági egyesületbe", melynek vezetését a képző neveléstani tanára, gyakorló iskolai tanítója és a külső gazdasági ism. isk. tanítója kötelességből vennék a kezükbe. Az egész reform törekvésből csak annyi valósult meg, hogy a tanulók résztvettek az Katolikus ifjúsági egyesület gyűlésein és ennek munkáját támogatták. /2/

1/ Érseki leirat 3514/1902.

2/VKM. 7798/1905.

A gyakorló iskola Potzta vezetésével nagyon megfelelt a kívánt cél-
nak. munkájáról Fináczy Ernő 1907. áprilisi látogatása alkalmával így
nyilatkozott:

"Gyakorló iskolának az ilyen tartja megfelelőnek; osztatlan iskola
I-IV. osztállyal 40 tanulóval. Ilyen iskolában a fegyelmezési nehézsé-
gek a gyermekek munkájának folytonos szemmel tartása sok türelmet és
tapintatot kíván, de ha ezt elsajátították a növendékek, a gyakorlati
tanítás nehézségeinek jó részével meg fognak birkézni.

A tanító tanítása kielégítette; meglátszott, hogy jól bánt a tanuló-
kkal s el tudja találni a megfelelő hangot és modort." /A látogatás-
ról készült jegyzéknyv./

A tanítás módszere.

A tanterv és órarend.

A Tanulmányi Alap ternere felállított tanítóképzőkben az 1856 január 20-án kiadott Taun Bes-timmungen volt az irányadó az iskola kül és bel életét szabályozó majd minden kérdésben. Így a tantervet is ezen rendelettel szabályozták. Minden egyes képző köteles volt intézete számára a Bes-timmungen alapján tantervet készíteni és ezt jóváhagyás végett a helytartó tanács elé terjeszteni.

Ezen rendelet szerint a két, évenként egyszerre tartandó tanfolyamban összesen 48 heti órában kell tanítani az előirt tárgyakat, mely órák közül mind a két tanfolyamban felváltva heti 4 órában a vallás tanító, 18-ban a képzőtanár tartozik tanítani, a második tanfolyamban hetenkint 3 óra osztálylátogatásra fordítandó. A két tanfolyamban fennmaradt heti 23 óra a következőképen oszlik meg: zene 8 óra, magyar 6, német 4, reáliák tanítása heti 4, ezen két utolsó tanfolyamra nem kötelezett, sőt a reáliák tanítása az 1864-ben kelt 51347 sz.helytartói leirattal csak ideiglenesen rendeltetik el, ameddig az alreál tanodák vagy algimnáziumok végzett jelöltek iratkoznak a képzőbe. /1/ Rajz és geometria 1 óra.

A Bes-timmungen szerint a tanítóképző tehát szakiskola, mely az általános műveltség tárgyainak ismeretét feltételezi, legalább a közép iskola első tagozatának megfelelően. A közismereti tárgyak tanítását csak ismétléseknek mondja az olvasókönyvek alapján.

Különös hogy míg a Bes-timmungen a két évfolyamban heti 48 órát írt elő, a kalocsei képző első 2 évfolyamán az össz órák száma 33 volt. Valószínűleg a nagyon kevés növendék miatt, több órát összevontan tanítottak.

Az 1856/57 iskolaévben a fenti tantervi előírások alapján a következő volt az órák beosztása:

Hittan heti 4 órában, magyar nyelvtan és módszere heti 2 órában, szóbeli és írásbeli fogalmazási gyakorlatok heti 2 órában, az olvasó könyvek kezelése összekötve a reálistudományokkal heti 2 órában, számtan és ennek módszere heti 3 órában, német nyelv heti 2 órában, szépirodalom és latinolvasás heti 2 órában, rajzolás és geometria heti 1 órában, ének és zene heti 8 órában, osztálylátogatás és mintatanítások hallgatása heti 2 órában, ezeknek megbeszélése heti 1 órában, pedagógiai írásbeli dolgozatok készítése heti 2 órában, pedagógiai szakolvasmányok heti 1 órában, gazdaságtan heti 1 órában. A két évfolyam növendékei az elméleti előadásokat együttesen hallgatták, az osztálylátogatásban és a minta-előadások hallgatásában csakis a másodévesek vettek részt.

Ez a beosztás nem maradhatott fenn sokáig, mert hiszen a tanítóképzőbe iratkozó növendékek csak igen kis százaléka rendelkezett azaz az előképzettséggel melyet a Bes-timmungen megkívánt. Így a reáliák tanítását nem lehetett ismétlésként venni az olvasókönyvek 1/ Emlekirat a kalocsei képezde szervezése tárgyában 1866-ból.

alapján, hanem külön segédtanítókat kellett alkalmazni. Ezen fenti szükséglet szerint a reáliák tanítására heti 3 órát állítottak be az 1857/58.4-et az 1858/59, 5-öt az 1861/62 iskolaévtől kezdve.

Az 1857/58 iskolaév tantárgy felosztása a következő volt:

Hittan és bibliai történetek 5 óra, nevelés és tanítástan heti 5 óra, olvasókönyvek használata heti 3 óra, magyar és német nyelv heti 5 óra, írásbeli gyakorlatok heti 2 óra, számtan 4 óra, reál tárgyak ismerete heti 3 óra, gazdaságtan heti 1 1/2 óra, szépirás heti 1 óra, rajz és geometria heti 3 óra, zene és ének heti 10 óra, gyakorlati gyermektanítás heti 5 óra. A stílus gyakorlatok a szépirással együttesen vétetnek. /1/

Ezen tantárgyfelosztás a Besétimmungen előírásait a heti órák számát illetőleg már meglehetősen megközeleltik, mivel a két tanfolyamban a heti órák összisége 46 és 1/2 a 48 helyett. Az 1861/62 iskolaévben a beállított órák száma már meg is haladta a 48-at, mivel ez az órarend 49 órával rendelkezett, és pedig a következő volt:

Hétfőn 8-9 olvasás és magyar nyelvtan az I. II-ban együtt, 9-10 az I-ben nevelés és tanítástan, a II.-ban osztálylátogatás. 10-11 az I-ben hittan, a II-ban reáltanulmányok. Délután 2-3 az I. és II-ban német nyelv, 3-4 az I. II-ban német-magyar fogalmazás. 4-5-ig ének mind a két osztályban együtt.

Kedd: 8-9 módszertan és az olvasókönyvek kezelése, 9-10 számtan és módszere az I. II-ban együtt, 10-11 az I-ben reáltanulmányok, a II-ban hittan, délután orgona és ének mint két osztályban együtt.

Szerda: 8-9 magyar nyelv I. II-ban együtt, 9-10 az I-ben nevelés tan és tanítástan, a II-ban ~~reál~~ mértan és rajz, 10-11 az I-ben hittan a II-ban reáltanulmányok, délután 2-3 az I-ben magyar fogalmazás, a II-ban osztálylátogatás, 3-4 az I-ben számtan, a II-ban osztálylátogatás, 4-5 zeneelmélet, hegedülés a kezdőkkel a két osztályban együtt.

Csütörtök: délelőtt és délután orgona és énektanítás délelőtt a kezdőkkel, délután a haladókkal.

Péntek: 8-9 az I-ben nevelés és tanítástan, a II-ban 8-10 osztálylátogatás, 9-10 az I-ben számtan, 10-11 az I-ben reáltanulmányok, a II-ban hittan, délután 2-3 az I-ben gazdaságtan, II-ban osztálylátogatás, 3-4 az I. II-ban együtt számtan és módszere, 4-5 ének a két osztálynak együtt.

Szombat: 8-9 az I. és II-ban együtt módszertan és az olvasókönyvek kezelése 9-10 az I-ben fogalmazás, a II-ban neveléstan, 10-11 az I-ben hittan, a II-ban reáltanulmányok, délután 2-4 mint két osztályban rajz 4-5 zeneelmélet és hegedülés a haladókkal mint két osztály részére.

A helytartó Tanács tanulmányi bizottsága 1864 június 8-án 5.341 sz. alatt egységes tantervet írt elő a tanulmányi alap által fenntartott kir. katolikus képzők részére. Az ezen tanterv alapján készült tanrend a következő volt:

1/ Játára: Feljegyzések a képző történetéről 3. o. /Kézirat/

Hétfő: 8-9 az I. és II. osztály részére együtt a tankönyv tartalma és kezelése 9-10 írásbeli gyakorlatok mind a két osztály részére. 10-11 hittan az I. osztály nevelés és tanítástan a II. o. részére. 11-12 zene a II. osztály részére.

Kedd: 8-9 realismeretek az I. számtan és módszertan a II. évfolyam részére. 9-10 számtan és módszertan az I. osztálylátogatás a II. részére. 10-11 magyar az I. német a II. részére.

Szerda: 8-9 német az I. magyar a II. részére 9-10 realismeretek az I. és tankönyv tartalma és kezelése a II. osztályban. 10-11 nevelés és tanítástan az I. hittan a II. osztályba. 11-12 rajzolás és geometria mint két osztályban.

Csütörtökön szünet.

Pénteken: 8-9 realismeretek az I-ben számtan és módszertan a II-ben 9-10 számtan és módszertan az I-ben osztálylátogatás a II-ben. 10-11 hittan az I-ben gazdaságtan a II-ben. 11-12 rajzolás és geometria az I. II-ben együtt.

Szombat: 8-9 német az I-ben magyar a II-ben. 9-10 realismeretek az I-ben tankönyv tartalma és kezelése a II-ben. 10-11 nevelés és tanítástan az I-ben hittan a II-ben. 11-12 zene a II-ben. Délután:

Délután: Hétfő: 2-3 latinolvasás az I-ben német a II-ben 3-4 zene az I-ben magyar a II-ben. Kedden 2-4 zene az összes osztályok részére. Szerda: magyar 2-3 az I-ben, ugyankor osztálylátogatás a II-ben. 3-4 üteny és szépírás mind két osztályban.

Csütörtök: szünet.

Péntek: 2-3 zene az I-ben tanítási gyakorlatok a II-ben. 3-4 nevelés és tanítástan az I-ben zene a II-ben.

Szombat: 2-3 zene az I-ben tanítási gyakorlatok a II-ben. 3-4 üteny és szépírás mind két osztályban.

Ezen második tanterv is a Bes^Itimmungen alapján áll, de a való helyzetet tartja szem előtt. A tanító növendékekkel nem lehetett a reáltárgyak módszertanát ezen tárgyak kellő ismerete nélkül megértetni, mivel igen nagyrészüket nem végezte el az előírt középiskolai négy osztályt, tehát nem rendelkezhetett a megkívánt előismeretekkel. Ezért ez az újabb tanterv az első évet elméleti évné szánja, pótolni a reáltárgyak ismeretének hiányát, a másik év pedig a tulajdonképeni tanítóképző év a gyakorlati tanítás és módszertan ismereteinek elsajátítására.

Ezen fenti rendelkezés az új tanterv mellett még sürgette a tanítóképzés 2 évfolyamának teljes szétválasztását és ennek keresztülvitelére, kívánja a mellék tanító alkalmazását. Elrendeli továbbá, hogy a növendékek anyanyelvükön kívül csak egy nyelvben nyerhetnek oktatást, szabadságukban áll azonban még egyharmadik nyelvet is felvenni. Előírja továbbá, hogy minden tárgyból két osztályzatot nyerjenek a növendékek külön a tárgy ismeretéből és külön annak módszertanából.

Az 1 órarendekben a legfejtűnőbb a két évfolyam sok közös órája. Az elméleti előadásokat a két évfolyam növendékei együttesen hall-

gatták, az osztálylátogatásban és a mintaelőadásokon való részvételben csak a II-vesek szerepeltek. Ez a rendszer nagyon megnehezítette a fokozatosan felépített munkát. Vagy ismétlésekbe volt kénytelen a tanár belebocsátkozni az ^{osztály} egyrésznének unalmára, vagy az előzmények ismerete nélkül kellett tovább építeni, ami viszont a tárgy alapos tanítására volt hátrányos.

Feltűnő ezen első tanrendekben a gyakorlati órák alacsony száma. Heti 2 óra osztálylátogatásra, mintatanítások meghallgatására, s egy ezek megbeszélése kevésnek látszik, mert hiszen a gyakorlat az, ami a tanítóképzésnek titka, 1 év alatt heti 2 órás gyakorlat mellett nem lehet annyi megfigyelést gyűjteni, amennyi a tanítás művészetében való jártasságot biztosítja. Az első tanrendben nem szerepel a neveléstan a neveléstörténelem sem. A módszertant az egyes tárgyak tanításánál veszi. A nyelvi és mennyiségtani órák mind egy tanárnak, a neveléstantanárának kezében vannak az egyöntetű módszer biztosítása miatt. Ez az első tanrend teljesen a Bes¹timungen hatása alatt áll. Óraszámában azonban jóval alacsonyabb. Ezen tény rávilágít a tanítóképzés csekély ismeretközlésére. A tanítás nem is mehetett magasabb színvonalon, az elemi iskolai tanítási módnál. A cél legalább annyit tudni a tanítójelölteknek, amennyit tanítaniok kellett. Feltűnő, hogy a neveléstani dolgozatok készítésére heti 2 óra volt biztosítva, a pedagógiai szakolvasmányok részére pedig heti 1 óra. Ez utóbbi volt hivatva pótolni a neveléstan történelmét, aminek egészen ügyesen a neveléstani szakolvasmányok címét adták. Biztos, hogy különösen a neveléstani továbbképzés szempontjából igen értékes volt a nagynevelők munkáinak olvasása, mert a megszeretett munkák későbbben is szívesen kerültek a már ~~végzett~~ tanítók kezébe. A két órás neveléstani írásbeli készítése az egyes tárgyak módszerfelfeldolgozását jelentették, előkészületeket a bemutató tanításokra, és a leendő osztálymunkák részére vázlatok készítése, a neveléstan tanárának utmutatása szerint.

Az elmélet mellett nagy gondot fordítottak a gyakorlati kiképzésre. Gyakorló iskolául a városi főelemi iskola szolgált, amelynek 3 évfolyamu növendékeiből 28-an képeztek egy osztályt, hasonlóan a falusi osztálytan iskolákhoz. Ezen iskolában kellett a növendékeknek jelenlenni a tanító és hitoktató óráin, erről jegyzeteket készíteni, próbatanításokat kidolgozni és próbatanításokat tartani. Az órák közül legfontosabbak voltak tehát a neveléstan, melyre hat órát szánt a tanrend összeállítója, és a zene melyet heti 8 órában tanultak a növendékek.

Az órarend beosztását figyelve szembeötlő a szerdai napnak meg lehetős zsuffoltsága. Magyarázata ennek az, hogy ezen a napon piac lévén a környékbeli pusztai tanítók is bejöhettek az előadásokat meghallgatni és így tovább képezni magukat.

A tanítójelölteket vasárnaponként az ismétlő iskolába is elve-

zették, hogy az ottani hitoktatás anyagával és módszerével és az ismétlő iskola szellemével is megismerkedjenek a tanítók.

Az első miniszteri tanterv 1869-ben.

Az 1868 évi 38 t.c. csupán a tantárgyakat sorolja fel de nem a teljes anyagot. A tanterv elkészítését a közoktatásügyi miniszter re bízta a törvény/89 §/ " A közoktatásügyi miniszter által időnként kiadandó tanterven határozatattik meg, hogy a tantárgyak közül melyik és minő terjedelemben tanítatik." Az első miniszteri tanterv 1869-ben jelent meg. Anyagfeldolgozása nagyon közel áll a normál iskolai tanítóképzéshez. A tanítóképzés célját az első mondata így fejezi ki: " A tanítóképző intézetek célja hivatásuk iránt lelkesülő, foglalatosságaikban jártas, oly munkás és ügyes tanítókat képezni, kik az emberiség szeretetéről érzésétől áthatva alapos ismereteik segítségével és kiváltképen jó példaadással vezessék a gondviselésükre bízott növendékeket: önmunkásságra, az ismeretek gyűjtésére, az erkölcsi nemesebb érzésre, és általában felvilágosodásra." Az tanterv szerint a növendékek tanításában és nevelésében hármas célt kell elérni: 1. Önzéstelen emberszeretettel, 2. Szükséges tudományokat, és azok tanítási módját, és 3. szellemi és testi ügyességet. A szükséges tudományok megszerzése nem fő cél, inkább azoknak pedagógiai feldolgozása, Ezt azonban nem szabad úgy értelmezni, mintha a tanítóképzők megelégednének, a tudományok közlésénél az elemi iskolai szinttel.

Az egyes osztályok heti óraszama a tanterv szerint a következő: az I. osztályban 30, a II-ban 31, a III-ban 32, összesen 93. Ebből pedagógiai tárgyakra és gyakorlati tanításra jut 13 óra, nyelvi és történelmi tárgyakra 27 óra, mennyiségtani és természettudományi tárgyakra 18 óra, készségekre és testgyakorlásra 29 óra, amihez még 6 óra hittan járul heteként.

A tanterv szépen hangzó vezérelveivel, de homályos és részletekben utmutatást nem nyújtó jellegzetességével a tanári találékonyságnak és egyéni felfogásnak nagy teret enged, egyetlen pozitív kijelentése, melyre építeni lehet, az, hogy " a tanítóképezdei tanításnak a népiskolai tanítás előképeinek kell lenni". A tananyag megválasztásában és a mód-szerese feldolgozás kérdésében ez a gondolat nyújtott irányt a tanári karnak a tanterv által körülírt keretek kitöltésére.

A három évfolyamu tanítóképzés bevezetésével ezen új tantervet is bevezette az érseki hatóság a következő tantárgy felosztás szerint:

Tantárgy	I	II	III	Összesen
Hit és erkölcstan	2	2	2	6
Nev. és okt. tan módszertan, tan. gyakorlatok.	4	4	5	13
Magyar nyelv	3	3	2	8
Német nyelv	3	3	2	8
Illyr nyelv a német nyelv óráiból fakultatív.	3			3
Számítan	3	3		6

Tantárgy:	I	II	III	összesen
Mértan			2	2
Földrajz	2	2		4
Történelem	2	3	3	5
Alkotmánytan			2	2
Természetrajz	2	2		4
Természet és vegyt.			4	4
Gazdaságtan és Kertészeti gyak.			2	2
Ének és zene	5	5	4	14
Rajz és szépirás	4	3	2	9
Testgyakorlás	2	2	2	6/ezen 6 óra a tanár ré- szére 4 órát jelentett az I. és II. öszi vonása miatt

Ezen tanterv 1877-ig volt érvénybe. Mivel hibáit maga a miniszter is elismerte, 1877-ben egy javított tantervet írt elő, mely 1882-ig volt használatban. Az előkészítő munkálatokat gyakorlati emberrel készítették, és mégsem volt egészen hiánynélküli, gyakorlati megoldásaiban. Igaz, hogy inkább a nagyközönség kívánságainak igyekezett eleget tenni akkor, amikor a háziipar tanítását is bevezette. A tanítóképzés neveléstani összpontosításán rests ütve a tanítójelöltek idejét és figyelmét szétforgácsolta, ami később még hatványozottan érvényesült a különböző, a falu életében ugyan hasznos de a tanítóképzésében túlterhelést jelentő különféle gyakorlati tanfolyamok bevezetésével.

Ezen tanterv reformoknak az óraszámot érintetlenül kellett hagynia mert sem a tanulóknak, sem a tanároknak nem jelenthetett újabb megterhelést, sőt állehetőségek szerint az órák számát csökkenteni kellett volna. Ez ugyan nem sikerült, mert a heti órák számát 3-al a mennyiségtan és mértan tárgyaitól növelték. A neveléstani tárgyak közül az első osztályban az embertan/ test és lélektan/ a II-ban a lélektanra épített nevelés és oktatást, a gyakorló iskolában a hospitálás megkezdése, a III-ban az iskola szervezettan a nevelés és oktatást története és a gyakorlati tanítások szerepelnek. Az órák száma az egyes osztályokban 31 az I-ben, 32 a II-ban 33 a III-ban. Az össz óra többlet tehát 3 óra. Ezen új miniszteri tanterv a kalocsai tanítóképzőben az 1883-ban bevezetett IV. éves tanítóképzés miatt nem taált alkalmazást.

A tantervben újabb változást a IV. éves képző tanterve hozott, melyet a V. K.M. 1882 február 6-án kiadott 3998 sz. rendeletével írt elő. Ezen új tanterv a következő általános óratervet tartalmazta:

Tantárgy:	I	II	III	IV	összesen
Hit és erkölcsstan	2	2	2		6
Neveléstani tárgyak és gyak. tanítás	3	3	4	5	15
Magyar nyelv és irodalom	3	3	2	2	10

Tantárgyak	I	II	III	IV.	Összesen.
Német nyelvtan	3	3	2	2	10
Matematika	3	2	2	2	9
a/számítás		2	1	1	4
b/mértan					
Történeti tárgyak	2	2			4
a/földrajz					
b/történelem és alkotmánytan			3	4	7
Természettudományok	2	2	2		6
a/természetrajz			2	3	5
b/természet és vegyt.					
c/mezői gazdaságtan és mező gazdasági a kertészeti gyakorlatok, a körülményekhez képest a szabad órákban a tavaszi, nyári és őszi időszakban.				2	2
Művészeti tárgyak	4	4	4	2	14
a/ének és zenetan					
b/rajzolás és szépírás	3	2	1	1	7
Testgyakorlás	2	2	2	2	8
Háziipar, hetenként a szabad órákon a körülményekhez képest, különösen a téli időszakban					

Az összes órák száma
az egyes osztályokban: 27 27 27 26 107.

Ezen fenti tanterv a tanítókból valóságos ezermestereket akart képezni, hogy a népnek állandóan növekvő gazdasági bajaiban megfelelő orvoslást a tanítók nevelésén keresztül nyújtsanak. A tanítóképző tanterve így túlzsúfolt lett, mely meglehetősen nagy megterhelést jelentett a tanulóknak, mely mellett a tulajdonképeni célja a tanítóképzésnek, a művelt és pedig az első sorban nevelés kérdéseiben szakműveltséggel rendelkező tanító helyett így mindenhez értő, de semmit alaposan nem tudó embert nyertek.

A tanterv tíz évig volt használatban, amikor végre hosszú előmunkálatok után, mely előmunkálatokban az ország majd minden képzője részt vett, a kalcácsák a zene tantervhez nyújtottak be javaslatot. Moczy Antal a Magyar Tanítóképző című folyóiratban jelentetett meg egy cikket, melyben a hegedűtanítását ajánlotta már az első osztálytól kezdve az ének helyett, mivel a gyermek hangja ebben az időben ugyanis változik, énekelni úgy sem szabad, a hegedű viszont, mint fontos és nehéz hangszer több évi gyakorlatot kíván. A tanterv előkészítő bizottság nem tartotta érdemeseznek elfogadni ezt az ajánlatot, de az országban igen élénk visszhangra talált és még évek múlva is a Magyar Tanítóképző lapjain vissza-vissza tértek reá. Fl. az 1892-es évfolyamában.

Az új tanterv hasonlóan nem volt ment a hibáktól. Leszűkítette a tantárgyak számát, kikapcsolta a háziipar tanítását, de a másik végletbe futott. Az általános műveltség tárgyait jutatta a szakműveltség tárgyaikárára tulsukyba és elhanyagolt a a szociális és gazdasági nevelést. Ezért aránylag elég korán megindult a munka a tanterv módosítása érdekében, ami 1903-ban részben meg is történt.

Az érseki hatóság már a négyéves tanítóképzés első tantervét sem fogadta el szónéklül. A hit és erkölcstant a negyedik osztályban is taníttatta heti két órában és a hegedűt már az elsőben szintén heti két órában. Az 1903-ban megjelent második, javított tantervet sem volt hajlandó minden megjegyzés nélkül átvenni. Már az iskolai önkormányzat elvi védelme, de a tanterv hibái is ellene voltak a kritika nélküli elfogadásának. A katolikus püspöki kar ezért utasította a Kat. Tanügyi Főtanácsot, hogy dolgozzon ki egy új tantervet, mely "amennyire csak lehet alkalmazkodjék az állami tantervhez"./1/

1/A Kat. püspöki kar 1903. márc. 31-én tartott tanácskozásának a határozata.

A katolikus Tanügyi Biztanács a munkát meg is kezdte és 1904 április 29-én már szét is küldte a tervezetet minden egyházi főhatóságnak.

A kalocsai képző tanári kara 1904. június 25-én tartott tanácskozmányán tárgyalta meg a tervezetet, megtérve rá észrevételeit. Ezek főleg a hittan, magyar nyelv és neveléstani tárgyakra vonatkoztak. A hittan 3 óráját a negyedik osztályban a hittanár /Virág István/ úgy óhajtja felosztani, hogy 1 ora hitelnevelésen, 1 ora a növendékek gyakorlati fellelése, 1 ora pedig a z előző osztályok anyagának ismétlésére használandó. Az órák száma 9.

A nevelésen: a III. osztályban az előírt 3 elméleti ora kevés, legalább négy kellene, viszont gyakorlati fellelésekre elég egy, a IV. osztályban 4 ora a 6 helyett. Inkább a növendékek orálatoztatásait kellene szorgalmazni, a következő rend szerint: a II. osztályban az orálatoztatásokat lélektan és logikai szempontból, a III. osztályban általános neveléstani, a IV. ben módszertani szempontból kellene végeztetni.

A nevelés történelemből elméletre 2 ora elég, 3 a gyakorlati bemutatásokra szánt.

A püspöki kar a befutott vélemények alapján elfogadott tantervet 1904. október 12-én az összes katolikus tanító és tanítónő képzők részére kötelezően előírta.

Ugyanebben az időben a katolikus vallásnevelésének tantervére is elkészült egy új tervezet, melyet a hercegprímás megküldött minden egyházi főhatóságnak 1905. március 20-án. /1/

A kalocsai képzők hittanárait az érseki hatóság 1905. március 30. án véleményadásra szolgáltatta fel /2/ a vallásoktatás "tanterv és utasítások" című tervezetével kapcsolatban.

A tanítóképző hittanára Révay Tibor a tervezetet nem tartotta megfelelőnek a következő okokból: A katekizmus és biblia és a szertartástan kimaradt a tantervből és így a tanítójelölt éppen szokból a tárgyakból kap egészen hiányos, vagy semmiféle oktatást, melyekre állásában a legnagyobb szüksége van. Az erkölcsnevelésnek és hitelnevelésnek egy egész éven át való tanítását teljesen hiábavalónak tartja. Hiányosnak tartja a tervezetet az egyházjog tanításának elmaradása miatt, pedig ennek a tárgynak megismerése igen fontos különösképpen a legutóbbi idők egyház ellenes magatartása miatt. A tantervet ezen elgondolásoknak megfelelően a következőképpen óhajtja módosítani:

Az I. és II. osztályban szentírás- és magyarázat katekizmus és szertartástan, III. o.-ban egyház történelem, IV. o.-ban egyházjog és gyakorlati fellelés a hitoktatásból. Ezen javaslatok keresztül vitelére legalább két órát lát szükségesnek minden osztályban hetenként.

A javaslaton látszik a gondolkodó hittanár törekvése a hitoktatásnak az elmélet régióiból a gyakorlati élethez közelítésének kísérlete.

A javaslat nem talált elfogadásra, mégis eredetisége miatt érdemes volt feljegyezni. Amely mégis történt, hogy az új utasításokban kihangsúlyozták, hogy a hit és erkölcs tanításának "szoros vonatkozásban kell lennie a Katekizmusból merített alapismeretekre" és hogy a IV. osztályban a Katekizmust és bibliát legalább fontosabb részleteiben át kell ismételni. /3/.

A tanítás módszere.

"Az oktatást a tanítóképzőkben szigorúan a tanítói hivatal követelményei szerint kellett végezni. Ezért az oktatás alapjai a tanítóképzőkben is a népiskolai tankönyvek voltak. A növendékek ezen, a minisztérium által előírt tankönyvek anyagát és annak népiskolai feldolgozási módját tanulták meg" /4/. Irta Kiss József az apszolutilizmus tanítóképzőiről. Alap elgondolása helyesnek látszott, mert hiszen évtizedek múlva is kihangsúlyozta az első miniszteri tanterv, hogy a "tanítóképződei tanításnak a népiskolai tanítás előképének kell lenni". Nem járok tehát helytelen uton akkor, ha részletesebb feljegyzések hiányában a tanítóképzőben követett módszert úgy igyekszem rekonstruálni, hogy a képzőtanárok írásaiban felfedezhető módszerez utasításokból engedek következtetni az egyes tárgyaknak a tanítóképzőben követett módszerére. Kiegészítés képen felemlitem az egyes szaktanárok egyéni módszerez eljárását, amennyiben írásban, vagy emlékezetből felfedezhető voltak

1/ Hercegprímási leirat 1187/1905.

2/ Ers. leirat 215. ísk. /1905.

3/ Hercegprímási rendelet 3199/1905.

4/ Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. Magyar Tanítóképző. 1929. 108. old.

Az intézet első képző tanára Mennyey József volt, aki nevelés és módszertanát Nevelés és tanítástan címmel 1866-ban kiadta. Ez a könyv amint első kötetének előszavában a szerző maga mondja: "Több mint 20 évi elmélkedésem, tapasztalásom és tanulmányozásomból használtam fel mindazt, mi munkám tervébe beleillett", tehát ha megnyitást követő 10-ik esztendőben is adódott ki tartalma az elmúlt évek tapasztalatain adódott és mint egy összefoglalója az elmúlt évek módszeres munkájának.

A vallástán módja:

A vallásoktatás célját a második kötetben így fejti ki: ".....a gyermeket úgy oktatni, és szoktatni, hogy ők az egyházi életközösség élő tagjaiul érezzék és tartsák magukat, s a tanodából az életbe lépven át, meggyőződéssel, készséggel és hűséggel engedjék magukat az egyház vezetésére, élő hittel fogadják el tanait, üdvössereit, és tartsák meg parancsait."/1/ A krisztusi mondás zeng ezen sorok olvasása közben: Ut vitam habeant et abundantius habeant. A vallásoktatás céljának egész modern felfogását jelenti az oktatás céljának e meghatározása. Ehhez mértek az eszközök is: a gyermek bevezetése a tevékenyebb hitéletbe. Itt szinte már liturgikus nevelést óhajtott nyújtani, messze megelőzve korát. /2/

Eljárása a vallástanításban már nem nevezhető annyira modernnek.

"A vallásoktatásban úgy kell eljárni, hogy egy 1/a vallási igazságot a tanoncok beemlézzék, továbbá, hogy azokat 2/ a tanoncok értelemmel is felfogják és elsajátítsák; végre 3 /hogy a tanoncok kedélyére és akaratára is képzőleg hasson." A beemléztetést azért tartja szükségesnek, mert ezzel lehet az elmében állandósítani, az ismereteket, úgy, hogy azokat a gyermek későbbi korában is tudja. " Ez leginkább élénk, értelmes és bibliai történetekkel felvilágosított tanítás, gyakori ismétlés és főleg az által érhető el, hogy a vallásigazságoknak életre vonatkoztatását is ismertetjük, s rajta vagyunk, hogy a gyermekek ne csak tudják hanem alkalmazzák is és cselekményeikkel és életükkel kifejezzék." Az emléztetés szükséges kihangsúlyozása mellett felcsillan nek a hitoktatásban oly szé eredményt ért müncheni iskola módszere a katekizmus tanítása a bibliai olvasmányok alapján. Milyen tanalak használandó a hittantánításnál? " Az a valóban helyes hitelemzés, melyben az önkifejtő és közlő tanítási eljárás felváltva alkalmaztatik, mályel az érzék feletti igazságok is úgy adatnak, hogy az elmében felvétetvén, áthassák és elfoglalják az értelmet, a kedélyt, az akaratot, s így a tanonc valódi szellemi sajátjaivá legyenek, a szellemhez hozzáképződjenek, valamint a testben hozott étek is a testhez hasonulnak. E cél elérésére először a hitelemzésben az oktatás tárgyának természetéhez képest, hol az előállítási, hol az ön alakulási, hol a bontó, hol a kötő tanmenet, hol a közlő, hol a kifejtő, hol az elő-

1/ Mennyey: Neveléstan II.kötet. 3.o.

2/ " : " II. " 8.o.

adó, hol a mintázó, hol a kibontó, hol az önfeltalálható hol a kérdő tanalak alkalmazandó." /1/

Nem nyújt tehát beskatulyázott rendszert, hanem a célt tartva szem előtt, a tananyagnak legmegfelelőbb értelembevetését alkalmazza, úgy, hogy lehetőleg biztosítsa a tanuló együttműködését és így élményszerűvé tegye a felvett egység közlését.

A neveléstani tárgyak módszere.

Mennyey 1868 március 8-án a Helytartó Tanácshoz írt beszámolójában a neveléstani módszeréről így nyilatkozik:

" Az elméleti tanfolyamon az ember testi és lelki adottságaiból önként adódó azon fontosabb nevelési alaptörvények megbeszélése folyt, melyek ismerete szükséges a nevelőnek a gyermek fejlődésének megfelelő testi és lelki készségeit szem előtt tartó vallásos és erkölcsi nevelés véghezvitelére általában, de különösen az iskolai nevelésben." A különleges pedagógiából az értelem, az érzelm és akaratnevelését tárgyalták.

A tanítástani módszertana:

Az általános neveléstani elvek megismerése után a gyakorlati nevelés óráin miután az ABCkönyv tartalmát magukévá tették, ezen könyv helyes használatát tanulták meg nyelvi és tárgyi szempontból. Itt a tananyag, a tanítás menete és módszertani feldolgozása úgy a szemléltető beszéd és gondolkodtató gyakorlatoknak, mint az olvasás és írás előgyakorlatainak az úgynevezett Lautiv módszere, az írvaolvasás tanításának a Hermann: " Unterklasse " című könyve azaz ennek magyarra átdolgozott kiadása alapján történt.

A jelöltek meghatározott sorrendben tartották gyakorlati tanításukat, melyek alatt a többiek jegyzeteket készítettek, mely jegyzeteket a gyakorlati tanítás befejeztével a képzőtanárnak bemutatnak és az osztály előtt felolvastak. A gyakorlati tanítások a következő tárgykörben mozogtak: Az I.osztályban szemléltetési gyakorlatokat tartottak, melyek az írás és olvasást készítették elő. Az írvaolvasás, a fejszámolás első fokozata szerepelt. A második osztályban gépies olvasás és írástanítás, az ABC-könyv II.részenek a kezelése, a fejszámolás és számjegyekkel való számolás alapjait és kezdete a szabad írásnak gyakoroltatott be. A III-ban a gondolkodva-olvasás, az I.nyelv és olvasókönyv használata nyelvi és tárgyi szempontból, üteny-írás, a német olvasás és nyelvtanítás, fej és számjegy számolás voltak a gyakorlati tanítások tárgyai. Tartottak ezenkívül tanítási gyakorlatokat a hittan ének és rajzolás tárgykörből.

A módosabb szülők gyermekei 20-40 krajcárt fizettek amely összegből a képzőtanár azt a képzőst jutalmazta, aki a nevelés és tanítási módszertan tárgyából a legjobb feleletet adta, aki a gyermekek tanításában a jelenlévők okulására szolgált, aki szorgalmával

1/ Mennyey: i.m. II.kötet 29.oldal.

és tanulmányosságával a legszebb eredményt érte el. /1/

A nyelvtanítás módszere.

A nyelvtanítás feladata "hogy a tanonc képesség legyen mind azt könnyen és helyesen megérteni, mit hall vagy olvas; hogy képessé legyen a józan gondolkodás és helyes, összefüggő, szabatos, nyelvtiszta beszéd követelményei szerint szóval és írásban kifejezni mindazt, amit hallott, olvasott, mit maga gondolt, érzett, tud.A tanférfiak megegyeznek abban, hogy a gyermeket nyelvértelelemre eljuttatni általában legjobb mód: a folytonos szoktatás tartalmi és alaki megfigyelésére, és megértésére annak, ami saját vagy mások élő vagy írott, beszédének tárgya. ...Leghatékonyabb eszköz a gyermek nyelvértelmét kiképezni egyszersmind a beszédképességbeni előhaladottságának legbiztosabb jele: az értelemmel olvasás, melynek a gépszerű olvasásbani készség elengedhetetlen feltétele.A néptanoda tanoncai tehát nem elméletekkel, hanem gyakorlatilag vezetendők nyelvértelelemre és nyelvismeretekre. Maga a nyelvtan is, mint néptanodai nyelvtanításnak egy része, gyakorlatilag tanítandó és az olvasástanítással összetartandó." /2/

"A nyelvtanításnak központja minden osztályban az olvasókönyv. Csak ott lehet a nyelvtanításnak jó sikere, ahol az olvasókönyv a célra ügyesen és gondosan felhasználtatik." /3/Három féle olvasókönyv célját és használati módját ismerteti és a középosztályok olvasókönyveivel kapcsolatban ezeket mondja: "A középosztályokban a nyelvtanításra kiváló gond fordítatik. Ebben pedig nem annyira a nyelvszabályok kifejtésére, megállapítására, és elsajátítására fektetendő a fő súly, mint inkább az utáncsúszásra; Különösen, hogy az olvasás közben megfigyelt gondolatmenetet, gondolat kifejezést, és nyelvezetet a gyermek saját gondolatainak alakításában és kifejezésében ügyesen felhasználni tudja." /4/

Igyekezni kell az olvasmányokat sokoldalú feldolgozás által tartalmilag megértetni hatékonyakká és tanulmányossá tenni. "Az olvasmányok ilyeszerű feldolgozása a tanító és gyermek között az olvasottak felett tervszerűen szövött gyakori beszélgetéssel jár. A felső osztályok olvasókönyve " a gyakorlati életben is érdekel és haszonnal olvasható könyv és emellett a nyelvtanításban nyert nyelvismeretek gyakorlására is alkalmas könyv legyen." /5/ Az olvasmány módszeres feldolgozásáról nyelvtanítási szempontból a következő elgondolással bír: a nyelvtanítási "részelt anyagot" az olvasás gyakorlással akként tartja össze a tanító, hogy a tervszerűen sorbaeső anyagot különválva az olvasástanítástól előbb szemlélési gyakorlatokhoz hasonló beszélgetés alakjában dolgozza fel, úgy, hogy kérdések által hozza ki a gyermekből a cél-

1/Mennyei: Bericht über den im I.Semester des Schjhs 1858
ertheiläten Prapunt. 1858.mácius 9.2/Mennyei i.m.II.5153.3/88,
4/ 91.o.5/ 9293.o.

ba vett mondatokat, ezen mondatokba behozott szavakat szóalakat, stb. Ezeket az iskola táblára felírván szemlélteti biztosabb elsajátítás végett utánairatja, hasonló írásbeli feladványokban utánóztatja. A gyermek által ily módon elsajátított nyelvismeretek begyakorlása és állandósítása céljából olvastak azután alkalmas olvasmányt, ezt elemzőleg felhasználja az imént kifejtett vagy közlött nyelvismeretekt ismétlésére és begyakorlására. A nyelvértelelem eszközlése céljából az olvasottakban a gondolatmenetre s kifejezésre figyelmezteti a gyermekeket; ahol kell a gondolatmenetet közbeszótt mondatokkal kiegészíteti, a gondolatoknak más szavakkal való kifejezésében kísérleteket tétet, az olvasottakat mint gondolategészlet emléből /az olvasókönyvnek használatát kizárván/ leiratja, az olvasott gondolat egésznek mintájára hasonló fogalmazási feladványt, melyre kezdetben a tárgyat ~~kín~~ és a gondolatmentet, később csupán tárgyat adja, előbb ki-merítőbb, végre kevésbé részletezett vázlatban."

Mivel a tanítójelöltek közül igen sokan minden nyelvtudás nélkül és nyelvérzék nélkül érkeztek a képzőbe, Mennyei 1868-as beszámolója szerint egy gyakorlati nyelvtanítási módszert vezetett be úgy a magyar mint a német nyelv tanítására és a második évfolyamnak tehetségesebb jelöltjeit bizta meg ezen nyelvlórák megtartásával és így gyakorolta be őket az olvasmányok alapján végzendő nyelvoktatásra. Így ismertettek meg a képzősök a nyelv felépítésével, alak-sajátságaival, melyet Gyurits-féle az osztrák főelemi és városi iskolák részére kiadott 3. nyelvkönyv alapján heti 3 órában részben az iskolában, részben házidolgozatként feladott nyelvgyakorlatok mélyítették el.

A számolás tanmódja.

A számtantanítás és gyakorlása által a gyermek ismerő tehetsége s különösen értelme és beszédképessége fejlesztetik és műveltetik a tanoncok a gyakorlati családi és polgári különösen az üzleti életben számító ügyes emberekké válnak. Célja tehát 1/ hogy a tanulók elméje fejlesztesse, 2/ hogy az üzleti életben számító és ügyes emberekké váljanak. Alaki célja a szellemi élet fejlesztése és művelése tárgyi célja a számolási készség. /1/

A számolástanítás helyes módja a következő elvekre kell, hogy támaszkodjék: "1. Általán minden számolás az értelmén alapuljon és gondolkodásra készítessen. 2. Csak szemléltetés által hozhatni a gyermekeket a számok tiszta és világos fogalmára, a szám viszonyok belátására, a megoldás és a számolási műveletek megállapítására." /2/. 3. A számolástanítás minden fokozaton gyakorlati legyen a gyakorlati életre vonatkozzék.

Ezen fenti elveknek legmegfelelőbb tanmódot a Grube és Hentschel-féle számolási módban látja. A két tanmód csak is a tananyag rendezésében beosztásában a fej és írásszámolás együttességére, összekötésére, s a tanmenetre nézve tér el, főbb fokozatokban mind a két tanmód teljesen megegyezik.

Az alaktan és rajzolás tan módja.

"Az alaktan a néptanodában nem tudomány, hanem oly szemléltetési tananyag, melynek megválasztásával és feldolgozásával az vetetik célba, hogy a tanoncok kül és belszemlélő s megjelenítő tehetsége műveltesse, értelmi ereje a létezőnek és gondolhatónak felfogásában s megkülönböztetésében az alaknak a tárgytól elvonásában s a szellemben megalakulhatnak a létező s alakítható anyagnak alkalmazásában képesítesse; /alaki cél/, hogy a tanoncok a természetben létező, vagy a térben gondolható s rajzzal előállítható alakokat felfogni megnevezni, utána alakítani, összehasonlítani, területileg és térfogatiilag kiszámítani tudják /tárgyi cél/ s ezáltal a gyakorlati életfoglalkozásokra s különösen munkatervezésre és munkatételre ügyesítesse." /1/.

Az alaktan tanításának helyes módja a következő szabályokra vezethető vissza: 1/A tanítást szemléltetéssel kell kezdeni. A szemléltetésnek az alaktan tanításában mindvégig kiváló szerepe van. 2/ Az alaktani tantételeket előállítani, /rajzban kifejezni/, a megértett alakokat megalkotni a megalkotottakat utána alakítani kell tanítani. 3/ A szemléltetőtehetség gyakorlása mellett a képzelem és értelem művelésére is kell hatni az alaktan tanításával. /A képzelemre úgy lehet hatni, ha megmutatjuk, hogy az alaktanból tanultakat miként lehet különféle alakok előállítására alkalmazni. Csendes önfoglalkozásul adunk a gyermeknek ilyen feladatokat. / Az értelemre: ha az alaktani tantételek lehetőleg az önfeltaláltatás útján állapíttatnak meg, tehát bevezetéssel és nem /Euklides módjában/ levezetéssel fejtetnek ki. 4/ A tanítás fokozatos, összevágó és gyakorlati irányu legyen. 5/ Az alaktant általában nem közlő, hanem kifejtő tanalakban kell tanítani, úgy, hogy a tanítás tárgyának természetéhez képest vagy kibontó kérdések alakjában értetjük meg a gyermekkel az előállított alaktani igazságot, vagy önfeltaláltató /kifejtő/ kérdésekkel vezetjük őket a valónak megismerésére." /2/

A rajztanítás célja nem művészet, hanem olyan tárgy, melynek gyakorlásával inkább mint tanításával az alaktan tanításának célja biztosabban elérhető. /3/ A. Az alakok önálló megalkotására, későbbi foglalkozásukra készíttessenek elő, ezenkívül az osztatlan iskolákban a fegyelem fentartásának eszköze, az otthoni foglalkozásokra hasznos, kellemes lehetőséget nyújtson és végül, hogy az östehetségeket felkutassák, tehetségüket szakszerűen kiművelje a közönség szolgálatára állítsa. /4/

A tanítási eljárás a rajzolásban:

A rajzolás tanítás sokoldalú és változatos legyen az által, hogy a gyermekek különféle rajzolásal különféle, lehetőleg sokféle és sok alakot rajzoljanak. A rajzolásban a legegyszerűbb és legkönnyebbről kiindulva fokozatosan kell a nehezebbre átmenni és

1/ Mennyei i.m. III.93. 2/ III.97. 3/ III.119. 4/ III.120.

arra kiváló gondot fordítani, hogy a rajzolás tanítás fokozatos legyen minden tekintetben. A rajzoló gyermeknek a tanító kellő utmutatást adjon és ahol kell segítségére legyen. Szigorúan meg kell követelni, hogy a tanulók jól, azaz helyesen, figyelmesen és tisztán rajzoljanak.

Szépírás.

A tanítóképzősökkel gyakori szép és ütenyírás gyakorlatokat tartottak. Az ütenyírásról, mint a legértékesebb alanyi írásmódról, melyet a helytartó tanács rendelete alapján Lövényi elgondolása szerint a tanítóképzőkben be kellett vezetni Mennyei a következőket mondja:

"Az ütenyírásnak különös előnye: hogy az írást legegyszerűbb alakokra vezeti vissza, hogy a gyermeket kiadott szabályos és élénk cselekvésre készíteti, hogy sok gyermeket együttes és érdekes tevékenységben tart, semmit a gyermek kényére nem hagy, az elmerengésre, szórakozottságra időt sem enged, minden hanyagságot, minden legkisebb mulasztást észrevehetővé tesz, a gyermek testi fejlődésére sem lehet oly hátrányos hatású mert az ütenyezés szabályozott s élénk tevékenykedést követelven a gyermektől, nem lehet hogy ő elfeledje, lógni és tágulni hagyja testét. Az ütenyíráshoz feltétlen szükséges, hogy a betű képe meglegyen a gyermek lelkében, ennélkül, valamint az ismert betűk alkalmi részek ütenyszerinti beosztásának előismerete nélkül az ütenyírás nem üzhető." /1/ Módszere:

"előbb elemezni kell a betűket, azután előírni s utánairatni, ezután ütenyre íratni, sőt minden felőrai ütenyírás után ugyazat, mi üteny szerint volt írva, előírat szerint is jó lesz utánairatni."

A realismeretek tanmódja.

A reáltanításnak a célja a megfelelő műveltség kialakítása, a körülöttünk történő események és jelenségek megértéssel való szemlélése, és végül az egyes foglalkozások öntudatos végzése.

"A realismeretek csoportozataiból a magyar nép korszerű tanodái művelésére kiváló befolyással bírnak: 1. Honisme. a/ földrajzi és b/ történelmi szempontból, 2./ a földisme. , azaz földünknek égtani, földrajzi, nép és államismei. és történelmi áttekintése, 3/ természet isme. a/ természettani b/ terményrajzi szempontból 4/ gazdaság és ipari kézimunka." A reáltanítás tanmódja: 1. Maga a tanító az általa tanítandó tárgyi /reál/ ismeretekben átalány jó tájékozott legyen, különösen a néptanodai olvasókönyvben, a hon és világisméből behozott szemelvények körében alapos, biztos és világos ismeretekkel bírjon, és azok tanításához rendszeren előkészüljön. 2. A reáltanítás a szükséges szemléltető eszközök nélkül valóban vak és sikertelen. 3. A reáltanítás jó sikere a tanító szabatos, élénk és érdekes szóbeli előadásától függ. 4/ A realismereteket nem ötletszerűen sem alkalmasszerűen kell tanítani, hanem előtervezett tanfolyamban külön tanórákban, élőszóval kell azokat közölni, vagy a tárgy természetéhez képest szemléletileg kifejtteni,

1/ Mennyei i.m.2/ 161.

és az előbb tervezett tanfolyamban közlött vagy kifejtett realisme-
reteknek főleg az ismételtesre használni fel az alkalmakat, melyek er-
re más tárgyak tanítása és gyakorlásában ajánlkoznak. /1/

Zene és énektanítás.

A neptanodai sikeres énektanítás nem igényel a tanítóban befejezett
művészi zenei készséget, de annyit feltétlenül, követelni kell, amennyi
nyí az énektanításhoz szükséges. Ide tartoznak a tanítónak jártassá-
ga általában a zene és ének elméletében, gyakorlott zenei hallás, haj-
lékony és zenei színezettel bíró hang, zenei műzslés, főleg pedig a
a hegedülésben annyi jártasság, hogy előjátszhassa azt, mit a gyer-
mekek énekelni tanulnak. Ezért volt szükséges a két éves tanítóképe-
zés idején olynnagy /12/ heti óraszámot fordítani a zene és énekben
való jártasság megszerzésére. Különösen az orgona, zongora, és hege-
dű hangszerekben gyakorolták magukat szakszerű vezetéssel, és
heti 2 órában az egyházi heti 1 órában a világi ugynevezett tanodai
énekek. Az 1858-ból származó beszámoló elmondja, hogy mint egy 30
egyházi éneket tudtak a tanítójelöltek négy hangra, a mindennapi szent-
misén is énekkel vettek részt. /2/

Mennyei realis módszernek az embere. Mindenütt szemléltetésből igyek-
szik kiindulni, mert nem elméleteket akar nyújtani, hanem az életre
tanítani. Azt hiszem nem csalódóm, ha Kalocsán végzett tanítónövendékek
keresettségének titkát, de a helytartótanács által kifejezett köszö-
net és dícséretet, mit Mennyei tanításaért Daninger József tanítvá-
nyával és később kartársával együtt kaptak, ezen jól átgondolt és kö-
vetkezetesen keresztül vitt realis tanmódszernek volt köszönhető.
A kalocsai tanítóképzés tanítási módszerének további fejlődését saj-
nos nem sikerült zökkenő nélkül felkutatni. Mócsy Antal a nevelési
tárgyak tanításában Mennyei utódja nem hagyott hátra semmi olyan i-
rást, melyből tanítási módszerét megismerni lehetne. Általánosságban
az életre nevelt. Nevelésének célja "a gyermekek megtanítani arra,
hogy az esztét használni tudja, azaz itelni következtetni tudjon s
emellett szépérzéke minden irányban kifejlődjék." Tanításában mindig
visszatérő elve az alaki képzés felsőbbsege az anyagi felett. Az anya-
gi képzést csak a tanítás sikere érdekében tartotta fontosnak: "csak
az taníthat sikerrel, aki biztos tárgyi ismeretekkel rendelkezik. A
jó módszer csak kellő tárgyi tudás mellett érvényesül.

Tanításában különös súlyt helyezett a neveléstani tárgyakra, melyek
a tanítóképzés szakjellegét adták. Sok gondot fordított az ének és
zenére, gazdaságtanra és háziiparra, de különösen a növendékek he-
lyes lelkiiségének kialakulására.

A neveléstani tárgyakból egész működése idején senkiséb bukott, mert
a hónapról hónapra elvégzett anyagból mindenkinek felennie kellett.
Szigorúan bíralt. A gyengébb tehetségű, de állandóan megbízhatóan dol-
gozó növendéket sokkal többre becsülte, mint a számító jobb tehet-
ségűt.

Külföldi útja alkalmával Freisingenben tapasztaltakalapján megalkotta az ugynevezett párhuzamos tanmenetet, mellyel az osztatlan iskolák nehézségeit a minimumra csökkentette. Ezen párhuzamos módszer alkalmazása alapján olvasókönyveket szerkesztett, melyek az egész országban használatban voltak. /1/

Mócsy Antal utóda a neveléstani tárgyak katedráján 1900-tól kezdve Dreisziger Ferenc volt. Működése első idején Barány Ignác: A tanítók könyvét használta segédkönyvül, később az új tantervnek megfelelően anyagát átdolgozta, s az egyes osztályokra osztotta szét. Mivel a Barány féle tankönyvnek oktatási része igen rövid volt egy önálló: "Általános részletes oktatástant" adott ki 1904-ben. Ez a munka tanítói gyakorlatának hosszas tanulmányainak és metodológiai kutatásainak mint egy betetőzése 1913-ban "népiskolai nevelés és oktatástan" címen új kiadást ért meg. Módszerének ismertetését az első kiadás alapján mutatom be.

Nevelésének sarkpontja szintén az életrenevelés volt. Könyvének bevezetésében kiemeli, hogy a népiskola "akkor oldja meg feladatát, ha a gyermeket mind arra megtanítja és neveli, amit majdan családi egyházi és polgári életükben tudniok és tenniök kell, hogy emberi rendeltetésüknek megfeleljenek. E végből adjon alapot a gyermek hitének és vallásos életének, fejlessze ki bennök a nemzeti érzést és öntudatot és lássa el őket a gyakorlati élet által megkövetelt elemi ismeretekkel és ügyességekkel." /2/

A vallástani oktatás módszerében nem foglal állást, csak leközi annak eddigi szokásos módját.

A vallásos nevelés mellett a legfontosabb a nemzeti nevelés célja "hogy a gyermek a nemzet érzés, gondolkodás és cselekvés módját megismerje s aszerint élni tudjon s akarjon is" /3/.

A nemzeti élet tárgyait ideális és reális tárgyakra osztja. Az ideális tárgyak közé tartozik a nemzeti nyelv ismerete, földrajzi és történelmi ismeretek, a magyar nép dalainak és énekeinek megismerése. A nemzeti nyelv ismertetése. Célja: a / arra keli törekedni, hogy a tanulók mások beszédét és írását helyesen értsek meg b/ magukat élő szóval és írásban egyaránt könnyen és helyesen kifejezni tudják. /4/ Ezt a célt szolgálják az olvasás, a nyelvtani magyarázatok, az írás és fogalmazás.

Az olvasás meg tanításához az írva olvasás módszerét, és pedig a normál szavas nagybetűs módszert ajánlja. Ezen módszernek ő volt a terjesztője s ez tette nevet az országban legjobban ismertté.

Az iskolának nemcsak az a célja, hogy a tanulóit megtanítsa olvasni, hanem készséggel kell tudnia olvasni, hogy az olvasottak tartalmába, szellemébe, majdnem olyan könnyen hatolhasson be, mint ha ugyanazt, amit olvas valakitől élnyelve hallaná; és ha más gondolatait olvassa, fel, ez úgy hasson, mintha saját gondolatait élőszóval közölné másokkal" /5/.

1/Mócsy László volt esztergomi tan.kép.tanár levele.

2/Dreisiger Ferenc: Általános és részletes oktatástan. 5.o.

3/76.o. 4/ 76.o. 5/ 90.o.

Az olvasókönyv tartalma legyen vallásos és nemzeti, a szépirodalom remekeiből összeválogatott.

Az olvasmányok feldolgozásának a módja.

1." Minden olvasmányt értelmezek és nem nyugszom addig, míg az olvasmány minden részletét minden gyermek jól nem érti. 2. Ezért minden szükséges magyarázatot felvilágosítást megadok. 3. De épen az önálló megértésben való képzés érdekében, amit csak lehet a gyermekekkel fejtetek meg. Ha kell e célból kérdésekkel vezetem a gyermekeket az olvasottak felfogására, s ha alkalom kínálkozik őket magukat utal m a kutatásra. 4. Hogy az utóbbi célt minél jobban elérjem, az olvasmányokat mindig a gyermek felfogási képességéhez és előtanulmányaihoz mértem, tehát fokozatosan rendezem az olvasmányokat. Ezért kapcsolatba hozom az olvasmányokat a gyermek tanulmányaival. 5. Addig új olvasmányra nem megyek át, míg a tárgyalás alatt levő minden gyermek kifogástalanul nem olvassa. 6. Az olvasmányokat előszóval is elmondatom." /1/

A nyelvtan tanításánál igen helyesen emeli ki a nyelv használat tökéletesítését. "Célját tehát akkor éri el az iskola, ha a gyermek a nyelv alakokat szóval, főleg írásban helyesen tudja használni." /2/

A nyelv és helyesírási szabályok feldolgozási módja akkor helyes, ha a gyermek maga jön rá a nyelv és helyesírási szabályokra. E célból a nyelvtani magyarázatokat is szemléletesen kell vezetni! Szemléltetésre mindig az olvasmányból vagy más oldalról választott ismeretekből szemlelem ki az alkalmas példákat/mondatokat/." /3/

Legalább három vagy több mondat, példa kell, hogy a gyermek rájöjjön a szabályra. Minden egyes mondatban megállapítja az ismertetésre felvett szabályt ezeket azután összehasonlítja, hogy a gyermek ennek alapján képes legyen a maga erejéből az egyező tulajdonságokat általánosítani. A/

A földrajzi oktatás.

Célja: " Meg kell ismernie a gyermeknek a hazai hegyi-víz-vonal, helyrajzi viszonyait, éghajlati, gazdasági, ipari, kereskedelmi, közmívelődési, és részben politikai állapotát. Emellett a szomszéd országok és a többi földrész megismerése, valamint a földnek a többi égitesthez való viszonyainak felismerése. Ezen ismeretek értékes elcsatitása a gyermek szellemét sokoldalulag fejleszti, látókörét és a földrajzi tekintetek megítélése szempontjából tagítja, hazaszeretetet emeli és szilárdítja. /4/

Módszere.

Legfontosabb a lakóhely és környékének kifogástalan és alapos feldolgozása. Általában mindaz, ami közvetlen szemlélet alapján megismerhetnek, azt igen alaposan fel kell dolgozni. A földrajz tanítás csak a közvetlen szemlélet útján alapos. Érzékeltetni kell a valóság és a térkép közötti kapcsolatokat. A legjobb módszer a tanyán térképét lerajzolni, e célból legelőször a világtérképet kell a l/Dreisiger i.m.95.2/102, 3/ 108, 4/ 138, oldal.

megbeszélni. Az iskolaépület után a helyiség térképe, melyet hasonlóképen a helyszínen kell a gyermekkel elkészíteni. Ha a helyszíni szemléltetésnél valami magyarázatra szorul azt ott kell megadni. Ha modellel, vagy képpel rendelkezik az iskola azt be kell mutatni engedni, hogy a gyermek maga olvassa le a megtárgyaltatott anyagot. Ha az olvasókönyvben a tárgynak megfelelő olvasmány szerepel, akkor a következő olvasási órán el kell olvastatni, meg kell tárgyalni az olvasmányok módszeres feldolgozása szerint és az eredményt a földrajz órán a tételhez kapcsolni. Az egyes jellegzetes vidék egész letárgyalása után a vidéknek közös tulajdonságait ki kell emelni és mint általános részt külön be-tanítani. A tankönyv ilyen feldolgozások alkalmával csak rendszeres ki-vonata az oktatásnak. Ezt át kell olvastatni és ha van benne értelme-zendő szó, akkor ezt meg kell magyarázni.

Mivel a gyermekek igen kedvelik a képzeletbeli utazásokat ilyenek ren-dezésével igen alkalmas egyes vidékek megismertetése.

A történelmi oktatás célját akkor éri el, ha "...a nemzet múltjából meg-fejti a nemzet jelenét és a nemzeti társadalom keresztény alapon való fejlődését. Emellett történelmi tudatot is kell ébreszteni a gyermekben" és az erkölcsi nevelésre ezt kihasználni. /1/.

Az anyag feldolgozásának módja semmiesetre sem a száraz közlése az is-mereteknek. Mivel a képzetlenebb értelem személyekhez köti az eseménye-ket a történelmi eseményeket életrajz alakjában kell közölni, vagy ha ez nehéz vagy lehetetlen korrajz formájában.

"Az egész történelmi tudás az egyes eseménynek helyes feldolgozásától függ, ezért először ezeknek alapos elsajátítására kell törekedni" /2/ Az egységeket kisebb részletekben kell közölni, ezeket el kell mondatni az ismeretlen fogalmakat tisztázni a lényeget kiemelni és ezt a táb-lára felírni. Ha az események mélyebb felfogásának megítélése fontos, ak-kor olyan kérdéseket kell feladni, melyek az elmélyedést a tárgyban lehetővé teszik. Mire a tárgyat így feldolgozta a tanító a vázlat, mely közben felíratott a táblára, segítségével összefüggően több gyermekkel el kell mondatni. Ezután kell a szemléltető képet, vagy tárgyat megbe-széltetni. Végül a megfelelő tanulságot a gyermekekkel megállapítani. Ha van megfelelő olvasmány, költemény fel kell dolgozni, esetleg elját-szani végül megfelelő éneket elénekelteni. Ha rajzolásra alkalmas tárgy vagy kép rendelkezésre áll azt le kell rajzoltatni.

A nemzeti élet gyakorlati tárgyai:

A számolás és mérés oktatása. Célja "...a gyermeket a mennyiségek és a-zok törvényszerű életének megismerése által következetes gondolkozás-ra vezesse és hogy ezzel a közéletben előforduló számolási és mérési esetek /példák/ önálló, könnyű és biztos megfejtésére képesítse." /3/

Az anyag feldolgozásának módja.

Elsősorban a számfogalmakat kell a gyermekkel elsajátíttatni, hogy szám műveleteket végezhesen... A legrészletesebb és legalaposabb munkát az egy-tíz körében való számfogalmak megalkotására kell fordítani, mert a nagyobb számkörök tízesekből állanak. E körben a számfogalom tiszt-1/ Dreisziger: i. m. 149., 2/ 155., 3/ 165. oldal.

tázására minden alkalmas tárgyat fel kell használni, hogy minél több oldalulag szemlélhesse a gyermek az illető számot. A százig terjedő számfogalmak kialakításánál már főleg a számológép segít, ezerig a tízes pálcaköteg és az ezres táblázat. A számműveleteket 1-100-on felül kifejtő alakban kell ismertetni, hogy a gyermek maga jöjjön rá az egyes műveletekre.

A méréstannál valóságos tárgyak szemléltetésével kell kezdeni a tanítást. Minden számolási és mérési esetet, műveletet be kell gyakoroltatni: 1-100 körben főleg összehasonlítási, összemérési gyakorlatokat kell végezni, számszövegeket gyakoroltatni, gyors számolási gyakorlatokat tartatni, példákat megoldani. /1/

A természetrajzi oktatás. Célja az ember és a természet között fennálló viszony feltüntetése, a természet tárgyaitak célirányos felhasználása, a természet iránti szeretet felkeltése és fejlesztése és a gyermek lelkének Istenhez emelése. /2/

Az oktatás tárgyát az képezi, ami a gyermeket körülveszi, tartozzék az a növény-, állat-, vagy állat világához.

Az anyag feldolgozásának módja: Felhasználni a gyermek kutatási vágyát, hogy a természetet a tanítónál inkább megszeresse. A kutatást ő maga végezze, a tanító irányítása mellett. A természeti tárgyak életviszonyaival, körülmenyével foglalkozzék a gyermek és lehetőleg mind ezt a természetben kirándulások alkalmával figyelje meg. Fel kell hívni a figyelmét mennyire hasznos, vagy káros az illető tárgy az emberre. A tárgyak osztályozásánál ne tudományoskodás, hanem a gyermek érdeklődési köre és a tanítás célja vezesse a tanítót.

Természettani oktatás. Célja a körülöttünk történő közönségesebb változásokra figyeltetni, törvényszerűségeket megismerni, erre a megfigyelésre a gyermekben kedvet ébresztetni. A közéletben használatos találmányokat megismertetni. /3/

Az anyag feldolgozásának módja. Mindig kísérlettel kezdeni, vagy a természet-türemény megfigyeltetésével. A kísérletek készítésébe lehetőleg tévék szerepet kell nyújtani a gyermeknek, de főleg arra törekedni, hogy a gyermek maga vegye észre a kísérlet, vagy türemény minden mozzanatát. A megfigyelések összegezését azonban feltétlenül a gyermekek maguk végezzék. Ha lehetséges: több kísérletet kell végezni és ezek alapján a gyermekkel állapítottatni meg a természeti törvényt. Ezután következzen a törvény alkalmazása, eszközök, találmányok bemutatása, használatának megkísérlése és begyakorlása. /4/

Az ének oktatás. Célja a gyermek kedélyére jótékony hatást gyakorolni és izlést nemesíteni. Az éneklés főleg a vallásán és a nemzeti tárgyakat szolgálja, az ezen órán felkeltett érzelmek kitűnő elmélyítője. /5/

Az anyag feldolgozásának módja :

Először a szöveget kell megmagyarázni. Tanítási gyermek részére érthetetlen dalt sohasem szabad. A szöveg magyarázata után ritmusonként előénekelve be kell tanítani a dallamot. A gyermekek csendesem dudolják, majd egy két jó énekessel el kell ismételteni. A szolmizációs módszerrel is felemlíti, mint tetszetős, de még nem kipróbált dolgot. /6/

A rajzoktatás módszere. Célja: önálló rajzolóvá kiképezni a gyermeket. E célból a gyermek gondolkodó képességét kell művelni, a szem megfigyelő és ítélő erejét kell képezni, hogy a rajzolandó formát törvényszerűségeit pontosan észerevehesse. Emellett a kezét is kell ügyesíteni, hogy a fölfogott alakokat hűen tudja utánázni. Ezzel egyidejűleg a gyermek izlése is fejlődni fog.

A természet után való rajzoltatást már az első, második osztály kezd. A kiindulás a legegyszerűbben történik. Egy fehér pálcza a fekete tábla előtt tartva a különféle irányba helyezve, megadja a kellő felvilágosítást a természet után való rajzoláshoz. Az első alakokat sík formában állítják elő. Csak fokozatosan lehet áttérni a mélységek érzékeltetésére. A vázalt rajzoknál nem a pontosság, hanem a leglényegesebb tulajdonságok kiemelése a fontos.

A kézügyesítő gyakorlatok a természet utáni rajzolással együtt haladnak. A színek és az ecset kezelésénél fontos a határvonalak pontos figyelembe tartása és az egyenletes színezés.

A tervezés főirányát eleinte az oktató adja meg, ezután a gyermek fokozatosan halad az önállóság útján. A cél itt a jó izlés fejlesztése. Ha rajznál körző és vonalzó is kell, ennek használatára külön meg kell tanítani a gyermekeket. /7/

Dreiszigler: 1.m. 173. 2/180., 3/187., 4/190., 5/203., 6/209., 7/210. oldal.

Dreiszigler Ferenc módszerét dr. Fináczai Ernő ny.r. egy.t. az Országos Közköztartásiügyi Tanács elnöke 1907. áprilisában, mint miniszteri biztosa a következőképpen bírálta az intézetben történt látogatása alkalmával készült jegyzőkönyvben.

Altalánosságban megjegyezte, hogy irodalmi munkásságát melyet tárgyánál fogva jobban ismer és méltányolni tud, mint sokan mások.

Neveléstörténeti tanításmódját jónak látja, mert nem bibelődik apróságokkal kiemelte a dolgok lényegét, elveket adott s a különböző irányokkal teljesen és hűen tájékoztatta növendékeit. "Egyen kíváncsiának tartaná, ha tervszerűen berendezett neveléstörténeti házi olvasmányok adatnának a növendékek kezébe és azok azután az iskolában részletesen tárgyalatnának. Különösen Locke Jánost, Pestalozzit és Herbertot ajánlotta.

A módszertani órán a normálszavas módszer ismertetése egy konkrét példán volt az egység. "Csak elismeréssel adózhatik a szaktanárnak azért, hogy a didaktikai elméletet egy ily konkrét esettel ily helyes kapcsolatba hozta. Különös ügyességet tanusítottak a növendékek az analitikus és szintetikus módszer alkalmazásában és fejtegetésében. Erről annál szívesebben mondja a legkedvezőbb ítéletet, mert jól tudja, hogy a pontban még a terjedelmes szakmunkák /módszertani/ is igen sokszor bizonyos fogalomzavart mutatnak. A tanár tanításán meglátszik a kiváló szakismeret és a sok tapasztalat, a tanítás mintaszerű volt." /1/.

Ha most összehasonlítom az intézet két kiváló képzőtanárának munkáinak és Dreisziglernek módszertanát meg kell állapítanom, hogy mennyi mélyebb és szélesebb látókörű volt. A hittan és a nyelv tanítás módszerében kiválóbbat nyújtott, mely a mai modern oktatásnak is diszére válnék. Már a hittan tanítás célkitűzésében "a gyermeket úgy oktatni, és szektetni, hogy ők az egyházi életközösség élő tagjaiként érezzék magukat és tartsák..." a legújabb kor célkitűzéseit adja. Módszerében pedig a vallási igazságoknak a biblikán és liturgián keresztül való megértetése a huszadik század második évtizedében elinduló élményszerűségekre törekvés a vallás tanításában még a mai napig sem teljes egészében megvalósított módszer. A nyelvtanításnak a módszere annyira megelőzte korát, hogy a mai módszeres eljárás irányítóit sok tekintetben az ő gondolatát vették át. Dreiszigler módszerét a nyelvtan és a nyelvtanítás közt átmenetnek kell tekinteni. Viszont tény az, hogy Dreiszigler az olvasás és írás tanításában a normálszavas módszerrel közvetlen előfutára lett a mai, bevezetés előtt álló globális rendszernek. Ebben a tekintetben viszont ő előzte meg korát.

Mocsy Antal nem lehetett belefoglalni ezen összefoglalásba éppen az adatok hiánya miatt. A meglevők alapján állíthatom, hogy ő inkább a szervezés és nevelés szempontjából alkotott értékeset, mint módszertani szempontból. Ezen rövid áttekintésből is látható, hogy az első 50 esztendőnek nevelési és tanítási munkája országos hírű tanárok kezében volt, akik fémjelzték az intézetből kikerültek tanítói képességeit.

Az intézet többi tanárának módszeres eljárásáról csak igen hiányos adatok állottak rendelkezésemre. Egyes részletekből bizonyos következtetéseket vonhatunk le, melyek azonban nem mindenben a legkiegészítőbb eredményt mutatják. A tárgyak legnagyobb részét egyszerű közlő módszerrel közölték a tanulókkal. Az órák változatosabbát pedig a számonkérés enyhébb vagy szigorúbb módja biztosította. Egyes tárgyakban országos viszonylatban is említésre méltó eredményt ért el az intézet.

Ilyen tárgy volt a gazdasági és kertészeti gyakorlatok. Ezen tárgyból az 1868. XXXVIII. t. c. alapján kiadott tanterv a következőket írta elő:

"Mezőgazdaságtanból: a termőföld ismertetése, művelése, gazdasági gépek és eszközök ismertetése.

Növény termelésből: gazdasági növények, ipari és kereskedelmi növények, legelő és rét művelés. A termények betakarítása, behordása és elhelyezése.

Háztartás. Állattenyésztés: ló, szarvasmarha, juh, sertés, szárnyasok, selymészet méhészet.

Szőlőművelés, borászat.

Kertészettől: konyhakert, gyümölcs és hasznos fák tenyésztése. Mindezekből gyakorlatok a szántóföldön, kertben és istállóban, különösen a tavaszi, nyári és őszi hónapokban.

Az érsék az előírásoknak megfelelően 1870. nov. 21-én /2/ az érseki javak igazgatóság útján 2 holdnyi kertet jelölt ki a tanulók gyakorlására. Mivel

1/Jegyzőkönyv az 1907. ápr. 11-én tartott bizalmas jellegű értekezletről.
2/Érs. leirat 802/1870. sz.

Ez a kert mélyen fekvő helyen van, melyet a tavaszi vízér gyakran 2 méter magasan is elborít, s mert nem volt körülkerítve a gazdaságtan tanára Mocsy Antal inkább saját kertjében gyakoroltatta a növendékeket. Kertjében a környéken híres faiskola is volt, méhes is, ahol a gyümölcsfa tenyésztést és a méhészkedést is megfigyelhették a növendékek. Mocsy képviselővé való megválasztása után a gazdaságtan Sztára József vette át, aki a gyakorlati órákat már az intézet kertjében végezte.

Legszébb eredményt a selyemhernyo tenyésztés terén érték el a növendékek. Az eredményre a VKM. is felfigyelt és országos körlevelében, melyet a selyemhernyo tenyésztés érdekében adott ki Csaky Albin miniszter 1890. március 29-én /1/ a kalocsai képzőöket mintaképként állította az ország intézetei elé.

Hasonlóképpen kiváló eredményt ért el az intézet az 1885-ben tartott budapesti országos kiállításon, melyen főleg gazdasági és háziipari munkákat állított ki az intézet. A kiállítás vezetősége kiállítási nagy éremmel jutalmazta a növendékek munkáját.

Országos siker koronázta az intézet zeneoktatását is. A zenetanítás az intézetben kiváló zenetanárok kezében volt. Berecz Ede, Sztára József országosan ismert nevek voltak. Nem volt oly kiváló zenész mint elődei, de igen jó zenepedagógus Berauer József, aki a zenében is komoly munkát követelt a gyakorló órák pontos betartását maga is ellenőrizte. A növendékeket tehetségük szerint csoportokra osztotta és így foglalkozott külön külön minden egyes csoporttal. Az anyagból kijelölte a legminimálisabb, de még kielégítő mennyiséget, amit azután az érdemjegyeknek megfelelően bővített. A zenei ambíció felkeltésére igen elképesztő módszer volt. A hegedülést már az első osztálytól kezdve tanította, eltérően az akkor érvényben lévő tantervektől, de igen szép eredménnyel.

A tanítóképző tanárok egyesületének közlönyében a Magyar Tanítóképzőben féléven keresztül folyt a vita a tanítóképző zeneoktatásáról. Ezen vita során le kellett írni a kalocsai zeneoktatás célját és tervzetét. Voltak, akik kétségbe vonták az anyag feldolgozhatóságát az átlagos növendékekkel. Ezért az 1891-ben a pünkösdi tornaversenyek alkalmával az intézet összes harmad és negyedévesei felutaztak Budapestre és ott a zenekadémiá hangverseny termében bemutatták zenei tudásukat. A zenekarban az összes harmad és negyedévesek szerepeltek egy kivételével. Az előadásról Kapi Gyula képezdei igazgató és jeles zenész a Magyar Tanítóképző 1891 májusi számában így írt: "...erre azután a csapat élére állott Berauer József, a 31 éves zenetanára, s jelt adott Weber: "Abu Hasan" című megnyitójának előadására. Weber nem közönséges jártasságot igénylő kompozícióját még két nagyobb zenekari darab követte: Balfé Cigánynője és Hoffer Versenypolkája. Kellő tisztaság, egybevágó pontosság s színezés jellemezte mind a három zenemű bemutatását, mely méltán megérdemelte az egybegyűlt közönség elismerő tapsait és tetszésnyilatkozatait. Közben két növendék Raff: A providai halászszeleányok című négykezes zongora darabját játszotta el kifogástalan ügyességgel, a zenekarból kivált vonosnégyes pedig Mozart egyik kvartettjét adta elő szép sikerrel.

Az előadott számok mind azt bizonyítják, hogy a kalocsai tanítóképzőben a zeneoktatás jó kezekben van, s hogy a kalocsaiak által a Magyar Tanítóképzőben felállított mértéktől nem marad el zeneoktatásuk gyakorlati eredménye sem..." /2/

Berauer már mint földrajz tanár nem mutathatott fel ilyen kiváló sikereket. Ezen tantárgy tanításánál jellegzetes volt a tanulók komoly munkájának megkövetelése, ami inkább az anyag memorizálásában nyilvánult meg. A felelősek alkalmával annyira kellett ismerni a térképet, hogy háttal a térkép felé is meg kellett találni a kívánt hegységet folyót stb. Ezen módszer a tanulók földrajzi szemléletét semmiben sem növelte. Mint földrajz tanár már kiválóbb módszerrel dolgozott Petrányi Ferenc, aki előadását tematikus térképvázlatok rajzolásával kísérte és ezek készítését követelte meg a tanulóktól, akik felelés közben a táblára rajzolták a feladott földrajzi leckét. Ezen módszer igen meggyerte dr. Fináczy Ernő tetszését 1907-es látogatása alkalmával.

Előadásában egészen egyéni utakat követett az intézet polihisztera Sztára József. Az elemiiskolai természetrajz oktatásának módszeréről a Népoktatás című Kalocsán megjelenő folyóirat 1912-es évfolyamában igen kimerítő értekezést írt, melyben a természetrajz szemléltető oktatását, a szemléltető eszközök készítését, a z egyes leckék menetét lélektani alapokra helyezve ismerteti és igen értékesen kiemeli az egyes vonatkozásokat a többi tantárggyal. A képzőben követett tanmodjáról dr. Fináczy így nyilatkozott: "Nem kételkedik a tanár tudományos készültségében, de az a módszeres eljárás mellyel tanított a didaktikai elmélet követeléseinek szigorúan nem felelt meg. Mindazonáltal a követett eljárásra mégsem tesz észrevételt, mert tudja, hogy az egyéniség ereje a tanításban igen nagy, s ez a közvetlen tanításmód itt is elérte célját..."

előnk a szemléltetés kellő volt."/1/

A magyar irodalomtörténet tanításánál hiányzott az olvasmányokra való építés. Az intézet egyik volt növendéke, később igazgatója Laszczik Ernő említette, hogy a kilencszázas évek elején az irodalom tanárnaiképzésben sohasem látott könyvet, melyből szemlévényeket olvasott volna fel. Ezt a hiányt vette észre Fináczy Ernő is 1907-es látogatása alkalmával. A német nyelv tanítása grammatizálás volt, csak ritkán indult el beszélgetés a nyelv gyakorlására.

Ha az ismereti tárgyak módszere talán kívánni valót hagyott maga után a tanítók szakképzése elsőrendű kezekben volt úgy, hogy pl. Czirfusz Ferenc Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelője kijelentette, hogy az osztályba lépése alkalmával azonnal meg tudja mondani vajon Kalocsáról került e ki a benne dolgozó tanító.

Tanfolyamok a képesítéssel nem rendelkező tanítók részére.

Az intézetben való tanítással kapcsolatban meg kell emlékezni azokról a tanfolyamokról is melyek a képzőbe nem járt, vagy tanítói képesítéssel nem rendelkező tanítók részére tartattak.

A VKM 1855. január 5-én kelt rendelete /2/ kimondja, hogy senki sem működhet mint tanító tanítói képesítés nélkül. Ezen képesítés megszerezhető a tanítóképző látogatásán keresztül, vagy a tanítóképző tárgyaiból letett magánvizsga segítségével. A képesítés megszerzésére kitűzött utolsó idő 1853. január 1. A vizsgát valamely tanítóképző intézetben lehet letenni a Helytartó Tanácsnak engedélyével, ha valamely püspökség még nem rendelkeznék tanítóképző intézettel akkor a fenti magánvizsgát egy olyan iskolában kell letenni, melyet e célra a H.T. kijelöl és pedig a tanfelügyelő és az egyházi megbízott előtt.

Az első ilyen vizsgát Kalocsán a képző megnyitása előtt 1856. május 7-én és 8-án tartották Dr. Haas Mihály cs. és kir. iskolai tanácsos vezetésével az érsek által kinevezett Klassanovich Marián kanonok és bácsi főesperes megbízott előtt.

A vizsgán írásbelit kellett tenni nyelvszakból és számtanból, szóbelit hittanból, idetartozónak kellett venni a bibliai történeteket és az egyházi szokások és szertartások magyarázatát; a nevelés és tanításról alap-törvényeiből és az iskolai fegyelemből, a tanítás nyelvéből, és pedig olvasásból, nyelvtanból, fogalmazásból szóban és írásban, számtanból, énekből orgonajátékból és azon segéd tárgyakból, melyek az új iskolakönyvek olvasmányainak magyarázásához szükségesek.

Az előkészülethez a következő könyveket ajánlotta a rendelet:

A hitoktatás kézikönyve Gruber Agoston után kiadta Renolder János veszprémi püspök. Az Anyaszentegyház szertartásai és szokásai magyarázata Dr. Zimmermann Jakob, vagy Supka Márton, vagy a veszprémi kiadás után magyarul és németül. Népszerű neveléstan Kamp után Zimmermann Jakabtól. Segéd könyv az ABC és Olvasókönyvhöz Mészáros Imrétől. Fejlesztés és gyakorlati szám-tan fordította Dr. Szabóky. Ausztriai honisme. Német betűző és gyakorlati német nyelvtan fordította Lonkay Antal.

A tanítóképzőből kimaradt, de segédtanítói bizonyítvánnyal rendelkező tanítók csak akkor vizsgázhattak, ha a VKM-től kijelölt iskolák valamelyikében készültek különösképen a gyakorlati nevelésből, mely tárgyból kapott bizonyítvány döntötte el az önálló tanítói működésre jogosító képesítés elnyerését. /3/.

Ugyanezen év /1856/ január 26-án a Szerb-Bánát Helytartó Tanács átiratában kérte az érseki hatóságot, hogy egy olyan iskolát jelöljön ki melyben a képesítés nélküli tanítók a miniszteri rendelet értelmében letehetik a kívánt magánvizsgát. Az érsek a zomboti elemi iskolát jelölte ki, mint olyan városét, mely a legközpontibb fekvésű, érseki biztosként Hausenplász József esperest, őrszálási plébánost nevezte ki ugyanazon rendeletével. /4/ A vizsgán 27 tanító jelent meg, 19 katolikus és 8 izraelita. Ezek közül csak két katolikus és 6 izraelita nyertek képesítést az elemi iskolákban való tanításra.

A kalocsai tanítóképző megnyitása után Zomborban megszűntek a magánvizsgák és valamennyi jelölt Kalocsán tehetett képesítőt. Az első ilyen tanítóképesítő 1857 szeptember 10-12. tartott Klassanovich Marián vezetésével. E vizsgákra 59 tanító jelentkezett, 53 katolikus és 6 izraelita. A vizsgát a katolikusok közül 48-an tették le, ötöt ismétlésre utasítottak. Az izraeliták közül öten megfelelték és egy ismétlésre köteleztetett. /1/ Dr. Fináczy E. Értekezleti jegyzőkönyve. 2/VKM. 17557/148 1855. 3/VKM. 13937/1855. 4/Érs. leirat 257/1856.

Ezen vizsgák idejét a Helytartó Tanács 1857 február 15-én kelt leiratával határozta meg /1/ mely leirat az eddigi tapasztalatok alapján elrendelte, hogy a tanítóképző nem végzett tanítói, akiknek a vizsgakötelezettsége még fennáll, a vizsgát megelőzőleg 4 havi tanfolyamon kell résztvenniük. A tanfolyamot Pesten és Kalocsán május 15-től szeptember 15-ig tartották meg, Kalocsán a tanfolyam előadója Mennyei József képzőtanár volt. Az intézet ezen első képesítőjén képesítettek az első növendékek is számszerint 3-an és pedig Benedikovics Alajos, Grémén Ferenc, és Tamas Ferenc, a 4-ik a Kardos János a képesítő megismétlésére utasítottatott. A

A képesítettek közül 41-en magyar 12-en német tananyelvű iskolákra nyertek képesítést közöttük 7-en izraeliták. A Helytartó Tanács 1858 február 12-én kelt leiratában hivatkozva a Beschtimmungen 4.-5. pontjára elrendelte hogy a tanítóképesítő vizsgát letenni óhajtok a következő hivatalos irásokkal szereljék fel kérvényüket: /2/

1. A tartomány melyhez a kérvényező tartozik igazolja vallás erkölcsi életének és politikai magatartásának fedhetetlenségét.
2. Az elemi iskolában előadandó tárgyaknak, az iskola szervezetének és a helyes nevelés alapelveinek szűke és ismerete.
3. A tanításra való gyakorlati alkalmasság.
4. A Tanításra való testi alkalmasság.

Ebben az esztendőben a tanítóképesítői vizsgálatok a képesítéssel nem rendelkező tanítók részére megtartott 4 heti tanfolyam után szeptember 29-én tartotta. A Helytartó Tanács ez év augusztus 10-én kelt leiratával elrendelte, hogy csak azok a jelöltek vizsgázhatnak, akik az előkészítő tanfolyamon résztvettek. /3/ Hausenplasz József kanonok és főtanfelügyelő október 9-én kelt beszámolója szerint ezen vizsgára 64 tanító jelentkezett, közöttük a képző 9 akkor végzett tanulója is. A tanító jelöltek közül 60 katolikus és 4 izraelita volt. A vizsgára jelentkezettek közül 13 főelemihez tanítóknak, és 5 altanítóknak, elemihez 14 tanítóknak, és 18 altanítóknak képesítették, 9 időleges engedélyt kapott tanításra a vizsga megismétlése mellett, 2-nek a képesítést megtagadta, 1-et a tanítóképzőbe utasítottak. A tanképesítő vizsgát megelőző tanfolyamokat tartottak még 1859-ben 1860-ban. 1861-ben mivel az egyes tanítóképzőkből annyi tanító végzett évente, hogy a tanítóhiányt velük kielegíthették, a Helytartó Tanács 1860 november 22-én kelt rendelete szerint utoljára tartottak tanfolyamot, és engedélyezték a tanképesítéssel nem rendelkező tanítók magánvizsgáját. /4/

Magánvizsga engedélyt a 2 éves kurzust elvégzett altanítóságra képesített tanítóknak magasabb képesítés megszerzésére adhatott engedélyt az egyházi hatóság, a Helytartó Tanács 1863 november 14-én kelt rendelkezése értelmében. /5/

1/ H.t.1692/1857.sz.leirata.

2/ H.t.3197/1858.sz.leirata.

3/ H.t.22014/1858." "

4/ H.t.33463/1860." "

5/ H.t.74874/1863." "

A tanítók továbbképzésére újabb tanfolyamokat az 1867 38.t.c.133 §-a alapján tartottak az intézetben. A törvénynek ez a §-a kimondja hogy" tanítói hivatalra ezen túl csak olyan egyének képesítettek, akik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot befejezték s a kötelezett vizsgákat letévén /bélyegmentes / tanítói oklevelel nyertek, vagy ha nem végeztek is nyilvános képezdei tanfolyamot, mind az elméleti, mind a gyakorlati vizsgák nyilvános képezdében sikerrel kiállották.

Azon nem okleveles tanítók, akik a jelen törvény kihirdetésekor már hivatalban voltak, állomáshelyükön meghagyatnak ugyan, de kötelességük az iskolákat vizsgáló főhatóság előtt tanításbeli jártasságukat és ügyességüket igazolni. Akik ezt igazolni nem tudják, a nyári szünnapok alatt a legközelebbi képezdében póttanulásra köteleztetnek."

A V.K.M. hogy ezen § utolsó részének előírása megtartását megkönnyítse 1870 június 21-én kelt leiratában tudomására juttata az érseki hatóságnak, hogy Pécsen Kalocsán és Nagykőrösön 1870. nyarán államköltségen 6 hetes ideiglenes tanítóképezdei tanfolyamot nyit oly módon," hogy a tanfolyam tartásában tisztán a tanítók ismeretköre szélesbbitésére tétessék a súly, s a felekezetiiségnek még a színe is el legyen kerülve." A megjelenő tanítók részére 50 krj.napidíjat ad, vagy ahogy azt a körülmények megengedik szabad köztarásban részesítik őket. Szívesen látottak a tanfolyamon olyanok is, akik már oklevéllel rendelkeznek, kiknek részére az egyes tárgykörökből képzettségüknek megfelelően magasabb színvonalon fognak előadásokat tartani./1/

A Pest megyei tankerület ideiglenes tanfelügyelője 1870 június 13-án kelt leiratában a tanfolyam idejét július 10-től szeptember 10-re tette./2/ A kalocsai előadók Inglicshoffer Károly és Mócsi Antal voltak. A résztvevő tanítók száma mindössze 20 volt, akik 32 órában nyertek oktatást. A tanárok a résztvevők buzgalmával és szorgalmával meg lehettek elégedve. A résztvevő tanítók ugyanis abban a hitben voltak, hogy a póttanfolyam végén megtartandó vizsgálat tanképesítő jelleggel bír. Ebben i vállalkozásukban azonban csalódtak, mivel a tanfolyam közepén érkezett tanfelügyelői utasítás kihangsúlyozta, hogy a tanfolyam végén résztvevő tanítók az előadott tárgyakból vizsgát tesznek ugyan, de csupán ezen az alapon tanképesítő vizsgálatra nem bocsáthatók. A póttanfolyamon résztvevő tanítók közül azonban miniszteri engedéllyel tanképesítési vizsgálatot tettek, és képesítették 5-en.

A V.K.M. 1871 év nyarára is tervezett hasonló póttanfolyamot, ki-mondva, hogy a 38 t.c.133 §-a által a póttanulásra kötelezett tanító a póttanfolyamról való elmaradásuk esetén " sem állami segélyre, sem semminemű állami jutalomra számot nem tarthatnak". A tanfolyam ugyanazon feltételek mellett tartatott meg mint az előbbi.

1/ V.K.M. 12636/1870.

2/ Pest megyei tanf.182/1870

3/ V.K.M.4607/1871.

A Pest megyei tankerület ideiglenese tanfelügyelője Szaáz Kráoly a kerületébe tartozó tanítókat Kalocsára Bacs Bodrog vármegye tanfelügyelője pedig Bajára hívta meg tanfolyamra.

A kalocsai tanfolyamon 2 csoportra oszlott a megjelent tanítóság. Az egyik kevésbé képzettek számára az elemi tárgyakból: az írva-olvasás, beszéd és értelmi gyakorlatok, anyanyelv, és fejszámolás alapos magyarázatából, a mások képzettebbek számára a földrajz, a számvetés további folyama, a természetrajz és természettan elemeinek módszertanából, kaptak előadásokat. Előadók voltak az I. csoportban Mócsi Antal, a II-ben Tóth József. A tanítók közül 118-an jelentek meg vallás különbség nélkül. Az előadásokat augusztus 2-á és szeptember 12-e között tartották az I. csoport részére a hét 5 napján, 8-11-ig, a II. csoport részére hasonlóképpen 5 napon át délután 2-4. Ezen pottanfolyam végén vizsgálatot nem tartottak.

Kántor-képző tanfolyam.

Amióta a képezdebe főleg a középiskola alsó 3 vagy 4 osztályát végzett tanulók iratkoztak be, tanulás szempontjából az eredmény jobb volt, de nem zenetudás szempontjából, melyből rendszeren nagyon kezdetleges tudással jöttek a tanulók mely tudásból azután nem lehetett építeni különösen az új tanterv kevés zeneórája mellett. A 4 évfolyam mindössze 14 zeneórát nyújtott. Ezen órákon nem lehetett az intézetben sem a hangszerek használatát pl. az orgonát, se a zeneelméletből annyit nyújtani, hogy a 4 éves képző elvégzése után az intézetből kikerült jelölt nyugodtan vállalkozhatott volna a kántori beendők elvégzésére. Az új kántorokra mind több és több volt a panasz. Ezért kísérleteztek már Pesten egy állami kántorképző intézet felállításával, természetesen siker nélkül. Kalocsa kiváló zenetanára és székesegyházi karnagya Sztara József a tanítóképző intézet tanári karának 1885 május 30-án megtartott gyűlésen egy kidolgozott tervet mutatott be a kántorképzés és zenei tudás elmélyítésére. A tervezetet az érsek ur a szentszék véleménye alapján elfogadta, szervezését a kántorképzésnek elvben kimondotta, és 1885 augusztus 29-én kelt leiratával az 1885/86 iskolaévre beállítását elrendelte./1/

A kántorképzés szabályzata Sztara elfogadott tervezete szerint a következő főbb pontokat tartalmazta: A kántorképzésen köteles minden tanuló résztvenni. Előképzettség szerint tekintet nélkül az osztályra 3 csoportra osztódnak. Az I. csoportba tartoztak azok, akik kevés vagy semmi zenei tudással rendelkeztek. A II-ba az előrehaladottabbak, a III-ba a tulajdonképpeni kántorjelöltek. Az III. csoport növendékei külön zeneoktatásban részesültek. Ez heti 10 órát vett igénybe. Így az intézet zenetanítási óráinak a száma 24-re emelkedett hetenként, mely szakértők szerint szükséges a megfelelő zenei gyakorlat és tudás megszerzéséhez. Hogy az egyes jelöltek megfelelő egyéni oktatást nyerjenek, az egyes csoportokat alcsoportokra kellett osztani, melyben 3,4 hasonló tudással rendelkező tanuló

1/ Ers. leirat 2100/1885.

volt. A tulajdonképeni kántorképző 2 esztendeig tartott. A növendékeknek itt alkalmuk nyílt az összhangzattan és orgonajáték elsajátításában megfelelő gyakorlatot szerezní, de a szertartások ismeretét is elsajátítani. A kántorképző tanfolyam tagjai a tanfolyam végén vizsgát tettek és e vizsga eredményéről külön bizonyítványt kaptak. Kántori vizsgára jelentkezhetnek a képzőt már régebben elvégzett tanítók is.

Az órákat úgy osztották be, hogy se a többi tárgyat ne zavarja, de a tanulók idejéből se vegyen el sokat. A heti 10 órából 2 óra vasárnap délelőtt, 10-12, kedden, csütörtökön és szombaton délután 4-6 volt.

Az érsek a 10 óra tiszteletdíjaként évi 350 forintot utalt ki a zenetanár részére, és ezen kívül még évi 50 forintot a hangszerek javításra.

Az 1885/86 iskolaévben ezen előírások alapján megnyílt kántorképző tanfolyam az ország első ilyen intézménye volt.

A kántorképzés 1907/8. iskolaévig zavartalanul Szátra József elgondolása alapján történt. Ekkor lépett életbe a püspöki kar által kiadott "tanításterv és utasítás", mely a kántorképzésben a hittanárnak is juttatott szerepet. A 11 §. szerint: "A kántorképzést az intézeti vallástanár is köteles minden tökéletes módon előmozdítani. E végből szükséghez képest megmagyarázza az egyes szertartási részeket, s felügyel, főleg állami intézetekben, hogy a zenetanárok munkássága helyes irányban a gyakorlati kántorképzés céljainak megfelelően történjék. A XIV. §-a szerint: "a kántorvizsgálat tárgyai a latin-olvasás, szertartástan, orgonálás és egynázi ének. A vizsgáló bizottság elnöke az érseki vagy püspöki biztos, tagjai az igazgató, a vallás és zenetanár. Minden tárgyból külön osztályzatot kapnak, az erről szóló oklevelet a vizsgáló bizottság valamennyi tagja aláírja." Az új püspökkari tantervből kimaradt, a szertartástan, amit eddig a II-ban tanultak a jelöltek, így ennek a tárgynak külön kellett időt szentelni, esetleg a IV. osztályban. Valószínűleg, azért hagyták ki e tárgyat, mivel a kántorképző tanfolyam mindenkire kötelező volt, és így ennek keretén belül, mindenki úgy is foglalkozott a liturgiával. A zeneórák számát az új tanterv 18-ban állapította meg.

A kántorképzés majd 4 évtizeden keresztül bocsátotta ki a kalocsai érsekség területén a sok elismeréssel és művészi tökélyvel rendelkező kántorgenerációkat. A kántorképzés alaposságára intézetünkben nagyon rávilágít az a tény, hogy az országos Cecilia egyesület 1903-ban intézetünkknél használt kántorképzési tantervet és gyakorlatot Berauer József javaslatára magáévá tette és általános elfogadás végett a n.m. püspöki kar elé terjesztette. Az 1906-ban tartott országos Cecilia kongresszus alkalmával a kántorképzés terén elért eredmények gyakorlati bemutatása a legilletékesebb szakferfiak teljes elismerését szerezte meg az intézet számára.

A kántorképző első 20 éves fennállása alatt 1886-tól 1906-ig 87 kántort képesített.

Tandij, ösztöndíjak, ingyenesség.

A Eizenkilencedig század II.felében az intenzív iskolapolitika meg kívánta a tanítók számának növelését. Ezzel szemben azt tapasztaljuk, hogy a meglévő tanítóképzők csak igen gyéren látogatottak voltak. A képesítőt letett tanítók száma nem volt elegendő a közben kidőltek pótlására, nem hogy a hiányt enyhíthette volna. E fenti állítást Kis József a magyar tanítóképző statisztikai adatai című cikkében a magyar tanítóképző 1929-es évfolyamában bizonyítja. Mi lehetett e nagy hiánynak az oka? Kis József és nyomán Koltai Csurgói képző története című munkájában a 35.oldalon kifejti a még ma is fennálló súlyos anyagi és társadalmi nehézségeket, melyek a tanítói állást legkevésbé sem teszik kívánatosá. Így nem kell csodálkozni azon, hogy az ifjúság kevesebb értékű rétege, próbálkozott csak a nemzeti szempontból is annyira fontos tanítói hivatással. Ezek leküzdésére a tanítóképzőkben lehetővé kellett lenni, hogy azok az ifjak, akik anyagi helyzetük súlyossága miatt más pályára előkészülni nem tudtak, a tanítóképzőkben kellő támogatást találva nyugodtan készüljenek a nemzetnevelés nagy feladatára. A tanítóképzőkezt már kezdettől fogva úgy rendezkedtek be, hogy az anyagiakban gyengébben ellátottak, de tehetségesek részére lehetővé tegyék a tanítói pályára való készülest.

Ilyen körülmények között az oktatásnak ingyenesnek kellett lennie. Tandij fizetéséről az első időben szó sem volt. A kalocsai Képző igazgatója 1862 június 21 én kelt érsekhez címezett feliratának egyik mondatában érinti a tandij kérdését és a következőket írja: "....a tanulók csekély száma és szegénysége miatt tandij, ha engedélyezve volna, sem szedethetik. ..." Az oktatás tehát valóban ingyenes volt. Ez az állapot végig kíséri az intézet életét az első ötven évtizedben, csak 1905-ben merült fel a szertárak bővítésének terve kapcsán először a tandij kérdése, melyet az érsek nagylelkűen, mint nem megfelelő főíreállított, és a szükséges összeget az egyházmegyei alapokból teremtette elő. Az intézet fenntartását így nem a tanuló ifjúság, hanem az egyházi vagyon viselte, a tanulmányi alapon és az érseki hozzájáruláson keresztül majd később teljesen az érsek támogatásából. Nemcsak, hogy tandijfizetéséről nem lehetett szó, de a jelentkező tanulókat, még sok sok kedvezményben is kellett részesíteni, hogy az intézet látogatottságát fenn tudják tartani. Így váltak szükségessé a különböző ösztöndíjak, és ezeken túl a tanítóképzősök különféle segélyezése.

A legelső ösztöndíj, mely szinte egyidős a képzővel, volt a 4 arb.42 forintos királyi ösztöndíj a tanulmányi alap pénztárából,

mely ösztöndíjért evenként kellett folyamodni.

Az első 2 esztendőben Kunszt érsek ur 200 forint ösztöndíjban részesített 6 tanulót, 4-et 40-40 forint 1 30, és 1-et 10 forintnyi stipendiumban. Így az első évben a beiratkozott tanulók közül mind a 10 ösztöndíjas volt. Ugyanebben az évben a káptalan 1 növendéknek ruhasegélyt és 30 forintot adott. Az 1858/59 iskolaévben Kunszt érsek 6 tanuló részére a 40 forintos ösztöndíjat rendszeresített. Ez az ösztöndíj az 1868/69 évben igen szétdarabolva jutott kiosztásra: 3 növendék kapott évi 5-5 forintot, 2 évi 20 forintot, ketten 35 forintot, 1 35 és ketten 40 forintot.

Az 1857/58 évben Néniba János segédpispók 2 növendék részére 10-10 forintot, az egyházmegyei főtanfelügyelő 2 növendéknek 5-5 forintot, gr. Zichy Fálné 1 növendéknek 40 forintot juttatott.

Az első évben az ösztöndíjak értéke 360, a másodikban 460 forint volt.

Az 1859/60 iskolaévben Tary X. Ferenc 1 növendéknek 30 és 1-nek 50 forintot adományozott. Lichtensteiger Ferenc kanonok 1860/61 iskolaévben 10, 61/62-ben 1 tanulót 30 forinttal segélyezett. A pénzbeni segélyek értéke ebben az esztendőben évi 600 forint volt.

A pénzbeni segélyeken kívül ételmezési segélyben részesültek többen Tary X. Ferenc, Bedschula Tamás, Markovith Antal, Antunovics János, kanonokoknál / az utóbbi 2 tanulót mindennel ellátott/ a piaristáknál és Rézler György uradalmi igazgatónál.

Ez az állapot maradt 1870-ig, amikor megnyílott a bajai képző ahol a vidékiek havi 15 forintnyi segélyben részesültek. A növendékek száma ott fel is emelkedett az első két évfolyamban 81-re, míg a kalocsai képzőben a három évfolyamban nem volt több mint 19. A tanári kar érezte, hogy csak komolyabb megsegítése a tanulóifjúságnak hozza vissza a képző régi látogatottságát, és teszi lehetővé, hogy a katolikus iskolákat katolikus szellemben nevelő tanítókkal lássák el. 1872 február 4-én tartott értekezletén elhatározta hogy a kalocsai tanítóképezde növendékeinek rendes havi segélyezése érdekében az érsek urhoz javaslatot nyújt be. A javaslat szerint a növendékeknek havi 5, 10, 15 forintos segélyt óhajtottak juttatni-raszorultság, viselet, és szorgalom szerint. A segélyezés e javaslat szerint 4500 forintot jelentett volna az érseknek. Az érsek a következő iskolaévtől kezdve a javaslatot elfogadva a Haynald alapról rendes havi segélyben részesítette a növendékeket. Az összeg, 1883/84 iskola évig a szükségsszerint változott, ettől az évtől kezdve 3600 forintot tett ki.

A Haynald alap alapítója Hanyald Lajos bíboros érsek 1872 március 27-én az egyházmegyei és iskolai célok támogatására az érsekség folyó jövedelmeiből évi 40.000 koronát rendelt ki, melynek fizetési kötelezettségét pápai és királyi jóváhagyással hivatali utódainak illetve az érseki javadalom mindenkori élvezőire, tehát székiresedés esetére is kiterjesztett. /Statuta 208-212/ /1/Az alapító hosszu 1/ lrs.úgyirat 518/1872.

érseki kormányzása alatt az évi köteles összegen felül is jelentékeny adományokkal növelte az alapot, s ezt egyetlen örökösévé ismegtéve ez az összes alapok között az első helyet foglalja el. Az alap-tőke vagyona 1910-ben ~~1.761.614~~ 1.761.614 korona 14.f. Ez az alap szolgált az építkezések fedezetének előteremtésére, a szertárak új beszerzésének lehetővé tételére, és a személyi kiadások kiegyenlítésére.

Az érsek ezen alaphól a következő összegeket juttatta ösztöndíj címén az intézet növendékeinek:

Év	Összeg Frt-ban	Beirt tanu- lók száma	Öszt.díj- ban rész. tanulók	%
1873/74,	3880	33	32	96.96
1874/75,	4955	52	43	82.69
1875/76,	4455	63	51	80.95
1876/77,	4565	65	50	76.92
1877/78,	4205	64	61	95.31
1878/79,	4655	71	59	83.09
1879/80,	4695	85	62	72.94
1880/81,	5250	69	51	73.91
1881/82,	3580	64	44	68.75
1882/83,	4600	66	50	75.75
1883/84,	3600	51	37	72.54
1884/85,	3600	54	48	88.88
1885/86,	3600	53	41	77.35
1886/87,	3600	59	40	67.79
1887/88,	3600	56	44	78.57
1888/89,	3600	70	44	62.85
1889/90,	3600	71	?	
1890/91,	3600	90	37	30.-
1891/92,	3300	93	51	54.83 +
1892/93,	3600	93	48	51.661 ++
80.540		1322	893	63.05

A Haynald alaphól tehát 20 év alatt a képző tanuló ifjúsága 80.540 forintot kapott különböző összegben úgy, hogy az intézet tanulóinak 63.05 %-a /az első 10 évben 79.58 %-a/ ösztöndíjat élvezett.

A tanuló ifjúság támogatását szolgáltatta meg a következő 4 alap is:
1. Korsós-alap: Korsós József volt kanonok 1850 május 25-én végrendeletének tiszta hagyatékát ösztöndíj alapítvánnyá tette, egyenes vagy oldalági rokonainak tanításra érdemes gyermekei számára. Elsőbbséggel bírnak a Korsós nevet viselők. Az ösztöndíj 60 pengőforint, ha a gyermek a szülő házában tanul ellenesetben 120 forint. A kijelölés joga a papnövelde lelkiigazgatóját illeti, aki 1894-ig magát az alaptőkét is kezelte, ezért neki a kamatjövedelem 1/6-a is járt. Ösztöndíjasok hiányában a kamatjövedelemnek fele, szegény Korsós rokonok segélyezésére fordítandó.

Haynald érsek halála után a káptalani helynök fizette
Császka érsek Rendeletéből ismét a megszokott összegben.

A tőke 1910 végén 25.975 korona 96 fillér.

2. Leó-alap. dr. Boromissza Tibor szatmári püspök, mint kalocsai kanonok, XIII. Leó pápa 25 éves jubileuma alkalmával 1903 március 3-án 4000 korona alapítványt tett, hogy annak kamatait a káptalan kegyurasága alá tartozó községekben működő kántor vagy tanító azon fia élvezze, ki a Kat. Tanítókháza Internatusban mint belakó növendék az eleminél felsőbb iskolába jó sikerrel tanult.

Adományozta a káptalan vagyoni állapot 1910-ben 4132 korona 39 f.

3. Lichte-nsteiger -alap. özv. Bovankovics Józsefne Kuhl Fanny 1895 december 23-án kelt alapítványi levéllel 4000 korona alapítványt tett, melynek évi kamatjövedelme, egy kalocsai gimnáziumba vagy tanítóképzőbe járó jelesen tanuló jó viseletű oly gyermeknek neveltetése költségeire fordítandó, kinek atyja az érseki megyében tanító, mint ilyen nyugalomba vonult, vagy elhalt. A fiúnak a tanítókházában kell neveltetnie. Az alapító halála után az ösztöndíjat a tanítókháza kormányzó bizottsága elnöksége javaslatára az egyházmegyei főtanfelügyelő adományozta. Az alap tőke az alapító ohaja szerint a tanítókháza alapítványával együtt kezelendő.

4. Majorosy -ösztöndíj. Majorosy János nagyprépost és Xnini püspök végrendelete szerint összes tiszta hagyatékát alapítványi célra rendelte el, oly formán, hogy az alapítványi tőke összkamat jövedelme 2 egyenlő részre osztassék fel, az egyik fele Péter, -fillér címén a papának küldessék el, a másik az alapító testvér-hugának Majorosy Annának adassék ki. Ennek elhunytá után pedig évi 300 koronás ösztöndíjakban a kalocsai iskolákba járó, érdemes rom.kat.gyermekeknek adassék ki a főkáptalan által. A végrendelet szerint ezen ösztöndíj kiosztásánál elsőbbségi igényrel bírnak özv. Jakkelné sz. Majorosy Annától leszármazott gyermekek. Az alapító huga még az alapítvány életbe lépte előtt elhalván 1907 február 14-én a hagyaték per véglegzése után az alapító hagyatékát a káptalan alapítványszerű kezelésbe vette át, és a végrendelező szándéka szerint járt el. Az ösztöndíj alap az átvételkor kézpénzben és értékben kitett: 187.979 korona 75 fillért. Ezen ösztöndíj nevezetes volt arról, hogy az illető tanuló magával vihetette az egyetemre is, és így igen sok polgáriskolai tanár kitanulását tette lehetővé.

Nem számítva a dologi kiadásokat fedező ^{/Ajt.alap.jegyzék/} Hánylad és Fitanítóképző alapot az intézetnek évente a fenti alapokból 8940 korona ösztöndíjban volt része, ha az összes tanulók a tanítóképző növendékei voltak. Ez pedig igen tekintélyes összeg volt, mert hiszen a 3 éves tanítóképző egész évi költségvetése alig volt több 5.000 forintnál. A fenti alapok ösztöndíjaiban kivéve a Haynald alaptól a képzőnek juttatott összegeket, a gimnázium tanulói is részesülhettek. Mégis igen sok szegény tanító gyerek és más nehéz anyagi körülmények között élő szülők gyermeke találta meg jövő boldogulását az egyháziak nagylelkűségéből.

Nem volna teljes a kimutatás, ha nem szólnánk az érsekek bőkezűségéről az ösztöndíjak adományozásán kívül. Nem volt nagyobb tanulmányi utja az intézet tanulóinak tanárainak, akár mint a tanulók kéréséről akár egyedül indultak külföldre látóköriüket bővíteni

hogy ahhoz az érsekek hozzájárulását el ne nyerték volna.

Különösképen két érsek emelendő itt ki mint bőkezű adományozó, az eddig is sokat emlegetett Haynald Lajos bíboros érsek és utódja Császka György a tanítószeg és különösen a tanuló ifjúság nagy barátja. Kirándulási segélyek 200-300-400 korona körül mozogtak. Az érsekek nagylelkű adományairól a könyvtárak és tanszerek beszerzésénél már külön szólottunk.

Ezen bőkezű adományokból látszik, mennyire sajátjának tekintette az egyház az intézetet és mennyire tudták az egyház vezetői hogy a jólnevelte tanítói kar az egyháznak és a hazának leghűbb támogatója mely különösen örök értékek szempontjából anyagiakban felmerhetetlen, értékek jelent.

II. A tanulók.

A képzőbe az 1856. január 20-án kiadott Besz. ^Uttimmungen c. rendelet értelmében a következő feltételek mellett voltak a növendékek felvehetőek: 1./ Testi épség és betöltött 16. életév, 2./ Erkölcsi kifogástalanság, 3./ A kettő vagy három osztályú alreál, vagy al-gimnázium jó sikerrel való elvégzése, 4./ Bizonyos zenei képességek melyek a továbbművelést lehetővé tették, 5./ Előnybe részesítették azokat, akik már valamely kiváló főtanító mellett segédkeztek, s a kántori teendőkhöz is értettek. Azonban hogy a tanítóképző intézeteket benépisítsék engedélyezték az elemi iskolát végzett növendékeknek, hogy felvételi vizsgát tévé, melyen igazolniuk kellett a reális tárgyakban való tudásukat, legalább az alreál vagy gimnázium fokának megfelelően ^{felvételt.} hogy ezen feltételt minél inkább biztossítsák bevezettek a kalocsai képzőbe is az ugynevezett előkészületi időt. Az 1860/61-től 1864/65 iskola évig az előkészítő tanfolyamokon 39 növendék tanult, ezek közül 37 sikeresen vizsgázott, és így a tanítóképzőbe bejutott. "A gyakornokok, mert így hívták őket a nyelvtani tárgyakat és reáltárgyakat a képzőintézeti növendékekkel együtt hallgatták, számolásban, fogalmazásban, és zenében Danninger József elemi iskolai tanító a képző segédtanára oktatta őket, Hittant az elemi iskola növendékeivel együtt tanulták. 1865-ben megszüntettek ezen előkészítő tanfolyamokat, és mivel az elemi iskola V.VI. osztálya megnyílt, oda utalták a közép iskola első osztályait el nem végzett tanítójelölteket. Az előkészítő tanfolyamok igen jó szolgálatot tettek, a képző tehetséges falusi gyermekekkel való benépesítésére kikből később igen jó tanítók válltak. Beszüntetése tehát nem szolgálta a tanítóképzés ügyét. Az intézet ötven éves fennállásának ideje alatt 2951 az anyakönyvbe beírt növendéke volt. Ezek közül 957-en tettek képesítőt. A képesítettek közül 676 volt az intézetben végzett növendék,

271 alkalmazott tanító 1 magántanuló, és 1 honosítás. Összesen 957. Ezek közül romai katolikus 932, 25 izraelita, 931 férfi, és 1 nő.

Előképzettségük szempontjából az első 20 esztendőben elemi iskolai bizonyítvány alapján felvételi vizsgát tett 67 tanuló, 23.75 %, 1-2 reál vagy gimnáziumi osztályt végzett 84 tanuló, 29.78 %, 3 gimnázium vagy reál osztály 55 19.58 %, 4 osztályt 39 13.82 %, 5 osztályt, 8 2.83 %, 6 osztályt 9 3.18 %, 7 osztályt 1 35 %, 8 osztályt 6 2.17 %, tanító és kántor gyakornok volt 13 4.60 %.

Előírt korral csak 71 tanuló rendelkezett. Az első 20 esztendőben, az I. osztályba beírt 282 növendék közül 25.16 %. Fitalabb volt az előírt kornál: 13 éves 2, 0.70 %, 14 éves 6 2.17 %, 15 éves 35 12.41 %, összesen 43 15.25 %.

Idősebb volt: 17 éves 58 20.56 %, 18 43 15.24 %, 19 24 8.51 %, 20 17 6.02 %, 21-25 évig 17 6.02 %, 25-30- 7 2.50 %, 30-tól feljebb 2 0.70 %. Összesen idősebb volt 168 59.22 %.

Nemzetiségi szempontból 1856 és 1876 között így oszlott meg a beírt tanulók száma az I. osztályban: magyar volt 169, 59.92 %, német 92, 32.62 %, bunyevác sokác 21 7.44 %,.

A szülők foglalkozása szerint, sajnos csak 1856-1871 jelölték az anyakönyvben a szülők foglalkozását. Ezen idő alatt 209 az I-be beírt növendék közül 57 földmives gyermek volt 27.27 % 62 kézműves, 29.66 %, 25 polgár, valószínűleg jobb módú szülők gyermeke 11.96 %, zenész 2 0.94 %, altiszt 2 0.94 %, építész 1 47 %, kiskereskedő 1 0.47 %, összesen földmives és munkás szülők gyermeke 71.77 %. Értelmiségi szülők gyermeke volt: tanító, jegyző 52 24.88 %, gazdatiszt 4 1.88 %, ügyvéd, orvos 3, 1.41 %, összesen 59 értelmiségi 28.22 %.

Vallás szempontjából az intézet tanulói 100 %-ban katolikusok voltak. A fenti kimutatás szerint az intézetben képesítőzött 25 zsidó tanuló közül egyik sem végezte itt tanulmányait, csak a képesítő vizsgálatra jött Kalocsára.

A tanulók eredmény statisztikája:

Év.	oszt.	lét	Magaviselet				Tanulmányi eredmény.				
			sz.	péld.	dics.	jó.	törv.sz.	kit.jeles.	jó.	elégséges.	elégtel.
856/57		11			10	1		2	4	5	
857/58	I.	19	1		6	11	/l.m.tan/	1	2	16	
	II.	9			6	3			5	4	
858/59	I.	14	1		4	9			3	11	
	II.	16	1		6	8	1		7	9	
859/60	I.	17			3	14	1/		2	15	
	II.	18	1		7	10		1	5	11	
860/61	I.	18	1		9	8		4	2	12	
	II.	17	2		3	12			5	12	
861/62	I.	17	2		6	7	1/1 elt./	2	5	9	
	II.	18	2		7	7	2	2	3	13	

Év	oszt.	lét sz.	Magaviselet				Tanulmányi eredmény			
			Péld.	dics.	jó.	törv.sz.	kit.	jeles	jó	elógs. elégtelen
1862/63	I.	15	5	6	4		1		14	
	II.	15	3	10	2		2	13		
1863/64	I.	16	6		10			5	5	6
	II.	14	8	5	1		1	2	8	3
1864/65	I.	14	5	5	/2 elt.					
					2 kim./		1	8	1	
1	II.	13	1	12				1	2	6
1865/66	II.	19	8	10	1		1	2	7	9
1867/68	I.	14	10	4			1	1		11
1868/69	II.	15	7	7	1			4	4	7
1869/70	I.	9	7	1	1			3	6	
1870/71	I.	8	3	4	1		1	2	1	1
	II.	8	2	4	1	/1 megh/	2	0	3	2
1871/72	I.	7	7					1	1	5
	II.	5	4	1			1	3		1
	III.	6	5	1			2	4		
1872/73	I.	14	7	4	3		3	4	6	1
	II.	8	3	2	/3 elt./		0	1	3	1
	III.	9	2	3	2					
					/1 elt, 1 m.t./		4	3		1
1873/74	I.	14	12	2			3	7	3	1
	II.	11	10	1			2	7	2	
	III.	3		3				3		
1874/75	I.	23	12	7	4		2	2	19	
	II.	18	11	4	2	/1 m.t./	2	11	5	
	III.	12	7	5			03	5	4	
1875/76	I.	21	13	8	/1 elt.1 megh/	3		6	7	3
	II.	20	7	13	/1 " /1			7	9	2
	III.	15	2	12	/1 " 1 m.tan/			11	4	
1876/77	I.	27	16	8	2	/1 kim./	4	9	11	2
	II.	19	6	9	/1 elt.3 kim./	3		5	5	2
	III.	19	3	7	4	/2 elt. 2 kim. 1 m.tan/	2	6	7	
1877/78	I.	26	9	12	5		3	8	14	1
	II.	26	9	12	4	/1 bet.m. kim/	8	6	11	
	III.	13	4	6	3		3	4	6	
1878/79	I.	24	10	11	3		2	6	13	2
	II.	25	9	8	8		5	10	7	1
	III.	25	12	11	2		8	5	9	3
1879/80	I.	33	14	12	7	/1 elt/	3	6	17	4
	II.	18	4	3	10	/1 nem oszt./				
	III.	24	3	13	8		4	4	10	2
1880/81	I.	23	13	6	9		2	15	11	1
	II.	20	8	4	8		4	5	5	1
	III.	14	5	5	4			6	6	2
1881/82	I.	21	13	3	5		3	10	8	
	II.	25	14	6	5		3	15	7	
	III.	18	9	6	3		5	6	5	2
1882/83	I.	18	7	8	3	/1 nem oszt./	1	4	7	5
	II.	21	9	7	5		3	10	7	1
	III.	28	5	12	11		5	16	6	
1883/84	I.	17	7	2	7	/1 bet.m kim./				
	II.	13	5	4	4		1	7	7	1
	III.	21	12	9			2	3	6	2
1884/85	I.	13	7	6		/1 nem oszt./	2	4	6	2
	II.	16	10	2	2	/2 kil./	1	6	3	2
	III.	12	6	3	3		3	4	5	

elt.: eltanácsolták, kitették.

kim.: kimaradt

megh.: meghalt.

Év	oszt.	lét	Magaviselet				Tanulmányi eredmény					
	sz.	péld.	dics.	jó.	törvszer.	kit.	jéles	jó	elég.	séges	elég.	telen
1884/5	IV.	21	8	10	3		3	8	10			
1885/6	I.	16	5	2	5 /4 kim./	1	4	6				1
	II.	14	5		6 /2 " 1 mt./	1	3	4		1		3
	III.	11	4	3	4	2	3	4		1		1
	IV.	12	4	2	6	1	3	7		1		
1886/7	I.	24	11	11	1 /1 bet.m. kim./							
	II.	10	7	2	1	1	6	12				4
	III.	9	8		1	1	3	6				
	IV.	9	5	2	1 /1 " /	2	3	4		1		
1887/8	I.	19	7	6	2 1	1	9	6				3
	II.	20.	9	6	2 2							
					/1 bet.m.kim/		6	4		3		6
	III.	11	6	2	3	1	4	2		1		3
	IV.	9	4	5			4	1		4		
1888/9	I.	19	7	3	6	1	5	9				4
	II.	18	3	9	5 /1 m.tan./	2	7	9				
	III.	13	1	10	2	2	5	6				
	IV.	11	8	2	1	1	5	5				
1889/0	I.	22	5	9	3 5	2	11	2				2
	II.	17	3	7	4 3	2	2	9		1		3
	III.	13	4	3	6	3	4	4		1		1
	IV.	13	4	4	4 1	1	6	5				1
1890/1	I.	29	2	9	11 7	3	11	9				6
	II.	18	3	1	7 7	1	6	5				6
	III.	14	3	4	6 1	2	6	5				1
	IV.	10	2	4	4	2	3	5				
1891/92	I.	25	1	16	6 2		11	9		1		4
	II.	26	3	10	11 2	3	8	10				5
	III.	17	5	5	7	2	4	6				5
	IV.	14	1	11	2	2	6	6				
1892/3	I.	27	7	12	4 4	1	11	12				3
	II.	19	4	3	7 5		7	10				2
	III.	20	6	7	3 4	4	6	9		1		
	IV.	12	9	3		1	5	6				
1893/4	I.	25	7	13	3 /7 kim./	2	10	6		1		1
	II.	24	5	13	6 1 /3 kim./	1	6	8		6		
	III.	16	4	10	/3 kim. 2 vizs szalépett/	2	6	3				2
	IV.	19	3	11	4 1 /1 kim./	4	6	9		12		
1894/5	I.	26		16	9 /5 " /	1	6	3		3		3
	II.	21	3	7	5 /1 " /	2	7	5				5
	III.	20	4	8	7 /1 " /	2	6	4				
	IV.	13	7	5		2	6	8				
1895/6	I.	19	7	9	2 /1 m.tan./	1	9	7				2
	II.	13	2	5	4 1 /1 kim./	2	3	3		2		2
	III.	16	3	7	3 /3 " /	3	1	2				7
	IV.	17	8	6	3	2	6	8				1
1896/7	I.	35	22	8	1 /4 " /	4	10	14				3
	II.	17	11	6		1	10	5				1
	III.	11	6	4	/1 m.tan/	2	4	2				3
	IV.	11	5	6		3	2	6				
1897/8	I.	30	14	11	/5 kim./	3	8	14				
	II.	26	15	7	1 /3 " /	3	10	9				1
	III.	19	17	2		2	10	7				
	IV.	12	9	3		4	4	4				
1898/9	I.	29	19	6	1 /2 kim. 1 m.t./	5	11	6		2		3
	II.	23	15	6	2 /1 let./	3	7	12				1
	III.	26	14	7	1 /2 elt./							
					3 m.t./	3	8	12		1		
	IV.	19	15	2	/1 kim. 1 m.t./	2	7	8		1		

év	oszt.	lét sz.	magaviselet				Tanulmányi eredmény				
			péld.	dics.	jé.	törv.sz.	kit.jeles.jé.	elégs.	elégt.		
1899/00	I.	32	24	5		/3 kim./	3	11	12		3
	II.	22	19	1	1	/1 " /	2	13	5		1
	III.	23	11	12			4	5	10	4	
	IV.	22	19	2		/1 " /	2	5	9	5	
1900/01	I.	40	26	8	1	/5 " /	2	17	16		
	II.	25	24			/1 " /	5	11	8		
	III.	21	21				8	9	4		
	IV.	23	22			/1 " /	3	6	13		
1901/02	I.	30	25	5			4	8	12	5	1
	II.	35	22	6	2	/5 " /	2	12	16		
	III.	26	24			/2 " /	6	9	9		
	IV.	21	19	2			9	7	4		1
1902/03	I.	29	17	9	1	/2 " /		13	10	3	1
	II.	25	13	10		/2 " /	1	6	12	4	
	III.	31	26	4		/1 " /	3	6	19	2	
	IV.	23	15	5		/1 " /					
1903/04	I.	30	25	1		2 m.t./	8	10	4		
	II.	26	18	5	1	/4 kim./	3	5	11	6	1
	III.	24	21	6	3	/2 " /	2	kit.6	10	6	
	IV.	30	30				4	5	11	4	
1904/05	I.	30	24	6			7	4	11	8	
	II.	25	19	3	1	/2 " /	3	11	6	3	
	III.	24	15	3	3		2	6	15	1	
	IV.	24	16	6	1	/1 m.t./		8	11	5	
1905/06	I.	26	16	8	2	/1 kim./	1	4	15	5	
	II.	26	20	4	2		2	7	8	9	
	III.	21	13	5	3		1	3	7	5	
	IV.	24	24				2	9	10	3	

Ezen fenti statisztikai kimutatásból meglehetősen tiszta képet kap az ember az intézet népességéről, látogatottságáról.

Az első tíz esztendőben a leggyengébben látogatott képzők közé tartozott/1/ Legnéptelenebb volt az 1869/70-1872/73. isk. években, amikor a bajai tanítóképző megnyitása után a jelöltek egy része oda iratkozott be a nagyobb ösztöndíj reményében. Az 1873/74. iskola évtől kezdve állandóan növekvőben volt a tanulók száma. Haynald érsek bőkezű támogatása nem tévesztette el célját. Legmagasabb volt a tanulók létszáma az 1897/98. iskola évtől kezdve az ezerkilencszázas évek elején. A négyéves tanítóképzés, mely a tanító tudását műveltségét és ezáltal társadalmi tekintélyét is növelte közvetve a tanítóképző intézetek benépesítését is szolgálta. A közönség nem idegenkedett gyermekeit a tanítóképzőbe küldeni, hol mindig több és több je tehetségű és ideális lelku ifju volt található./2/ Bizonyíték erre a fenti statisztika is, a ezerkilencszázas évek elején elmaradt a bukott bizonyítványok nagy száma és az osztályokban alig találunk egy egy bukott diákot. Komolyabban vették hivatásukat látszik ez a magaviseleti jegynek öröndetesen javuló vonakán. Az évvégén osztályozott 2861 tanuló közül az első ötven évben példás magaviseleti jegyet 1258 tanuló kapott az összdíakságnak 43.55%, majdnem a fele. Ezen igen jó arányszámot az 1899/1900 isk. évtől kezdődőleg a tanulók legnagyobb részének példás osztályzata valósította meg. Az első évtizedekben még az eltávolítások is igen gyakoriak voltak. Ha ötven év átlagos számát nézzük, akkor a kitett tanulók száma nem olyan magas összesen 16 tanulót ítelt a tanári kar az intézet elhagyására, ami az összes tanulók számának csak 0.55% tette. De ha az 1864/65. isk. évtől kezdődő husz esztendőt figyeljük, akkor láthatjuk, hogy a kizárások igen kevés kivétellel ebben az időszakban történtek. A tanulási eredmény az 1885/86-1898/99. isk. évig volt a leggyengébb tekintettel az elégtelen osztályzatok nagy számára. Nem volt ritka jelenség amikor a tanulók egyik másik évfolyamban 20-30% elégtelen osztályzatot kaptak. A bukások száma átlagosan megint nem volt magas. Összesen az első 50 esztendőben elégtelen osztályzatot 152 tanuló kapott 5.31%. Kitűnő eredménnyel végezt a növendékek 11.07 %-a 317 tanuló.

A fenti adatok beszélnek a tanulók egészségi állapotáról is. Súlyosabb megbetegedések: Magyar Tan. Képezdeink statisztikája Pest 1867.

2/ Felvett a tan. képző intézetekbe felvett tanulók minősége. Magyar Tanítóképző. 1902. 377. o.

tegedés, mely a tanulásban megakadályozta a tanulót, vagy az intézet elhagyására kényszerítette mindössze az 50 év alatt 5 esetben fordult elő. Ragályos betegségről csak egy említést találunk az értesítőben az 1872/73 isk.év tavaszán, amikor himlőjárvány lépett fel a városban a tanulók közül 8-an betegedtek meg úgy, hogy 2heti szünetet kellett elrendelni. Ugyanezen esztendő nyarán kolera járvány jelentkezett amely 1 pottanfolylyamra feljött csurogi tanító életét követelte áldozatul. A tanulók egészségi állapota különben kielégítő volt amit főleg jó ellátottságuknak az ösztöndíjak bőségének lehet tudni.

A vallásos nevelés az iskolában.

Az intézet megalakulásakor kir. katechikus tanítóképző volt. Császska érsek ideje alatt teljesen egyházi kézbe ment át, érseki képző lett. Célja katolikus tanítokat nevelőket nevelni és ezt természetesen nem volt lehetséges szinte és mély vallásosságra való indítások nélkül elérni. Az intézet nevelésének vallásos jellegét, már ez a tény is kihangsúlyozza. A külső keretek óvták ezt a nevelési rendszert, melynek célja a keresztény világnézet lélekbe való bevégzése volt. Ezen nevelési irányt az igazgatók személye biztosította, akik közül 2 kivétellel valamennyien papok a főszékesegyház karokjai voltak, a tanárok akik legalább 50 %-ban szintén mint lelkészek az órák munkájában is a keresztény életszemléletet mélyítették el az ifjúság lelkében. Ezen vallásos nevelést könnyítette meg a tanulók részére kiadott napirend is, melynek első pontja a mindennapi misehallgatás volt. Misehallgatás alól kivételt képeztek a hideg téli hónapok decembertől márciusig. Ezen szentmisék nemcsak a kántorjelöltek gyakorlati ténykedéseire adtak alkalmat, hanem a vallásos nevelés fókuszai is voltak!

Mennyire szolgálták az egyes tárgyak ezen nevelési irányt bizonyítja Mennyeinek neveléstana, melynek első kötete 50. oldalán így ír: "Az öntehetetlen embernek segédkezet nyújtani az egyesülésre Krisztussal s őt odavezetni, hogy később öntevékenységre jutván, szabad akaratból örömet törekedjék Krisztushoz hasonlónak lenni, s vele egyesülni" ez a nevelés célja. "Az alapelv melyre a nevelés munkáját fektetni kell a következő tételben állapítható meg /1/: úgy nevelő a gyermeket, hogy benne Istennek képmása visszaállítható... a keresztény nevelésnek ezen alapelve csak úgy valósítható, ha a növendéknek tehetségei fölélesztetnek, kifejtetnek, és jóra irányoztatnak, s összes erői oly összhangzásba hozatnak, miszerint képes legyen Isten hasonlóságát visszaszerezni, ennek kifejezésére törekedni, magát az emberiség az egyház és állam közéletében saját tehetségeivel s erőivel beleillesztetni s ezáltal összműködni arra, hogy az Isten hasonlóságot az emberiség nagyban kifejezze." /A fenti idézeteket mennyi saját és irónnal javított példájából vettem az egyes javításokat is figyelembe véve/ Külön tanulmányt igényelne ezen ideálisan és mélyen katolikus gondolkodó és józan megállapításokkal rendelkező nevelő munkájának lemérése. Hasonlóképpen a vallásos nevelés játszotta a legfőbb szerepet: Mocsy Antal nevelő rendszerében, aki maga is jó példával előjárva állandóan részt vett a tanuló vallási gyakorlatsaiban. A napi szentmisét pl. soha el nem mulasztotta volna. A vallásos nevelésnek a gondolata lépten nyomon felfedezhető Mocsy utódjának Dreisziger Ferenc képzőtanárnak munkáiban is. Dreisziger Önképzésünk akadályai c. munkájában pl. különösen kihangsúlyozza, hogy a tanítóképzésnek legalkalmasabb tanárai a papok akik vallásosságuk és erős erkölcsi jellemüknél fogva példaadásukkal nevelik a rájuk bízott növendékeket. "Csak jóra való, jellemes egyéniségek képezhetnek ismét jóra való jellemes egyéneket. Széles ismeretek és józan világnézetek jók, feleszületett tanítói ügyesség mégjobb, de mindig jobb a szepültelen tiszta jellem a vallásban gyökerező hivatási buzgalom és a szelid komolysággal és komoly szelidséggel párosult nyugodt tiszta kedély. ... ki tagandá azt, hogy a három tulajdonsággal együttesen felruházott egyének a legalkalmasabbak a tanítóképzői tanári állásra." Természetrejzi oktatásának célkitűzése ugyancsak a vallásos élet gondolatát igyekszik mélyíteni, "Célja az ember és a természet között fennálló viszony feltüntetése, a természet tárgyait célirányos felhasználása a természet iránti szeretet felkeltése és fejlesztése és a gyermek lelkének Istenhez emelése. /3/

1/ Mennyei József neveléstan I. 50., 66. c.

2/ Dreisziger Ferenc Önképzésünk akadályai 48. o.

3/ " " oktatástan 180. o.

A növendékek vallásos nevelését szolgálták 1897/98 tanévtől kezdve rendszeresített alkigyakorlatok. Az első 1897 karácsonya előtt tartották egy jázustársasági atya vezetése mellett. A lelkigyakorlatok 1898-tól minden esztendőben november hónap első napjaiban voltak. A tanulók szent gyónásaikat és áldozásaikat évnegyendént végezték közösen, és közösen vettek részt a vasárnapi szentmisén a székes-egyházban. Az első időben 9 orakor,

A vallásosság valahogyan természetesen hozzátartozott az intézet egész légköréhez, nem kellett azt különösen hangsúlyozni, még kevésbé fegyelmi eszközökkel kikényszeríteni, ez hozzátartozott nemcsak az intézet, de az egész város szellemiségéhez.

A nemzeti nevelés az intézetben.

A kalocsai tanítóképzőre a nemzeti nevelés szempontjából igen nagy hivatás várt. A Duna-Tisza-közének déli nemzetiségek által lakott területét kellett a magyar nemzeti közösség életében bekapcsolni. Nem fosztotta meg a nemzetiségi növendékeket saját nemzetiségüktől, a legőszintébb testvériséggel fogadta be hajlekába a különböző nyelvű és nemzetiségű tanulókat. Még a nyelv nem tudása sem volt akadály, mert a magyar nyelv mellett a német, sőt ha a tanár ismerte a szláv nyelv is engedélyezett nyelv volt. Ez a nagy előzettség okozta azután a különböző nemzetiségi tanulók szíves bekapcsolódását az intézet magyar munkájába. Az órákon különös célzatosság nélkül felcsillantak a magyar értékek, a különféle nemzetiséghez tartozó tanulók, megéreztek, hogy magyarnak lenni nem utolsó dolog, és a magyar értékek megismerése alakította lelküket lassan magyarrá. Igaz, a tanulóknak zöme majd 60 %-a magyar volt, mégis kiválónak mondhatjuk azokat az eredményeket, melyet a magukat németnek, német anyanyelvűnek, vagy szlávnak, szláv anyanyelvűnek mondott tanítójelöltből a magyar kulturát, őszintén szolgáló tanítót alakították. Számtalan ilyen esetet tudnék mondani, hogy miként lett Gröff Mikából Poitzta Ferencből, Pfeifer Józsefből, és Berauer Józsefből a magyar jövő munkása és alátámasztója. Sikerült az az intézetnek, mert felismertette tanulóival hogy sorsuk a nemzet sorsából következik, és hogy ez a közös sors az ő céltudatos értékes közreműködésük nélkül nem válhatik jobba. Az elnyomás éveit alatt a nemzeti nevelés legfőbb eszköze az értékek megismerésével az öntudat ébrentartása. Mennyei József személye volt a garancia, hogy a nevelés ezen az úton is jó irányba haladt. Mennyei nemzeti érzésére jellemző, hogy amint tenette azonnal szakított a német hivatalos nyelv használatával és nem kimélve fáradságot az anyakönyveket is lefordította, lemasolta magyarrá. A későbbi időkben amikor a kiegyezés után visszanyertük függetlenségünket a nemzeti tárgyak és a hittan óráin, az önképzőkör összejövetelén kívül az iskolai ünnepélyek voltak megnyilvánulásai a nemzeti szellemben történő nevelésnek. Külön kiemelem a hittanórákat, mert ott folyt a lélek azon nemesítése, mely nélkül semmi komoly támpontja

nincs a nemzeti nevelésnek melynek célja a jobb, és szebb jövő áldozatkész emberének kiépítése, ehhez pedig tisztán tudatosabb és nemesebb élet szükséges:" Jobb időket, csak jobb emberek hozhatnak" /1/. Ebben a kérdésben épül a hazafias nevelés a vallásos nevelés alapjaira.

Fegyelem az intézetben.

Sem tanulmányi, sem nevelési szempontból nem kívánatos a nagy kor-különbséggel rendelkező és különböző előképzettséggel bíró tanulók együttes kezelése. A fenti statisztikából világosan látható, hogy mennyire meg volt ez a nem kívánatos helyzet a kalocsai képzőben. Egészen fiatal, az alsó reál vagy gimnáziumból alig kikerült 13-14 évesek együtt voltak a falvakról bekerült volt kántor és tanítójelöltekkel" kik rendszeren továbbjárták a népiskolát egészen addig, míg a tanítóképzőintézetbe lépés ideje el nem érkezett. Addig folyton ismételték a már tanultakat. Ezáltal először elszoktak a tanulástól, másodszor bizonyos fölényt gyakoroltak társaik felett, 3. tanítójuk akadályoztatása esetén kezeikre bízva az osztály legjobb esetben némi külsőséget sajátítottak el, mely többet ártott mint használt. 5. Erkölcsei jellemük tisztasága és szilárdsága nagyon is a veletlenre volt bízva...vagy állandóan a szolgálók és cselédek között voltak, vagy ha családtagnak tekintettek akkor a borozó kompániák passzív élvezői, a vacsorák és társasbérek felszolgálói voltak./2/ Természetesen az ilyen előélettel rendelkező tanulók nem bírták az iskola fegyelmét, és ha módjuk volt hozzá igyekeztek tultenni magukat rajta fiatalabb társaik nem nagy épülésére. Már a második iskola év első feléről írt beszámolójában Tary X. Ferenc és Mennyei József elmondják, hogy a tanulók közül 4-et gyakori figyelmeztetésben kellett részesíteni a fegyelmi szabályok megsértése miatt. Többen a keresztény erkölcs törvényeinek súlyosabb megszegéséért dorgálást kaptak számszerint 6-an. Az év elején a legsúlyosabb hibák: az iszákosság, mértéktelenség, henyélés, éjszakai udvarlás, és erkölcstelen nőszemélyekkel való érintkezés. A helyzet azóta már örvendetesen javult. A tanári kar mindent megtett, hogy figyelmeztetéssel, fenyegetéssel, üdvös szigorral, pihenést nem engedő elfoglaltsággal az eltevelődés lehetőségét is elvegye./3/ Ezen felterjesztésre a helytartó tanács válaszában felhívta az intézet vezetését, hogy az ilyen hibákat elkövetőt, magukról ennyire megfélemedezett tanulókat azonnal zárja ki az intézetből. A vezetésélt ezzel a jogával és az első 20 esztendőben 16 tanulót távolított el az intézetből.

A fegyelmezésben a megelőzésnek volt híve a tanári kar. Mócsi Antal igazgató idejében a vasárnapi szemtmise után az intézet

1/ Imre Sándor: Neveléstan 1928.328.o.

2/ Dreisziger F: Onképzésünk akadályai 12.o.

3/ Jelentés az első félév eredményeiről 1858.

felvonult a legnagyobb tanterembe és ott a igazgató megbeszélést tartott az elmúlt hét eseményeiről, megtartotta a szükséges fejlesztéseket, és meghatározta a magatartás irányát a következő hétre. A fegyelmezési szolgálatában állt a rendszeres de túlzásban nem vitt ellenőrzés is. Elvértve előrordult, hogy egy-egy növendéket ünnepnapra kenyéren és vizen való böjtölésre ítélte. Ez igen szigorú büntetés volt, mert annyi dolgot kapott a delikvens, hogy köröm szakadtáig dolgozhatott. Ezt akkor alkalmazta, ha valaki tanulási idő alatt nem volt otthon, vagy ha az iskolai munka végzésében komoly panasz merült volna fel valakivel szemben. Nem volt részet, hogy a bezárt a zárótt munkát el nem végezte volna, mert ez esetben az intézetet el kellett volna hegynia. Elvértve előfordult súlyosabb erkölcsi kihágás is, ilyenkor Mócsi mesteri módon tudott meg mindent. A gyanúsítottakat, a tetteket és mindazokat, akik a dologról tudhattak 2-3 tanteremben szétszórva egy-egy tanár felügyelete mellett egymástól távol helyezte el. Mindegyiknek egy üres papírlapot adott egy néhány kérdéssel. A kérdésekre kapott feleleteket összehasonlította, Ha szükség volt ezt a műveletet addig folytatta amíg az ügy teljesen nem tisztázódott. A büntetéseket mindig az egyenlőséghez mérte. Ha valakit javíthatónak ítélte, azt szeretettel, atyai aggodással, figyelemmel kísérte, gyengeségében támogatta és minden erővel azon volt, hogy rendes embert neveljen belőle. Szép sikerei voltak ezen a téren.

A 900-as évek elején a diákság önmagát fegyelmezte. Irja az intézet egyik volt növendéke későbbi igazgatója Laszczik Ernő. Egy sajátos "képezdész öntudata fejlődött k. közöttünk. Az ezen esett sérelmet megtoroltuk tarsainkon is de ellenlábas gimnazistákon is. Nem kellett bennünket ellenőrizni, nem kellett figyelni életünket. Az önképzőkörünk majd minden tanári felügyelet nélkül is nagyon szépen működött. Ének és zenekarunkat is magunk alakítottuk meg, csak az intézeti nagyzenekart vezette tanár."

Az intézet fegyelmi állapota a 90-es évektől kezdve ment volt, minden súlyosabb kihágástól. Igazolja ezt, a magaviseleti érdemjegyek legnagyobb részben példás volta.

Az internatusi élet kialakulása.

Már Mennyei is látta, hogy a fegyelmezési nehézségek főleg a vidékiek a városban való kintlakásának következményei. A kinti tanulók is bár intézeti napirend szerint éltek, mely minden percüket lefoglalta, a kosztadónak magatartása miatt, akik nem nevelés szempontjából figyelték az ifjak magatartását, tag lehetősége nyílt a szabad mozgásnak és a fegyelmi szabályok kijátszásának. Eltekintve attól, hogy legritkább esetben sikerült egy-egy tanulónak megfelelő egészséges száraz lakást kapni, Erkölcsi nevelésük is veszélyben forgott a szülők engedékenysége miatt.

ge folytán amellyel a diákság jóindulatát igyekeztek megnyerni.

Ezen okok miatt Mennyei megkísérelte a tanulók kintlakását megszüntetni, és az intézet udvaron lévő épületének, melyet az érseki hatóság az ő részére engedett át lakásul, két nagy szobájában 10-11 tanítójelöltek óhajtott elhelyezni úgy, hogy ott teljes ellátásban lett volna részük egyéltesebb jámbor család felügyelete mellett. Az ellátás díja a tanulók szabad megegyezésének tárgyát képezte az igazgató ellenőrzése mellett. Az előírt napirend, melynek elkészítését a hittanár vállalta, egy kitűnő jellemű tanítójelölt ellenőrzése alatt állott. Mivel valamennyi vidéki tanulót nem tudta volna itt elhelyezni az igazgató, felkérte a tanári kar tagjait, vállalnának el ők is egy néhány növendéket. Az érsek azonban nem véleményezte az ügyet ajánlással, sőt ellenezte azt, kifogásolva az ellenőrzés elégtelenségét a terv előrevaló bejelentésének elmaradását, és végül hogy az épülettel mely ezen célra úgy sem használható, más tervei voltak. Az érsekség ilyen állásfoglalása után a Helytartó Tanács 1864. december 28-án kelt leiratával a szép terv megvalósítását megakadályozta.

Mocsi Antal 1871-ben az igazgatói lakás alsó épületében egy 28-29 tanítónövendék befogadására alkalmas internátust rendezett be. Sok kellemetlensége volt ezen intézkedése miatt, sőt az igazgatói tekintély megóvása érdekében felszólítást is kapott, 1889-ben, hogy intézetét szüntesse be. Mocsi hívatkozott főleg arra, hogy mennyire megváltozott a fegyelmi helyzete az intézetnek, amióta ő az internátust fenntartja, és amióta az oda be nem fogadható vidéki diákokat lehetőleg az intézet közelébe helyezi el, hogy minél inkább hozzáférhetők legyenek. Lichte-nsteiger káptalani helynök közbejárására a bentlakást tovább is fennállt.

A fenti kísérletek után végre a megfelelő megoldáshoz jutott a köztartás kérdése. Az 1894 március 8-án Kalocsán a kalocsa vidék római katolikus egyesület választmányi gyűlésén Berauer József vetette fel a "Tanítókháza" felépítésének gondolatát melyben a tanítógimnáziumba és tanítóképző intézetbe járó gyermekei kezdetben mérsékelt díjazásért, később teljesen ingyenes ellátásban részesülnek. A választmány lelkesen felkarolta az eszmét és saját körében 624 forintot ajánlott fel a tervnek megvalósítására. A társegyesületek a legnagyobb lelkesedéssel karolták fel a gondolatot. Megindult a gyűjtés. Berauer József a közpöcsökkel végig muzsikálta az egyházmegyét, pásztorjátékokat passió játékokat hangversenyeket rendezett nem várt eredménnyel. Rövid 1 év leforgása alatt összegyűlt 12.000 forint. Császka György érsek 1895 június 14-én 12.000 forintot adományozott az intézet felállítására, sőt 2.400 □-öl nagyságban telket is ajándékozott a Kossuth Lajos utca mellett

fekvő erdőben. Ezen kívül. 1896. május 10-én 25.000 forint alapítványt tett le a tanítókháza javára. Ugyanakkor Bovánkovics Kuhl Fanny 2000 forintot adományozott az intézet céljaira. Ezen összegek mint alapítványi pénzek maradtak az intézet és a tanítók gyermekeinek fenntartására. Az építkezésre 30000 forint 5%-os kölcsönt vettek fel a káptalantól, mellyel az építkezést egy 50 gyermek befogadására alkalmas otthon felépítésére megkezdték. Ez a következő helyiségeket foglalta magában: Az alagsorban volt az ebédlő és a konyha, kamra pince, az intézeti fa és szénraktár. A földszinten 2 tágas tanterem, és az intézeti felügyelő kényelmes lakása. Az emeleten 2 hatalmas hálóterem, 2 betegszoba, 1 vendégszoba, és a szolga szobája. Az emeleti 3 méter széles folyosón, ruhatarul is szolgált, ahol minden növendéknek egy 55 cm. széles és 180 cm. magas kukccsal elzárható szekrénye van. Az L alakú épületnek a Kossuth Lajos utra eső vonala 37 méter, a mellékutca felől eső rész 18 méter. A szomszédos telek megvételével az intézet 3600 m²-ölnyi területen fekszik, mely területből 2890 négyzetméter játszótér és 2800 négyzetméter kert, a többi a házkörüli park foglalja el. Az épületet 1897. június 30-án a magyar ezeréves fennállás emlékévében, szentelte fel Császká György kalocsai érsek és adta át rendeltetésének. Az intézet 10 év alatt kicsinynek bizonyult. 1907-ben 32.470 korona építési költséggel kibővítették. Ezen költségek fedezésére Mayer Béla kalocsai kanonok, illetve ekkor már kinevezett szatmári püspök 25.135 koronát, Császká György érsek alap pedig 2336 koronát fizetett ki. Az intézet ezzel az építéssel egy hálótermet, 1 tantermet, kápolnat, és 1 gondnoki lakást kapott. Ezen átépítéssel az otthonban 80 tanuló kényelmesen elhelyezhető.

A tanítókháza elsősorban az egyházmegyei tanítók gyermekeinek elhelyezésére szolgált, ahol a tanító gyermekek ingyen lakást kaptak ellátást pedig mérsékelt árért, melynek jórészt a Császká alap fedezte, úgy, hogy a gyermekek szüleinek csak egy igen csekély összeget kellett fizetni. A fennmaradó helyekre a kormányzó bizottság másokat is felvehetett.

Az intézet teljesen független a tanítóképző intézettől és egy kormányzó bizottság vezeti, melynek tagjaként szerepelt a mindenkori tanítóképzés igazgatója is.

Az első világháború után az intézet alapjai teljesen elértéktelendtek, s így ma sajnos nem szolgálhatja kitűzött célját a tanítók szülők gyermekeinek anyagi támogatását.

Első igazgatója Berauer József tanítóképzőintézeti tanár volt. /1/

1./ Berauer József: a Kalocsa egyházmegyei tanítók milleniumi ünnepélye 19-23.o. Winkler: Kalocsa története 80.o.

A tanulók szórakozásai.

A zenetanulással hivatásból foglalkozó képzős nem unatkozhat. A zene volt a régi képzősök legnemesebb időtöltése. Igaz, hogy néha-néha a zene és a móta kedvelése vendéglőkbe is elvitte őket, mégis ezen nemes szórakozás a zeneművelésen nemesítőleg hatott lelkükre. Zenekarokat alakítva muzsikáltak végig szabad idejüket. Különösképen állt ez a tanítókháza intézet növendékeire, akik igazgatójuk, ^{tanítóképzőben} az intézetben zenetanáruk vezetésével gyakran tartottak zenestéket növendék társaik részére.

Az intézetben nem volt 50-60-nál több tanuló, a 90-es évekig. Az egyes tanárok sokkal több órát adtak ez egyes osztályokban mint most s így családias hangulat fejlődött ki a diák és tanár között. A tanárok együtt voltak diákjaikkal nemcsak az iskolai munka idején, de a játék és a szórakozásban is. Mócsi Antalról emlegetik, hogy nagyon szívesen vett részt tanítványai labdajátékában. A muzsika mellett kertészet méhészet, kirándulások tették színessé, a tanítóképzős életét. A kirándulások olykor egész komoly utazások voltak. Ilyen volt pl. az 1894 április 17-e és május 5-e közötti Budapest-Zágráb-fiumei ut. 35 tanuló 5 tanár vezetése mellett Császka György érsek támogatásával, aki a kiránduláson részt vett minden egyes tanulót 12 forint utisegélyben részesített, tekintette meg Budapest Zágráb és Fiume nevezetességeit. Zágrábban és Fiumében igen barátságos fogadtatásban részesültek a horvát tanítóképző intézet tanárai és tanulói részéről.

Kedvelt szórakozása volt a növendékeknek Mócsi Antal igazgatósága idején tartott "tanítói gyűlések". Mócsi ezeken mindig csak a háttérből figyelve vett részt esetleg segített ha tárgyalások valahol elakadtak. Az elnök előadó felvett egy témát, úgy amint azt a tanító gyűléseken szokták a többiek hozzászólta, megvitatták, a néha egészen érdekes, és igen aktuális kérdéseket. Pl. ilyen kérdések szerepeltek: miként viselkedjék a tanító követválasztások alkalmával? Miért kell a tanítónak lehetőleg korán megnősülnie,? Egy 30-40 holddal javadalmazott kántortanító miként gazdálkodjék, hogy az ésszerű hasznosító gazdálkodásra példát nyújtson? Ott ahol öntözésre berendezett konyhakerti gazdálkodás lehetséges? Ott ahol gyümölcssterme lére van kedvező lehetőség? A nyelvérzék kifejlesztésének, tisztításának módja, miért nem kell a népiskolában nyelvtant tanítani? st.b.

A végzett növendékek búcsztatása nem volt ünnepélyes. Mócsi még egyeniségével bensőségessé tudta tenni ezt az ünnepélyes pillanatot, de sem előtte, sem utána sokáig nem gondoskodott az iskola az eltávozó tanulók élményszerű búcsuzásáról. Mócsi a képesített tett tanítókat egyenkint négy szemközötti beszélgetésre

hívta meg és egyéniségükhöz alkalmazott tanácsokkal figyelmeztetésekkel látta el őket. Ezek az atyai szavak még sokáig ott zugtak a fiatal tanítók lelkében, úgy, hogy később kételyeikben nehézségeikben levéllel keresték fel volt nevelőjüket, aki minden levélre válaszolt, később képviselő korában fiának adta meg a válasz főbb pontjait, akkor nevében ő írta meg a leveleket. Az intézetből kikerült növendékek között összekötő kapcsot így képezett egyik másik tanár egyénisége, de az intézetben működő egyesületek is szolgálták a kikerültek kapcsolatait az intézettel, így az önképzőkör munkája utáni érdeklődés, a Mária kongregációba beküldött fogadalomajító levelek, a régi kedves diákenlékeknek és az intézethez tartozás lelki kapcsolatainak felelevenítői voltak.

Az intézet volt növendékeinek továbbképzése és elért eredményei.

Az intézetből kikerült növendékek közül igen sokan továbbképezték magukat és a nevelői munkában, de társadalmi szereplésükben is igen szép eredményeket értek el. A tanítói továbbképzésnek hivatalos szerve volt a tanítók egyesülete, melyek az egész egyházmegegyében mindenütt megalakultak és tanítói gyűléseikkel a tanítók továbbképzését szorgalmazták. Ezt a célt szolgáltatta a „Népoktatás” c. folyóirat, a Kalocsa főegyházmegye területén működő tanító egyesületek havi folyóirata, melynek utolsó szerkesztője az intézet közpőtanára Dreisziger Ferenc volt.

A tanulók közül egyesek igen szép eredményt értek el. Az intézet első növendékei között végzett Lacza András a jőnevű arcképfestő, akinek egynéhány képet a kalocsai városi muzeum még ma is őrzí a tanítóképző intézet későbbi rajztanára volt. Itt végzett Kaszay Lajos és Petrovác István is az intézet segédtanárai 1858-ban. Az intézet neveltje volt Daninger József Kalocsabelvárosi tanító, sok éven át a képző segédtanára. 1862-ben képesítőzött az intézetben Graff Mikázus Bács-Bodrog vármegye későbbi tanfelügyelője. 1883-ban végzett Hováth Géza az intézet későbbi rajztanára 1884-ben Pótza Ferenc c. tanítóképzőintézeti igazgat, az intézet nevelléstantanára. 1887-ben Révfy Géza óbecsei tanító a kolozsvári tanítónőképző intézet rendes tanára neves karnagy, zeneszerző, nagy technikájú és kiváló izléső zongorista. Mócsi Antal összes tanítványai közül őt tartotta a legszabatosabb fogalmazónak. Magyar nyelvi szakcsport és a zeneszakcsportra képesített okleveles tanár. 1888-ban végzett Faragó János a belgrádi magyar követség tanítója, később Bács-Bodrog vármegye tanfelügyelője, 1890-ben Homoki István a szolnoki állami polgári iskola igazgatója, 1891-ben végeztek: dr. Jablonkai Géza címzetes tankerületi főigazgató, kereskedelmi iskolai igazgató Budapesten. Mócsi László az esztergomi tanítóképző intézet tanára később budapesti ovodák igazgatója, jőnevű zeneszerző. 1892-ben végzett dr. Tuschter Ignác egyetemi m. tanár, volt regőcei tanító. 1901-ben az intézetben végzett Mócsi Antal gimnáziumi tornatanár, 1902-ben Laszczik Ernő az in-

* Jogakadémia tanár

tézet volt igazgatója és még sokan mások.

Ezen nevek is igazolják, az intézetben folyt komoly és nevelői munkát, mert ők csak a kiemelkedőbb nagyságok de a tanítómunka értékét bizonyítják a kis falvak és tanyák a világ szeme elől elzart iskoláink, melyben a magyar jövő áldozatos építése folyt.

III. Az intézet tanárai

Az intézet igazgatói.

Tarry X. Ferenc kanonok plébános az intézet igazgatója 1856-1860.

Született 1810-ben pappá szentelték 1833-ban. Káplánkodás után 1837-ben a főszékesegyház sekrestye igazgatója lett és székesegyházi szónok. 1839-ben bekerült az érseki aulába, 1852-ben érseki titkár, 1853-ban kanonok, kalocsai plébános és mint ilyen a főelemi és tanítóképző igazgatója. Nevével, mint a kalocsai pusztai elemi iskolák szervezője és jótévedője mellette helytartó tanácsi dicséretben is részesült tette ismertté.

Mennyey József 1860-1869.

Mint Mennyey János gazdatiszt és Szolcsányi Borbála nemes szülők fia, született 1823-február 9-én Kis-Dovorányban, /Nyitra megye/ gimnáziumot érsekújvárt és legnagyobb részt Nyitrán végezte, azután a kegyesrendiek közé lépett bölcséletet és teológiát tanult, midőn 1848-ban kilépett a rendből és Eötvös József báró miniszter az érsekújvári tanítóképzőhöz nevezte ki tanárnak. 1856-ban Kalocsára került 60-ban igazgatója lett, a tanítóképzőnek és mintatanodának. Kalocsától 1869-ben vált meg, amikor Árva és Turóc megyék tanfelügyelőjévé nevezték ki. /1/

Schreyer János 1869-1874.

1808-ban született pappá szentelték 1832-ben. Káplánkodott 1841-ig amikor Kunbajára került adminisztrátornak. 1855-ben apatini plébános lett, 1858-ban t.b. kanonok, 1869-ben tiszai főesperes, kisszemináriumi rektor, főtanfelügyelő és az intézet igazgatója.

Bagó Gergely 1874-1878.

Született 1815 március 9-én Kalocsán, pappá szentelték 1838 október 8-án, káplán majd 1846-tól székesegyházi sekrestye igazgató és hitszónok, 1853-ban topolyai adminisztrátor majd plébános ugyanott, 1869-ben kalocsai kanonok, 74-ben plébános és tanítóképzőintézeti igazgató. Meghalt 1885 október 2-án.

dr. Bende József 1878-1886.

Született 1823 január 30-án Martonoson Bács megyében, mint szegénysorsu szülők gyermeke, tanulmányait Szabadkán Kalocsán, Pécsen végezte a teológiát a pesti

L/Szinnyey József: Magyar irok élete és munkája VIII.

a pesti egyetemen végezte. Pappá szentelték 1846 július 30-án. 2 évig mint káplán működött Csantavéren, 1848-ban a kalocsai papnevelőben tanulmányi felügyelővé nevezték ki, 1851-ben szentszéki iktató és a teológián az egyháztörténet és jog tanára lett. 1853-ban teológiai doktorátust tett, 1855-ben kalocsai prépost és hitoktató. 1859-ben óbecsei plébános, 1878-ban kalocsai kanonok és plébános, 1886-ban a nagyszeminárium rektora volt. Már mint papnövendék részt vett a magyar iskola munkálataiban eredeti és fordított dolgozatokat közölt, értekezéseket írt a *Religióban*, a *Katolikus Néplapban*, a *Pazmány-Füzetekben*.

Bende Imre 1886.

1824 augusztus 28-án született Baján, tanulmányait mint a bécsi Pázmáneum növendéke végezte, 1847 augusztus 29-én pappá szentelték Kalocsán, egyideig segédlelkészkedett, majd 1848-tól a kalocsai papnevelő tanulmányi felügyelője lett és egyúttal az egyházjog és lelkipásztorkodás tanára. 1854-ben futaki plébános 1869-ben a vidéki plébános és címzetes apát lett. 1878-ban Újvidék országgyűlési képviselője lett. 1886-ban kalocsai kanonok és ugyanezen esztendő november 8-án Besztercebánya püspöke lett. x2 /2/

Mócsi Antal 1886-1896.

1842-ben született Szegeden. A gimnázium 5 osztályát Szegeden *✠*piaristaknál végezte, a tanítóképzőben Bárány Ignác kedves növendéke volt. A tanítóképzőt Szegeden végezte. 18 éves korában Horgosra került tanítónak, majd Adán működött ahonnan Haynald bíboros Kalocsára a képzőhöz képzőtanárnak nevezte ki 1869. november 11-én. 1873-ban a bécsi világkiállításra küldte ki érseke tanulmány utra, mely ugyanazon év október 20-tól november 30-ig Bélnémetországot és Svájcot járta be. Terjedelmes beszámolóját Népművelési Tanulmányok címen kinyomatta. 1896-ban országgyűlési képviselő lett népparti programmal. Meghalt 1900-ban.

Zittl Róbert Mócsi helyettese 1897-1900. 1900-1902 rendes igazgató.

Született 1861 október 23-án Jablonkán. Pappá szentelték 1888 október 28-án Rómában. A hittudományok és a bölcsélet doktora. 1889-től káplán Hegyesen, 1891 tanítónőképződei tanár a zárdában, majd teológiai tanár és kanonok. Meghalt 1902 január 26-án.

Sztára József megbízott igazgató 1902-március 5-től 1902 július 22-ig.

1/ Szinney idézett mű 817. 2/818.

Született 1857-ben meghalt 1932-ben. Munkásságát a tanárok társadalmi működésének ismertetésénél hozom.

dr.Hoffman Károly 1902-1903.

Született 1848 január 6-án. Pappá szentelték 1871 július 26-án káplán Palankán, Kalocsán, majd teológiai tanár 1880-ban, Ideiglenes adminisztrátor Csátalján, 1888-ban Kulai plébános, 1894-ben apát, 1902-ben kanonok, plébános, s a tanítképző igazgatója, 1903-ban tiszai főesperes.

Boromisza István 1903-1907.

Született 1852-ben Kalocsán, pappá szentelték 1875. augusztus 1-én, káplán volt Topolyán 1878-ban. Hitoktató és tanár a zárdai intézetekben Kalocsán 1888-ban a hittanárokat vizsgáztató bizottság tagja, 1890-től iskola látogató, kisszeminariumi rektor, 1903-ban kanonok plébános, 1906-ban apát.

Változások a tanári karban.

Az 1856 október 8-án megnyitott tanítóképző intézet első rendes tanára Mennyei József volt, kit a V.K.M. 1856. augusztus 20-án kelt rendeletével az érsekújvári tanítóképzőből Kalocsára nevezett ki. Mennyei mellett 2 segédtanár működött, Kassai Lajos és Lang János, az előbbi elemi iskolai tanító, s az utóbbi székesegyházi karnagy. A Helytartó Tanács Kassait évi 100, Langot pedig évi 150 forint tiszteletdíjjal honorálta a Tanulmányi Alapból fizetett 500 forint átalány terhére/1/. Hasonlóképpen a képzőtanár fizetését is a Tanulmányi Alap folyósította évi 700 forintban./2/. Az intézet első hittanára dr.Bende József volt, aki munkájáért évi 100 forintot kapott az érsek urtól. A tanulók mivel legnagyobb részben a reáltárgyak ismerete nélkül jöttek a tanítóképzőbe, ezen tárgyakban külön oktatásban részesültek. Így volt szükség újabb melléktanítók felkeresésére, akik a reáliák ismétlő tanítását végezték. Lehner Ignác és Daninger József, Petrovác István, és Boromissza Márton főelemi iskolai tanítók vállalták ezen tárgyak tanítását Tiszteletdíjuk a következő volt; 1860/61 iskolaévben: Lang János 120^r, Lacza Endre 50, Daninger József 40, Petrovác István 40, Lehner Ignác 20 forint, összesen 270 Frt. az 525 forint átalányból. 1861/62 iskola évben Lang János 120, Lacza Endre 40, Daninger József 40, Petrovác István 20, és az ezen esztendőben rendszerezített intézeti szolga részére 80, összesen 300 Frt. /3/ A melléktanítók díjazását 1865 február 15-én kelt Helytartó Tanácsi leirat /4/ a heti órák után évi 18 és 1 Frt-ban állapította meg.

1/ Helytartó Tanácsi leirat 1857.30.293 sz.

2/ 1856 H.t.24.430.

3/H.t.1863.18.926.sz.

4/H.t.4316/1865.

Mennyey József igazgatói kinevezése.

A helytartó Tanács 1859. november 29-án kel. leiratával /1/ felhívta az érsek figyelmét arra, hogy a tanítóképző fejlődése szorosan összefügg a vele kapcsolatos főleلمي tanoda előmenetelével. Természetesen is ez, mert hiszen, amit a tanítóképző növendékei az első év elméleti oktatásában kapnak, azt a második év gyakorlatában tökéletesíteniük kell. Ez pedig akkor igen nehéz megvalósítani, ha a képző tanárnak semmi beleszólása nincs a főleلمي irányításába és ha emellett a főleلمي vezetése olyan ember kezében van, akinek igen sok oldali elfoglaltsága mellett a lelkipásztorkodásban, alig lehet ideje különösebb figyelmet szentelni a főleلمي iskola ügyeinek, ha szakképessége sincs hozzá. Ezért kéri a H.T. az érsek beleegyezését abba, hogy a tanítóképző képző tanára vegye át az elemi iskola igazgatói is, a vele kapcsolatos tanítóképzővel együtt.

Az érseki hatóság 1859. december 3-án elvben elfogadta Tary X. Ferenc plébános kérésének felmentését az igazgatói tisztség alól, mivel a hívőknek jelelőn száma miatt, mint plébános minden törekvése és önméltózkodása ellenére sem tud a töle megkívánt követelményeknek teljes egészében megfelelni. A VKM. 1860. május 19-én kelt rendeletével Mennyey Józsefet ki is nevezte a főleلمي és tanítóképző igazgatójává. /2/ E ténnyel az érseki hatóság értesítette Tary X. Ferenc volt igazgatót elismerésének és köszönetének nyilvánítására mellett, és felkérte át, hogy az új igazgatónak az eskü letétele után adja át az igazgatói iradát az összes ügyiratokkal. Mennyey Józsefnek küldött érseki level az új igazgató működéséhez a következő reményeket fűzte: "Tekintve Önnek a közoktatás és nevelés terén eddig tanúsított sikeres munkásságát bízom remélem, hogy Ön ezen hivatását a tanítójelöltek és tanulók ifjúság vallásos erkölcsös kiképzésére és az egyház és hon javára viselendő: mi végre buzgón kérem az Istent, hogy Önt ebbeli ügyös működésében szent kegyelmével és malasztjával folytonosan gyámolítsa és erősítse." /3/.

A tanári karban újabb változást csak az 1868. XXVIII. t. c. előírásainak bevezetése hozott amelynek kapcsán a második rendes tanári állás megszervezésére került sor.

Raynald Lajos érsek 1870. augusztus 7-én Melhádiában kelt levelében Dr. Kötő József kultuszminiszterhez elmondja hogy a törvény értelmében szükséges reformokat az intézetben végrehajtotta: "Ugyanis szervezve vagyon; egy vallástanító, k é t r e n d e s és hét mellék tanító, kiknek évi díjazása 4380 frtnyi összegben állapítottatott meg." /4/

A tanári állásokra a pályázatokat augusztus 4-én hirdették meg, melyre a következő kérvények futottak be:

- a/ rendes tanári állomásra:
- 1/Iványi Andor ókaiissai tanító,
 - 2/Tóth József bajai káplán,
 - 3/Petrovácz István kaloccai főleلمي isk. tanító.
 - 4/Bagi Alajos ókaiissai tanító,
 - 5/Boromissza Márton kaloccai főleلمي isk. tanító.
 - 6/Wolkenberg Gyula pesti főleلمي isk. tanító.

- b/ segéd tanári állomásokra:
- 1/Salamon Lajos hittanár a történelmi szakra
 - 2/Petrovácz István kaloccai tanító a történelmi szakra,
 - 3/Bereck Ede karwester a természettudományi szakra
 - 4/Lacza Endre kaloccai tanító a rajz és szépirásra
 - 5/Sihályi Ignác kaloccai karzenész ének és hegedűre
 - 6/Pesch Ernest

+ Boromissza Márton kaloccai tanító történelmi, vagy természettud. szakra

- 8/Prohászka János okl. tanító a történelmi vagy természettud. szakra
- 9/Mocsy Antal képezdei tanár a kertészetre és gazdaságtanra.

Ezen pályázatokat alapján az érsek 1870. szeptember 29-én kelt rendelkezésével a következőket nevezte ki: /5/

Tóth János bajai káplánt, okl. tanítót a második rendes tanári állásra a magyar nyelv és mennyiségtan tanítására. évi 1100 frt. tiszteletdíj mellett
A segéd tanári állásokra: Petrovácz István főleلمي isk. tanítót ideiglenes megbízatásban a földrajz és illír nyelv tanítására az előbbi heti 4, az utóbbi heti 3 - órában annyiszor 30 forintnyi tiszteletdíj ellenében évenként ahány a heti órák száma. Dr. Salamon hittanárt az általános és hazai történelem és alkotmánytan heti 7 órában vele tanítására ideiglenes minőségben. Rónay István levéltárnok a német nyelv tanítására ideiglenes minőségben heti 5 órával. Boromissza Márton főleلمي tanító a természettud. heti 4 órában ideiglenes minőségben. Mocsy Antal képezdei tanár a kertészet és gazdaságtanra. /6/ VKM. 5973/1860. 3/Érs. leir. 945/22. sz. 4/765/1870.
5/Érs. leirat 1260/1870.

daságtan évi száz forintnyi tiszteletdíjért ideiglenes minőségben. Bereck Ede karmester a természettan és vegytan heti 4, a zongora és kántori teen-dők heti 7 órában való tanításra ideiglenes minőségben. Mihályi Ignác karzenész a hegedű és ének tanítására heti 7 órában évi 200 frt tiszteletdíj mellett ideiglenes minőségben. Lacza Endre főlelemtan. tanító rajz és szépirás heti 9 órában való tanításra ideiglenes minőségben. Klossy Péter a testgyakorlás heti 6 órában 200 frt. tisztelet díj ellenében. Inglicshofer Károly hittanár fizetését 200 emelte. Mócsy Antal képzőtanár aki "a ft. egyházmegyei tanfelügyelő urnak, mint az intézet igazgatójának krományzata alatt viendővén jövőre is a képzőtanári hivatalt évi tiszteletdíját az igazgatói tiszteletdíjjal együtt 1300 frt-ra emelm."

A harmadik tanári állás szervezése akkor vált szükségessé, amikor a VKM. 1882. április 30-án kelt körlevelével elrendelte a 4 éves tanítóképzés megszervezését.

A négyéves tanítóképző tanárokkal való ellátása céljából az érsek ur felkérésére a képző tanári kar három gyűlést tartott 1882. december 9-én, 1883. március 29-én és u.é. június hó másodikán. A tanári kar a gyűlésekről az érsek urnak három tervet nyújtott be. A harmadik terv három rendes tanár mellett le segéd tanár alkalmazását kérte, ami 1080 frt. többletet jelentett volna az intézet támogatásában. Az érsek ur ezen harmadik tervet választotta, mivel ez szerint a rendes tanárok 17 óránál többet nem tanítottak, ami lehetővé tette az alapos munkát. Ezen intézkedés alapján két új rendes tanár került az intézetbe Fonyó Pál a hittan heti 8, a természetrajz heti 6 órában, az alkatmánytant heti 2 órában, és Schröder györgy a mennyiségtani tárgyak heti 13 órában, a földrajz heti 4 órában való tanítására. Mócsy Antal a neveléstani tárgyakat tanította heti 15 órában és a kertészeti gyakorlatokat vezette szept. október, április, május, június hónapokban.

A segéd tanárok a következők voltak: Beremissza Márton tanító a háziipar Hoffmann Károly hittanár a német nyelv heti 10 órában, Kleiner Lajos áldozár a magyar nyelv heti 10 órában, Klossy Péter okl. tornamester a torna heti 4 órában Mihályi Ignác karzenész hegedűlés és műének heti 7 órában Petrovácz József főtanfelügyelői segéd, illír nyelv heti 4 órában Péchy István tanító történelem heti 5 órában Szentkereszty Géza okl. mérnök szépirás rajz heti 7 órában Sztára József főegyházi karmester a kántorságtan / zongora orgona és egyházi ének / heti 7, természetrajz és vegytan heti 5 órában tanították. A heti órák száma összesen 127. Az ezért járó illetmények: rendes tanárok 1000, a képzőtanár 1200, az óráadókat óránként 30 frt. évente, kivéve a zongora és kántorság hét óráját, melyért Sztára 200 frt-t, a tornát heti 4 óráért 200 frt. gazdaságtan és gazdasági gyakorlatok 10 órájáért 200, házi ipar 100, az ált. hon. honoráriuma 300, irodai általány 300 frt.

A négyéves tanítóképző lelkesedéssel megindult munkáját nagyban akadályozta a tanárok sűrű változása. A paptanárok, amint a plébániára jutás lehetősége felmerült, azonnal lemondták állásukat.

Az első változást Mihályi Ignác főegyházi karzenész halála okozta. Tizenöt éven át tanította a hegedűt és műsereket buzgalommal és eredménnyel, amint azt róla az 1886. évi értesítő mondja. /1/. Huzamosabb időn át betegeskedett és március 10-én, aránylag fiatalon 42 éves korában elhunyt. Mócsy Antal képzőtanár már Mihályi betegeskedése alatt a fiatal tehetséges, de főleg szíves és szorgalmas volt tanítványát Berauer József tanítót ajánlotta a zeneórák ideiglenes ellátására. Félévi ittműködése után, amikor Fonyó Pál sükösi plébános lett és a megürült rendes tanári állásra karmagyi teendői ellátása mellett Sztára Józsefet nevezte ki az érsek a természetrajz és vegytan tanítására 1886. október 20-án kelt rendeletével /2/ Berauer mint zenetanár teljes egészében átvehette az zene oktatását az érseki hatóság ugyancsak számu rendelkezése alapján heti 24 órában, mert a kántorságtani tárgyakat is neki kellett ellátnia, évi 700 frt. fizetésért.

Az intézet lendületét, szellemét az élen álló igazgatótól kapja. "Mégis fontos, hogy az igazgató benne éljen az iskolában, a tanulókkal ne csak hivatalosan érintkezzék, hanem ismerje meg őket az órákon való munkában is, de ez egy teljes embert kíván, aki egész lelkével, minden gondjával az iskola előmenetelén fáradoz. Ez a kalocsai képzőben nem volt meg. Az igazgatói tiszt mindig a városi kanonok plébános megbízatásai közé tartozott, aki nagy elfoglaltsága mellett nem tudott megának annyi időt szakítani, hogy a valóban teljes lélekkel vezette volna az intézet ügyeit. 1860-ban ugyanezen okok miatt nevezték ki az első világi igazgatót, igaz a minisz-

térium kérésére, menyey József személyében, most 26 év múlva ugyanezen okok miatt az érseki főtanfelügyelő kérésére és előterjesztése és "gondos körültekintéssel tett jelentése" és az érsekkel való személyes tárgyalás alapján 1886. november 11-én az érseki hatóság kinevezte Mocsy Antal képzőtanárt a tanítóképzőhöz rendes, az elemi iskolában helyettes igazgatóvá. Mocsy már eddig is nagy szerepet játszott az iskola életében, nemcsak Haynald érsekkel való kapcsolata miatt, de körültekintő jozan és nyugodt magatartása is, mellyel mindenben az intézet fejlődését szolgálta régóta megára vonta elöljárói figyelmét és már Schreye János volt tanfelügyelő is mint alkalmas és megbízható egyént ajánlotta az igazgatóságra. A főtanfelügyelő előterjesztése szerint a plébános mint főpásztori biztos működött a képzőben az elemi iskoláknál elvi szempontok miatt a rendes igazgató címét ezután is viseli, de teendőit helyettes minőségben saját felelőssége mellett Mocsy végezte.

A tanárok váltakozása Mocsy igazgatásának idején is tovább tartott, bénítva az intézet folyamatos nevelői munkáját. Majd minden esztendőben cserélődött egy vagy két tanár. 1887. szeptember 5-én Schröder György vállalt plébániát és az így megürült rendes tanári állásra Vojnits Dániel vaskuti káplán kapott megbízást és kinevezést. 1/ 1888. szeptember 3-án dr. Hoffmann Károly helyett, ki külsi plébános lett dr. Szucsics Sándor csurogi adminisztrátor lett a német nyelv tanára. 2/ Sem 6 sem Vojnits nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Vojnits Dániel rövidesen, 1890. január 10-én Kurhajára ment plébánosnak. Örült az év végéig helyettesítéssel oldották meg. A hittan órákat az I. és II. ban dr. Kalmár Sándor, a III. és IV. ben dr. Hengen Vendel a papnevelő intézet tanulmányi felügyelője vette át az exhortációval. A természetrajzi órákat Sztára József heti 4 órában, a történelmet a III. és IV. ben Péchy István tanító, aki Vojnits előtt már tanította ezeket a tárgyakat, viszont Péchy 3 számtan óráját az első osztályban Berauer vette át. A fizetésen a vállalt órák száma szerint osztzkodtak. 3/ Mayer Béla f. tanf. 1890. I. 16-án kelt rendelete/

Ugyanezen esztendőben az igazgató kénytelen volt szabadságotlni Szentkereszti Géza okl. mérnök utmestert január végéig a rajz és szépírás tanítása alól és helyette Furherr János érsekuralmi erdész gyakornok felkérni, aki ezen tárgyakat egy hónapig tanította, majd amikor Szentkereszti 1890. februárjában állásáról lemondott, helyét átadta a közben Eperfüldre /Kaloosa külváros/ kinevezett Horváth Géza okleveles tanító és az országos minta rajz tanoda 3 és fél éven át volt növendékének, kit az érseki hatóság az iskola év végéig ideiglenesen, az új iskola év kezdetétől pedig segéd tanárnaként állandó jelleggel a rajz és szépírás oktatására kinevezte. 4/ Vojnits Dániel megür esedett állását az érseki hatóság 1890. június 27-én kelt leiratával töltötte be, amikor a hittan és magyar nyelv tanítására Virág István zentai hittanárt nevezte ki és részére évi 1000 frt. tisztelet díjat biztosított.

Márton Máté és szemináriumi igazgatóvá történt kinevezése miatt lemondott segédtanári állásáról és helyébe Huber Lipót teológiai tanárt nevezte ki az érseki hatóság számtan, mértan és földrajz segédtanárává, heti 9 órai munkával 270 frt. tiszteletdíjjal. Ugyanazon érseki leirat Péchy István kalocsai tanítót a történelem és alkotmánytan tanításával bízta meg. 5/ Dr. Szucsics Sándor április 15-én plébániát kapott, örült Mocsy, Berauer és Sztára tanították az iskolaév végéig.

A negyedik tanári állás szervezése.

A tanítás nagyon is megéreztette a tanárok ezen gyakori váltakozását úgy, hogy az igazgató elérkezettnek látta az időt a negyedik tanári állás szervezése végett az érseki hatósághoz fordulni. Kívánságát a következőképpen okolta meg: "...még magasabb képzettségű és jó pedagógus tulajdonsáival bíró egyének is csak hosszabb gyakorlat után találják el a kellő mértéket a nevelésben és a tanításban. A kevésbé képzett vagy hivatás nélküli egyének pedig évek után sem válnak be alkalmas nevelőknek, tanítóknak. Nem titkolhatom el abbéli aggodalmamat, hogy a tanároknak az utóbbi években való gyakori változása miatt intézetünk nem csak nem haladt, hanem némileg hátramaradt". A segéd tanárokkal való munka azért is nehézkes, mert ők máshol lévén elfoglalva csak ^{akkor} vehetnek órát a tanítóképzőben, ha erre ráérő idejük van. Így igen gyakran a fontos és nehezebb órákat a késő délutáni időre kellett tenni, amikor már a tanulók fáradtak, így érthető a tanulók elmaradása, magysrbel, melynek órái 10-12-ig voltak a tanár másirányú elfoglaltsága miatt. A kimutatáshoz mellékelte egy tervezetet is mely szerint a 1. és 3. tanári állás a hittanórával lenne összekapcsolva, a hittanár a magyar nyelvet is tanítaná. A negyedik a zenetárgyakhoz kapcsolná az első osztályokban számtant természetrajzot, földrajzot, mely állásra a kitűnően képesített Berauer Józsefet ajánlaná, aki eddigi szereplésével minden bizalmat megérdemel.

1/ Ers. L. 2240/1887, 2/ 2452/1888, 4/ 114. isk. /1890, 5/ 1605/1890, 6

Az igazgató 1890. február 9-én írt felterjesztésére az érsek válasza az volt, hogy felvbe beleegyeznek a negyedik tanári állás megszervezésébe, de addig amíg az állami közpökb^{en} is csak 3 rendes tanár tanít, addig ő sem hajlandó a negyedik tanárt beállítani. /1/

Mócsy azonban nem tárgyalt. Amikor 1891-ben dr. Szucsics Sándor helyébe egy segéd tanári állás betöltése vált szükségessé Mócsy egy újabb felterjesztéssel igyekezett a negyedik tanári állást szükségességét bizonyítani, nagyjából az első felterjesztés argumentumaival, de hozzátette, hogy a jelenlegi helyzet fentartásával a "növendékeink képzése némely irányban igen fogyatékos és méltán lehet attól tartani, hogy ezen fogyatékoság egy igazán sikeresért nem vállal felelősséget."

Az érsek 1891. júl. 4-én bekövetkezett halála a kérés teljesítését megakadályozta, mert széküresedés esetén ilyen ügyben a káptalani helynök nem szójárulásáról biztos volt, a kérést teljesítette és a negyedik tanári állást megszervezte, és erre az állásra Berauer József tanárt állította. Berauernek kötelessége volt heti 17 órát tartani, mely munkáért évi 1000 frt. tisztelet díjat kapott, ezenkívül köteles volt még 16 zene órát adni évi 480 frt. külön honoráriumért. Kötelessége volt még a tanulók mindennapi szent miséjére elmenni az énekekre orgonálásra felügyelni illetve a tanulókat a teendőkben vezetni. Állását 1891. szeptember 1-én kellett elfoglalnia. Ezen rendelkezések alapján Huber Lipót a mértan és földrajz helyett a német nyelv tanítását vette át heti 10 órában évi 300 frt. tiszteletdíj mellett. A tanári kar becsztása a negyedik rendes tanári állás szervezése után a következő volt:

Mócsy Antal igazgató és rendes tanár tanította a neveléstani tárgyakat heti 16 órában, fizetése az igazgatói tiszteletdíjjal és korpotlékkal együtt 1700 frt. évente

Virág István rendes tanár tanítja a hittant és magyar nyelvi tárgyakat heti 19 órában, fizetése 1000 frt.

Sztára József r. tanár tanítja a mennyiségtani tárgyakat a II., III., IV. év folyamán, a természet és vegytant, növény és ásványtant heti 19 órában fizetése évi 1000 forint.

Berauer József rendes tanár tanítja a mennyiségtani tárgyakat az I. osztályban és a földrajzot 9 órában, a zenét 8 órában és vezeti az ifjúság mindennapi szentmiséjén az éneket, fizetése 1000 frt, továbbá 16 zene órát ad még 480 frt. évi honoráriumért.

Huber Lipót tanítja a német nyelvet heti 10 órában fizetése évi 300 frt.

Petrovác József tanítja az illír nyelvet heti 4 órában fizetése 120 frt.

Péchy István tanítja a történelmet és alkotmánytant heti 7 órában fizetése 210 frt.

Mócsy Antal tanítja a gazdaságtant és vezeti a gazdasági gyakorlatokat 2 órában illetve két délután tiszteletdíja 200 frt.

Horváth Géza tanítja a rajzot és szépirást heti 7 órában fizetése 210 frt.

Klossy Péter tanítja a tornászatot heti 4 órában fizetése évi 200 frt.

Beremissza Márton tanítja a közimunkát heti 4 órában fizetése 100 frt.

Az intézeti szolga fizetése 300 frt.

Ezen állapot nyugvopontra hozta az intézet beléletét, megindulhatott a munka tervszerűen és ment is minden zökkenő nélkül 1897. Mócsy Antal képviselővé választásáig.

Ebben az időben a tanári karban változás csak akkor állott be, amikor Huber Lipót a német nyelv tanára egészségi állapotára való hivatkozással kérte ezen állás alóli felmentését, ami főpásztori elismeréssel buzgó szolgálataiért meg is kapott. Helyébe Hinger Mihály érseki levéltáros és iktató került, a megfelelő tiszteletdíjjal. 2/

Nagyobb megrázkodtatás érte az intézetet 1896-ban amikor Mócsy Antalt a tapolcai kerületben népparti programmal képviselővé választották és így az igazgatói teendőket tovább nem végezhetette. Az iskola év végéig helyettesítéssel ^{kell} felmerült kérdéseket megoldani. A helyettesítésre vonatkozólag a következő előterjesztést tette, melyet az érseki hatóság a főtanfelügyelő meghallgatása után el is fogadott, 1897. január 3-án. /3/. Ezen előterjesztés szerint Zittl Robert kanonok és plébános átvett 5 neveléstani órát a II. és III. évfolyamban és végezte az igazgatói teendőket, kivéve a számadási dolgokat, melyeket Mócsy magának tartott fenn. Sztára József tanár helyettesítette az I. osztályban az embertani órákat 3, a IV-ben az elméleti gazdaságtant heti 2 órában és vezette a gazdasági és kertészeti gyakorlatokat heti 2 órában.

1/Mrs. leir. 1273/1890. 2/Káptalani helynök 358/1891, 3/Mrs. di. 4376/1896, 4/141/1897.

Berauer József tanár ellátta a módszertani órákat a III. o. ban heti 2 o-
ban és a negyedikben heti 5 órában.

A megtartott órák után tiszteletdíjként 30 frt. kaptak hat hónapra össze-
sen 570 frt.

Az iskola év végén a pedagógiai tárgyak kérdezését a képesítőn Mócsy ma-
ga végezte.

Az iskola érdeke az igazgató kérdésében végleges döntést kívánt, Mócsy a-
zomban nem óhajtott lemondani, nyugdíjaztatni sem akarta magát, hogy bármi
kor esetleg mandátumát vesztené állását visszafoglalhassa.

Mayer Béla főtanfelügyelőnek sikerült egy megfelelő megoldást találni
Mócsy diszponibilitásba való helyezésével, járandóságainak és lakásának
további élvezése mellett. Erre az időre Zittl Robert prépost kanonok plé-
bánost nevezte ki igazgatónak az érseki hatóság, vezértanárnak pedig Sztá-
ra József rendes tanárt, kinek kötelessége volt az igazgatónak mindenben
segítségére lenni és különösen az intézet külső rendjére felügyelni, az
iskolaszolgák munkáját ellenőrizni. Ezért a munkáért külön díjazásban nem
részesült.

Az 1897/98 tanévben a neveléstani tárgyak tanítását dr. Ámon Pál teol. ta-
nár vette át heti 15 órában évi 450 frt. tiszteletdíjért.

A gazdasági tárgyakat Sztára tanította eleinte ideiglenesen, majd Mócsy
1900-ban bekövetkezett halála után végleges minőségben /1/.

A neveléstani tárgyakat Ámon Pál csak egy szetendeig tanította, az 1898/
99. iskola évben Kopping Jakab regőcei káplán vette át 1900-ig, amikor
Dreiszigler Ferenc esztergomi tanítóképző intézeti tanár kapott megbíza-
tást e tárgyak tanítására.

Mócsy Antal gyenge szervezete igen gyorsan felörlődött abban a nagy akti-
vításban, mellyel a képvisői munkakör járt és aránylag fiatalon, 59 éves
korában, 1900. július 20-án meghalt.

Helyét most már véglegesen be kellett tölteni. Igazgató Zittl Robert ka-
nonok plébános lett /2/. Sztára József megmaradt vezértanárnak, habár a
lakás kérdés nehézségei miatt kétszer is benyújtotta lemondását, amit az
érsek nem fogadott el, inkább fizette éveken keresztül Sztára lakbérét.

A képzőtanári állás megüresedésekor az akkor már országos nevű pedagógus
az esztergomi képző tábára, volt adai tanító Dreiszigler Ferenc egy kérő
levelet írt az érseknek az állás elnyerése érdekében, mivel a kérést Ma-
yer Béla főtanfelügyelő, aki Dreiszigert jól ismerte és értékelte, párt-
fogolta, az érsek 1900. szeptember 1-én kelt leírásával Dreiszigert ki is
nevezte a rendes tanároknak kijáró tiszteletdíj mellett. /3/

Az igazgatói kinevezéssel kapcsolatban érdekes, hogy ugyanaz a Mayer Bé-
la, aki 1886-ban annyira ajánlotta a világi igazgató kinevezését, Mócsy
halála után "súlyosan latba eső okok" miatt kívánta az előbbi gyakorlat
hoz való visszatérést, egyházi személy igazgatóvá való kinevezését. Való-
színűleg megfelelő világi személy hiánya okozta ezt a vélemény változást.
A tanári kar legöregebb tagja, az igazgatói helyettesítésben néhány évet
eltöltött Sztára József volt, aki az igazgatói tisztelet szívesen vállalta
volna, inkább tudós típusú ember, nem volt szervező egyéniség és így az i-
gazgatói megbízatásra nem volt alkalmas.

Zittl Róbert az újonnan kinevezett igazgató csak két évig vezette az in-
tézetet 1902. január 26-án bekövetkezett haláláig. Utána ideiglenesen Sztá-
ra vezette az intézetet főtanfelügyelői megbízatás alapján /4/ 1902 júli-
us 22-ig, amikor az intézet igazgatói tisztségét dr. Hoffmann Károly kanon-
ok plébános vette át, aki egy évi működés után helyét Horomiszta István kan-
onok plébánosnak adta át, aki 1907-ig maradt az intézet élén.

A tantárgy felosztásban újabb változást okozott Berauer József székeseg-
házi karnaggyá történt kinevezése. /5/. Berauer megmaradt továbbra is az
intézet zenetanára heti 23 órával, tiz órát azonban átadott Dreiszigler
Ferencnek évi 600 frt. tiszteletdíj mellett. Dreiszigler a következő órákat
vette át: az I. o. 3. számtant, az I.-II.-ben és a III.-IV.-ben 5 földrajz ór-
rát és 2 óra állattant az I. o.-ban.

Az 1902-ben megnyílt gyakorló iskola élére az érsek Potzta Ferenc kulcsi
tanítót nevezteti évi 2000 kor. fizetéssel. /6/. Hitoktatást a gyakorló i-
skolába Michler Ferenc székesegyházi sekrestye igazgatót, az intézet se-
géd tanárát nevezte ki az érsek. /7/

1/Érs.leirat 3222/1897.
2/ " " 4394/1900
3/ " " 4394/1900
4/Főtanfel. 100/1902

5/Érs.leirat 5198/1901
6/ " " 3514/1902
7/ " " 3917/1902

Michler Ferenc 1893/99 isk.év elején váltotta fel Ketterer Károlyt a német nyelv tanításában.

Az 1904. október 19-én előírt püspöki tanterv bevezetése a következő változásokat okozta a tanári karban.

Az újvidéki önálló lelkésziségre távozó Virág István helyett Maison Jeromos vette át a magyar nyelv és történelem tanítását, a hittan tanításával Révay Tibor dr. érseki másodtitkár kapcsolódott be az intézet életébe. munkájáért évi 600 korona tiszteletdíjat kapott. Az lakotmánytani 2 órát Essert János kapta meg, ki vállalta a német nyelv tanítását is heti 8 órában a Péterrévére távozó Michler Ferenc utódjaként. /1/

Az intézettől ezen iskola év elején vált meg Péchy István, aki nyugdíjaztatta magát.

Az ötödik tanári állás szervezése.

Az 1905/06. isk.év szintén változásokkal kezdődött. Freisziger Ferenc a kalocsai néplap segédszerkesztője lett és ezért a külön díjazott óráiról lemondott. Dr. Révay Tibor betegségére hivatkozva nem vállalta a hittan tanítását úgy hogy vagy egy bizonytalan óradíjas rendszerrel kellett volna az iskolaévet kezdeni, vagy egy újabb tanári állást szervezni. A főszentszék szerette volna az új tanári állás szervezését az érseki szék betöltéséig elhalasztani, de mert nem sikerült az órákat úgy beosztani hogyan azt az intézet érdekei megkívánták 1905. július 27-én tartott ülésén úgy határozott, hogy 2000 kor. törzsfizetéssel és 200 kor. korpótállal még egy rendes tanári állást szervez "ugy, hogy a hittan és a Freisziger Ferenc által eddig külön díjazás mellett ellátott földrajz és számtan órák is a rendes tanárra bízassanak." A káptalani helynök választása Petrányi Ferencre az ideiglenes horföcsi adminisztrátorra esett kité a rendes tanári állásra 1905. július 29-én ki is nevezett /2/.

Petrányi tanította a hittant és a földrajzot.

Essert János plébániára távoztával Lapold Antal tanította a német nyelvet, 1906/7. isk.évben.

A tanárok névsora az első ötven esztendőben:

Hittanárak voltak:

Dr. Bende József 1856-1869.
Kubinszky Mihály 1859-1860.
Inglückhoffer Károly 1860-1874.
Dr. Kovács Kálmán 1874-1878.
Schön Lajos 1878-1880.
Puck István 1880-1887.
Vojnits Dániel 1887-1890.
Virág István 1890-1904.
Dr. Révay Tibor 1904/05
Petrányi Ferenc 1905-1912.

Világi tanárok voltak:

Lang János 1856-1867
Kassay Lajos 1856/57.
Lacza Endre 1857-1870.
Lehner Ignác 1860/61
Danninger József 1860/1870.
Petrovác István 1860-1871.
Beromissza Márton 1863-1904.
Berecz Ede 1863-1879
Mihályi Ignác 1870-1886.
Klossy Péter 1870-1913.
Szentkereszti Géza 1870-1890.
Sztára József 1879-1916.
Péchy István 1871-1904.
Petrovác József 1882.
Berauer József 1886-1915.
Furharr János 1890.
Horváth Géza 1890-1912.
Freisziger Ferenc 1900-1915.
Potzta Ferenc 1902-1927.

1/ Mrs. leirat 4292/1904.

2/ " " 399. isk./1905.

Peptanárak voltak, igazgatók nélkül.

Toth József 1870-1878.
Rónay István 1870-1875.
Dr. Salamon Lajos 1870-1873.
Mayer Béla 1872/73. isk.évben
Zittl Robert 1875/76 és 1897-1900.
Hoffmann Károly 1877/78, és 1882-1888.
Kleiner Lajos 1878-1886.
Dr. Kanyurszky György 1879-1882.
Fonyó Pál 1883-1886.
Schröder György 1883-1887.
Márton Mátyás 1886-1890.
Dr. Szucsics Sándor 1888-1891.
Dr. Kalmár Sándor 1890
Hengen Vendel 1890
Huber Lipót 1890-1896
Dr. Ámon Pál 1897/98.
Kepping Jakab 1898/99.
Hinger Mihály 1896-97
Ketterer Károly 1898/99.
Michler Ferenc 1899-1902.
Maison Jeromos 1904-1907.
Essert János 1902-1906.
Lapold Antal 1906/07.

Mócsy Antal 1869-1900.

Volt tehát az intézetnek 1866-1906 33 paptanára és 23 világi tanára. Iskolai végzettségük szempontjából a papok egy kivételével csak teológiai képzettséggel rendelkeztek, teológiai doktorátust tett 3. Egy pap tanítói oklevéllel is rendelkezett/Toth József/.

A világi tanárok túlnyomó többsége csak tanítói oklevéllel rendelkezett. Egy tanárnak volt középiskolai tanári oklevele Menyei Józsefnek és egy nek polgáriliskolai tanári oklevele Jztára József/. Volt a tanárok között egy mérnök /szentkereszti / és egy erdészeti akadémiát végzett /Furharr/. Zsebkönyvtárat végzett Berecz Károly, székesegyházi kármester volt Mihály Ignác. Horváth Béla az országos mintás rajz tanárnak volt 3 éven át növendéke, a többi tanár csak tanítói oklevéllel bírt.

Az iskolai képzettség hiányát mindannyian buzgó önképzéssel pótolták. Különösen áll ez a képző tanárokról, akik valamennyien országos nevet szereztek maguknak nevelésügyi dolgozatukkal, akár önálló kiadványaikban, akár mint munkatársai a hazai nevelésügyi folyóiratoknak. Nagy előnyük volt az elemi oktatás tökéletes ismerete és így tanítóképzői munkájuk valóban "a népiszkolai tanítás előképe" volt. A Kalocsán végzett tanítók keresettségén is látszott munkájuk eredménye.

A tanítóképzés eredményének gyengítésére volt a paptanárok sűrű változása. Nem képzettségükben volt a hiba. Valamennyien gimnáziumi érettségi vel bírtak és pedig legnagyobb részük a legkiválóbb tanulókból került a teológiára így önképzéssel könnyen pótolták az esetleges hiányokat a szaktudás terén, hanem a képző tanári állást átmenetnek tekintették és ezért sikalom nyílt szornál plébániákra mentek. Így rendszeren a nevelésben annyira fontos gyakorlati készség alig alakulhatott ki bennük.

Fináczy Ernő dr. egy. ny. t. t. 1907-ben történt látogatása alkalmával az intézetbeni tapasztalatairól felvett jegyzőkönyvében jótanácsaival igyekezett ezen problémát a megoldáshoz közelebb segíteni és a következőket jelentette ki: "Bár a törvény a képzőintézetek tanára számára sem miféle külön képesítést elő nem ír mégis azon óhajának ad kifejezést, hogy a paptanárok is legalább elemiiskolai tanítói oklevelet szerezzenek. Kíváncsú voltam, hogy a paptanárok is teljesen ugyancsak módon és mértékben élvezzék fizetéseiket is, mint a világiak, és pedig ekkor is, ha ezeknek a fizetése az állami képzőintézeti tanárokéval egyenlő lesz, ekként remélhető, hogy a paptanárok állása nem csak átmenetinek fog tekintetni, hanem állandó és végleges alkalmazásnak, mely lehetővé teszi, hogy az illetők szaktárgyuk körébe vágó mélyebb tanulmányokat tehessenek, magukat a reájuk bízott tárgyakba teljesen beledolgozhasssák és általában szakszerű tudományos önképzésükön kedvvel és lelkesedéssel fáradozhasssanak." Sajnos Fináczy-nak ez az ajánlata megmaradt jótanácsnak. Voltak esetek, amikor valamilyen külföldi egyetemre beiratkozott egyik másik paptanár, így pl. Halász József a müncheni egyetem történettudományi szakának volt beíratkozott hallgatója, de nagy általánosságban ebben az időben még hiába kerestünk közöttük szakképzett mestereket.

A tanítóképző tanárok munkája Kalocsa kultur életében.

A cím nem felel meg egészen a fejezet feldolgozott anyagának, mert a tanári kar tagjai a város kultur életén messze túl az ország kultur életébe is belekapcsolódtak, de mind ez első sorban Kalocsa óráitól szolgált.

Kalocsa kultur életét az iskolák ezek kiváló tanárai irányították.

A teológia, a piarista gimnázium, később a József királyi gimnáziuma és a tanítóképző, majd 1866-tól a misszionárius tanítóképzője és leányiskolája.

A tanítóképző tanárcinak a működése az irodalom és a zeneművészet terén de az újság szerkesztés és a gazdasági élet fellendítésében is jelentős volt.

Az intézet első képzőtanára Menyey József a megszűntetett ércakajvári képző volt tanára élén k irodalmi munkásságot fejtett ki. Kalocsai vonatkozásban szerkesztette Ábrámffy Jánossal és Mang Ferencsel együtt "Sárvözi érvizkönyv"-et /Kalocsa 1862./ Ebben sárvözi című monográfiát írta Bajnai Álnév alatt. A Sárvözi naptárban 1868 és 1869-ben népművelési előbeszéléseket írt szintén Bajnai Álnév alatt. Irodalmi munkássága azon-

ben országos hírvé vált általános neveléstani és módszertani dolgozatai alapján a Tanodai lapokban /1856. A cigány faj Magyarországon és a cigány iskoláról írt. Ez a cikk bejárta a németországi sajtót is./Pedagógiai, kritikai és néhány vezér cikke volt itt jelentős. Írt a budapesti Hírpóban a Lonkay által szerkesztett Idők Tanujában. Munkatársa volt a néptanítók lapjának, az Iskola barátjának. E lapokban legtöbbször sajátjainak alatt írt vagy már logjellel szignálta cikkeit. Nagyobb munkái között német fordítások és neveléstárgyú önálló munkái jelentősek. Fordításai voltak: Áletintelmek, elmélkedések ifjak és öregek számára Bécs 1856, kézirata a képző irattára Órzi. Az eredetit Fridrich Antal írta. Szabadság, tekintély és eg ház, korunk nagy jelentőségű kérdéseinek fejtegetése, B. Ketteler Vilmos és Mano német munkája alapján átdolgozta Kalocsa 1863. Hermann Ferenc Metho denbuch általános tanítás és tanodai nevelésben. Utmutatások a néptanod dai tanítói hivatal célszerű betöltésére. Pest 1866.

Eredeti munkája melynek részletesebb ismertetését a módszertan tárgyalásánál adtam. Nevelés és tanításban. A magyar kir. egyetem által pályadíjazott munka. Három kötetben, három kiadást ért: Az első 1866-67, a második Pest 1869, a harmadik javított és bővített kiadás 1875-ben Budapesten. Munkáin meglatzik a filozófián és teológián csiszolt és rendszerezéshez szokott írtelme. Gondolatai késő évtizedek után is értékesek és néha még ma is korszerűek. Hatása az eddigi érvényben volt elemi iskolai tantervre erősen valószínű. 1869-ben hagyta el Kalocsát mikor Árva és Turoc vármegye tanfelügyelőjévé nevezték ki. /1/

Kortársa Lacza Endre jónévű arcképfestő volt. Több képét még ma is Órzi a városi múzeum. /2/

Kalocsa város társadalmi és kultur életében Mocsy Antal játszotta a leg határozottabb irányító szerepet a tanári kar tagjai közül. Pedagógus, újságíró, nemzetgazdász és politikus de mindenkor tanító. Méltatója Dreiszigler Ferenc azt írja róla, hogy "Pestalozzi hogy a népet boldogítsa iskolamesterre lesz. Mocsy hasonló célból iskolamesterből hírlapíró, politikus lesz". /3/

Mint fiatal horgosi tanító nagy feltűnést keltett pedagógiai és teológiai tanulmányokra való dolgozatával: "Ki a tanító igazi eszményképe?" A feleletül a tanítás elő állítja a mestert, Jezust. Ugyanezen időre esik másik dolgozata: A pápa világi hatalma. Haas Mihály szatmári püspök, volt miniszteri biztosa a kalocsai képzőnek azonnal érdeklődni kezdett ezen dolgozatok írója után és a Tanodai Lapok szerkesztőjét levélben keresi fel, hogy a szerzőnek felelőjén a három akkoriban egyházmegyéjében üresedésben lévő igazgatótanítói állás közül az egyiket. Írásai a Tanodai lapokban jelentek meg, ahol pályadíjat is nyert: "A realismereteknek különösen a földismereteknek és történelemnek gyakorlati előadása a néptanodáinkban" című munkájával.

Társadalmi működése akkor kezdődött igazán, amikor 1870-ben Kalocsára került a képzőbe tanárnak. Tanította a neveléstani tárgyakat és a gazdaságtant is. Tanítványai részére saját kertjében méheket állított fel és fahiskolát, ami az egész környéken híressé vált, sőt országos neve volt. Bereczki a gyümölcsészet akkori nagy mestere állandóan levelezett vele és a maga utódjának nevezte Mocsyt, nem is gondolta arra, hogy Mocsy tulajdonképpen és elsősorban emberkertész volt. Gazdaságtannal, méhészettel kertészettel csak azért foglalkozott, mert így akarta népének anyagi előmozdítását tanítványain át szolgálni. Itt is tanító volt, akimideális célkitűzésért dolgozott, kertjére pl. ráfizetett.

1873-ban érseke külföldi tanulmányutra küldte. Bejárta Ausztriát, Magyarországot, Svájcot. Utjáról részletes jelentéssel számolt be érsekének ki e jelentést 1875-ben "Népnevelési tanulmányok" címmel kiadta.

Amikor a tanítói munkát túl lassúnak találta, megkísérelte a felnőttek nevelését a sajtón keresztül. 1873-ban megindította a Bárközi Lapok című heti lapot, de egy negyedévi megjelenés után beszüntette. A cél amiért az újságírásban kezdett nem szűnt meg, a lelkesedés a kudarc után is tovább élt benne míg végre 1878-ban elindította Szulik József jénvű papköltővel, a későbbi ábecsei plébánosossal a Kalocsai Néplepót. 1878 február 20-án jelent meg a mutatóvány szám: "Mit akarunk" című cikkében a következőket mondotta: "...a népnek helyzetéből folyó művelődését előmozdítani, a keresztény társadalom alapjait támogatni, a törvényes tekintély iránti tiszteletet ápolni, ismereteket közölni, melyeknek a családapa, a polgár az előjáró, a gazda, a nép barátja hasznát veheti... rajta leszünk, hogy a nép javára irányzott törekvéseink lapunk által a lehető legjobban előmozdításának".

1/Szinnyei J.: Magyar írók... VIII. 1. 84.

2/Dr. Timár: Az érsekújvári Kir. Kat. Tan. története. 27. old.

3/Dreiszigler: Mocsy Antal emlékezete 14. old.

Ezen program minden sorából a tanító a nép barátja beszélt. Úgyesen meg választott munkatársaival Kalocsa közvéleményét úgyesen irányította. munkatársai voltak: Fonyó Pál a képző tanára az országos hírű Hitelemzések, Hittani módszertan kiadója, Keletéri álnév alatt főleg szociális kérdésekkel foglalkozott. Kleiner Lajos a képző magyar tanára a későbbi v. püspök.

Előnkben részt vett a város szegény gondozásában, nem elméletben, hanem Kubinszky püspökkel, az intézet volt hittanárával, sűrűn felkereste a "gödröket" a cigányfőrt, a szegény diákokat és segített a püspököknek jótevékenységükben. Előke volt a Szent Vince egyesületnek, titkára a vörös keresztnek, a fehér keresztnek, szervezője a Kat. legényegyesületnek. Nagy Haynald érsek bizta meg, hogy Kubinszky Mihály és Nagy Gergely karunkkal és Tóth József képezési tanárral, Kolping szellemében szervezzék be a serdült iparos ifjúságot. A munka igen szépen indult és Mócsy mint előadó tanár szerepelt Kubinszkyval és Szulik Józseffel. Ez az egyesületi munka azonban túlságosan kisvonalú volt az ő nagy elgondolásokat szerető lelkének és nem maradt meg csak a kezdetnél. Hogy népét az ennyire megszeretett sárközieknek anyagilag is megsegítse takarékpénztárt alapított Horváth Ignác jószágkormányzó és káptalani ügyész és Nagy Gergely kamrával együtt. Így jött létre a Sárközi takarékpénztár, mely nem anynyira tőke felvevő, mint hitel intézmény szerepelt és legnagyobb részben egyházmegyei alapok elhelyezésére szolgáló bank ügyleteket bonyolított le. Mócsy sokáig egészen képviselővé választásáig volt mint vezérigazgató a bank élén. Itt is a kis ember, a kalocsavidéki földművelő nép érdekeit szolgálta. Amikor úgy érezte, hogy a nevelés ügy előmozdítására a sajtó sem elég, hanem az ország törvényházában is szükség van a tanú lelkes barátaira, néppárti programmal a tápolcai kerület képviselője lett. Aki a Kalocsai Néplap két évtizednél hosszabbra terjedő évfolyamait gondos áttanulmányozná a gyakorlatilag felhasználható eszmék sokaságát gyűjthetné össze. Ebben leli magyarázatát az a sokakat meglepő körülmény, hogy amikor Mócsy az országgyűlés küszöbét átlépte kész és igen képzett politikus volt. Csodás higgadtsága, erős önérzete és öntudata, bámulatos szónoki képessége nagy lelkiismeretessége egy csapásra komoly törvényhozóvá emelték. Ő volt a ház egyik legfontosabb tagja. Felszólalásai, még ha népszerűtlen pártállása következtében gunnyal illették is, még komolyan számbavették. Mindig tengerrel mondanivalója volt. Amit írt, amit mondott gondolatterhes, nemes eszméktől át, meg áthatott dolog volt. Lelkének alapbeállítottsága ugyanez maradt a törvényhozás számára, ami volt horgosi kezdő tanító korában, amikor a tanító mintaké például az ország tanítósa elé Jézust rajzolta meg. Politikájának alap eszméje: "térjünk vissza a kereszténységhez." Sürgette a vallásos iskolák visszaállítását a hitközömbös vagy felekezeti nélküli iskolák helyett. Keresztény volt közgazdasági politikája, melynek megtestesített eredménye a gabona uszora elleni törvény. Üldözte a plutokráciát és védte a kisembert. A köztisztességnek az irodalomban a színpadon való megőrzésére indított erőshíves akciója elárulta benne a gyakorlati nevelő politikust. Néppártnak a munkás osztály komoly védelmi politikáját szívvvel lélekkel igyekezett megvalósítani. A bizalom országoszerető nagy volt iránta. A párt elnöki tisztjét is reábizták és a "Néppárt" szerkesztését.

Csodálatosan ilyen széleskörű aktivitás mellett ideje volt még pedagógiai részletkérdésekkel is foglalkozni. Megalkotta az osztatlan iskolát ugynevezett párhuzamos, váltakozó tanszemetet és azt 1886-ban Petrovác és Schultz társaságában szerkesztett osztatlan iskolák olvasó és tankönyvben teljesen meg is valósította. Itt valósította meg azokat az eszméket, melyeket, mint pedagógus hirdetett: "Hogyan kell keresztény embert praktikus honpolgárrá nevelni." E könyvek gazdaságtani és egészségtani ismereteket gazdagon közölnek, annyira, hogy a gazdasági ismétlő iskola eszméje a könyvek nyomán fetődött föl. Egészen jellegzetes, hogy Petrováczoval és Wakkerral szerkesztett olvasókönyvével, mely az osztatlan iskolákra készült a társadalmi kérdésekkel is foglalkozik a szerző, mert nagy bajnak tartja, hogy ezekkel a kérdésekkel az elemi iskolai olvasókönyvekben nem foglalkoztak. "Azért vettem fel annyit a jelen társadalmi kérdésekből, hogyha felnő a tanuló legyen tájékozottsága ezen kérdésekben és ne álljon tanácstalanul". A következmények Mócsyt igazolták.

A társadalom elhalmozott elismerésének kifejezésével. A tanítóképzők taná

nárainak országos egyesülete elnöki tisztjét viselte, a szent István Társulat tankönyv bírálója, a Szent István Társulat kecselen működő Tudományos és Irodalmi Osztály tagja, Kalocsa város helyi és megyei képviselője. És mégis nem ez volt a legnagyobb elismerés, hanem tanítványainak ragaszkodása, kik egy emlékművel akarták emlékére kifejezésre juttatni emlékének tiszteletben tartását.

Csodálatos aktivitását semmi sem jellemzi jobban, mint virág István közepes tanárnak halála alkalmával írt sorai: "az kísérik ki az örök nyugalom színhelyére mécsyt. Az örök nyugalom és mécsy. Két ilyen ellenséget nem kénezerithet egymás karjába kisebb hatalom a halálnál". Nem volt teoretikus, hanem cselekvő ember, aki mindenkor a szebb és ideálisabb emberi élet megvalósulásáért küzdött, a nép tanítója volt tanárkodásában, újságíró és politikus korában egyaránt. 1/

Kalocsa zenei életében vezető szerepet játszottak a tanítóképző zenetanárai, akik rendszeren a székesegyház karnagjai is voltak. Országos hírnévű zenészek és jó zenepedagógusok voltak.

Lang János a képző első zenetanára 1856-1867. A székesegyház karnagja 1856-1867. Kalocsán született 1802-ben. Az 1863. szeptember 8-án tartott kalocsai egyházmegyei zsinat emlékére "Missa in D" címmel négyeszenes zenei művét szerzett és szerzeményét Kunst érseknek ajánlotta. Kézírata a Főszékesegyházi Könyvtár őrzí. /2/

Berecz Ede 1868-1879-ig volt a képző zenetanára. Tanképesítő vizsgát tett 1862-ben Kolozsvárt főlempi tanodára kitűnő eredménnyel. Zenei tanulmányokat a bécsi Konzervatóriumon végzett. Hízenegy évig volt az akadémia diplomán Kolozsvárt, mint orgonista és karnaster. 1879-ben a budapesti felső leány tanodán a természettan és vegytan tanára volt, később a zenetanárok országos egyesületének elnöke volt. Igen termékeny zeneszerző volt. Komponált 30 offertoriumot és graduálét, két réquiemet, solennist és brevist zenei kísérettel egytt. Fedeumot, tantum ergot, 10 misét férfi karra, nagyheti responsoriumokat, miserere-t és 23 himnusz. Felesége operaszenes volt, a kolozsvári színház tagja, Kalocsán is szerepelt egy alkalommal, Liszt Ferenc 1874. kalocsai látogatása alkalmával. /3/

Berecz mint vegyész is nevezetes volt. A kalocsai néplapban állandóan jelentetett meg kisebb közhasznú vegyészeti cikkeket. Vegyészeti tankönyvet is írt.

Igazi művész élet útjára Jászai karnagysága idején fejlődött ki Kalocsán. Szatára cseh származású, egy latin felterjesztésben így írja alá magát: Josephus de genere bohemico nobili quondam Stara et Pardubitz. Született 1857-ben, meghalt 1932-ben. A magyar muzsika könyve 497. old. hibásan Liszt tanítványaként említi. Lisztnek jóbarátja volt, aki megcsodálta orgonajátékát és aki Kalocsán jártakor Szatárát fel is kereste, többször zongorázott is nála. /4/ Liszttel Párizsban ismerkedett meg a világ kiállítás alkalmával. Türr István tábornok ismertette meg Haynald érsekkel, aki elvitte Liszthez. Erkel tanítvány volt. Bécsben Brucknornál tanult, 1877-79. Párizsban képezi magát. A magyar muzsika könyve ismét téved, mert Párizsi tartózkodását 1877-1883. évekre teszi, pedig Szatára 1879 nyara óta Kalocsán működött, mint főszékesegyházi karnagy.

Művei egyházi kórusok, misék stb. 1924-ben hat orgona előjátékával a párizsi egyházzenei nagydíj nyertese. Munkájáról és egyéniségéről egyik tanítványa Leszozik Ernő az intézet volt igazgatója, a következőket írja halála után az 1932/33. évi értesítőben: "Erő és báj váltakozik a ridegnek látszó pontocskák mögött, amely lelkéből kisáradt. A dolgos férfi kor érett megállapodottsága a templom magas szent áhitatába merül s kicsalja bensőjéből azokat a gyönyörű meséket, melyeknek hangjai mellett annyi ezer és ezer fohász szállt az Örök trónja elé. Ily áhitatos szerzeményeket csak az írhat, aki önméltó szépségeiből merit." "O salutaris hostia"-ja Beethoveni közvetlenséggel hódol az Örök Magasztosságnak, pedig csak néhány taktus, amelyben a szépnak ékszerdobozocskáját érzem felcsillanni, valahányszor felcsendül a templom csendjében, világi szerzeményeiben nemes dallamvezetés, szívbeemlőző közvetlen harmónia és

1/Dr. Szilárd: mécsy emlékezete; mécsy László levelei édesapjáról.

2/Dr. Timár: Az érsekiúvári Kir. Kat. Tank. tört. 27 old.

3/ " : Liszt Ferenc és Kalocsa Int. ért. 1935/36 5. old.

4/ " " " " " " 8. old.

élvezetet adó technikai felkészültség csillog. Semmi erőfeszítés, semmi mesterkéltség, semmi lenyűgözési vágy, pusztán a puritán egyszerűség, köztelenség, meggyűlés és derű az, amely műveit jellemzi. Minden üteme a saját szívének a dobbanása és szerény egyszerű, de a magasságokban járó önmagának képe". Valóban ez volt Sztára, maga a megtestesült egyszerűség, nem tette őt önteltté a magyar muzsika legnagyobbjának Lisztnek a barátsága, sem az, hogy a művészt nagy értékelője Haydn bíboros felfigyelt rá és Kalocsa zenei életével jegyezte el, nem kápráztatták el a szent mise után a kórusra fel tuduló idegenek, kik látni akarták a mestert, ő megmaradt a mindig derűs egyszerű, szerény tanárnak, aki saját értékeiről sohasem beszélt, mintha maga sem tartotta volna értékeknek saját szerzeményeit.

Sztára nemcsak muzsikusként vált, valószínű polihistor. Zenei történetet írt tanítványai részére/Kalocsa 1884./A természetrajz módszertanáról cikkezett a Népektatás 1912-es évfolyamában. A matematika története pedagógiai vonatkozásokban a Népektatás 1914. évfolyamában. A térkép vetületek. A térképezés a mennyiség-tani földrajz köréből. Az Int. ért. 1887.

Egyik volt tanítványa így jellemezte: "Páter Főnyivel vizsgálgatta a napkitöréseket, egész éjszakákat töltöttek a csillagok nézésében, gyors kézzel levázolva az egyes jelenségeket. Másnap lediktálta nekem hogyan kell bögré gyantát csinálni. Császára György jubileumi miséjén orgonált a budapesti küldöttség rajban vonult a kórusra, hogy lássa a művészt a másnap az érsekkert halastavának elkészítéséhez hívták segítségül." /1/ Az érsek és Kalocsa társadalmi nem feledkezett meg nagy fiáról és zene szerzői működésének 50. évfordulóján 1924. december 23-án a főszékesegyházban ünnepelte az ősz mestert és ugyanazon este a színházteremben ünnepelt megjelent nevezetesebb műveiből összeállított hangversenyt rendezett. Ezen ünnepélynek legkedvesebb meglepetése volt az érsek levele melyben Sztára Józsefnek a tanítóképző intézeti tiszteletbeli igazgatói címet adományozta.

1932. nyarán halt meg olyan csendesen, mint amilyen csendesen élt és ma is szerényen, szinte jeltelen sírban pihen a kalocsai temetőben.

Kalocsa zenei és társadalmi életében kimagasló szerepet vitt a főmilitáris születésű Berauer József, a tanítóképző tanára és székesegyházi karnagy.

Nem volt olyan nagy zenész, mint Sztára. Zenei műveit nem írt, de kiváló volt, mint zene-pedagógus. Egészen fiatalon került Kalocsára 1885. decemberében, alig két évvel ezután, hogy a kalocsai képzőben megszerezte a tanítói oklevelet. Mócsy ajánlására hozta be az érseki hatóság akkor, amikor Mihályi Ignác karszenész súlyos betegsége miatt a hegedű műének arát kellett átvennie. Eleinte Mócsy maga irányította a fiatal, szorgalmas és készséges tanárt, kit az első időben szigorúan ellenőrzött. Komoly szorgalmas munkával elérte, hogy a kalocsai képzősök az ország legjobb muzsikussivá lettek. Igazolju ezt az 1891-es pünkösdi tornavari nyek alkalmával budapesti szereplése az intézetnek a zenei művészeti főiskolán, ami országos feltűnést keltett. 1901-ben lett főszékesegyházi karnagy. Erdeme, hogy a "Piusz pápa" motu proprio "keresztül vitte és a teatralis zenész miséket beszüntette visszatérve a gregorián és a polyphonikus egyházi énekmedhoz. Az énekkart átszervezte, 60-70 tagúra emelte, főleg tanítóképzős növendékekből. Az egyházi népének fejlesztésén Berauer bámulatos eredményeket ért el. 1909-1911. Foktató elemi iskolájában heti egy órai ének tanítás után gyermekek apróit tudtak, hogy az 1911. egyházmegyei tanítógyűlésen keretében egész, nagy gregorián misét énekeltek /a változó részekkel együtt/, népének az egybegyűlt tanítók előtt. Az egyházi népének fejlesztésének érdekében 227 városban és községben tartott előadást. /2/

Vezetése alatt a tanítóképzőnek is kiváló ének és zenekara volt. Évenként tartottak hangversenyeket, műsorukon Beethoven, Mozart, Liszt is szerepeltek. Énekeltek Zórábba, Piumében és a Tanítóháza javára rendezett hangversenyen 12 városban és Bácska majd minden nagyobb községében. Zenét tehát nemcsak tanított, hanem zenei életet is teremtett ugyanakkor "...Munkája sohasem vált felszínessé, porhintéssé, hanem igazi érték volt mely nemeseitett. Az orgonát az istenhez való emelkedés szárnyának tartasszik Ernő levele Sztáráról.

2/A magyar muzsika könyve 281. old.

totta amelyet nem cifrázkodásra sem nem bravuros hangversenyhatásokra állítottak a templomban, hanem az áhitat növelésére. Ha orgonált lelkeben átszellemülten imádkozott."/1/.

Művész ember volt de számolt az élet reszlítésével. Hogy lehetővé tegye a tanító gyermekek további tanulását otthont építtetett számukra a Kt. Tanítóháza épületében. Végig muzsikálva és énekelve az országot gyűjtötte e nemes célra. És a millénium évében tető alá is hozta a ma is impozáns épületet. Reális életszemléletre vall, hogy a bányászok tekerékpénztár igazgatója lett és itt igen aktíven részt vett a város és környéke gazdasági életében is, meghalt 1937-ben, de "betű és kő hosszú időkre fentartják" emléket."/1/.

Irodalmi munkásságát is ki kell emelni. Megírta a Kalocsa bácsi egyházmegye iskoláinak történetét. 1896. Kalocsa. Németből fordított karácsonyi passzortjátékokat és passzortjátékokat. Irt "Imádságos és énekes könyvet". A negyedik kiadás 1927-ben jelent meg. Erdemei elismerésül a szent atya Pro ecclesia et pro pontifice arany érdemkereszttel ajándékozta meg.

A kalocsai tanítóképzőnek országos hírnévre volt Dreisziger Ferenc aki Kalocsa társadalmi életében is szerepet játszott. Már mint Bükösi tanító 1884-ben egy hosszabb tanulmányt jelentetett meg a Népiszkolai olvasókönyvek használatáról és felosztásáról. A Népiszkolai tanügy és más szaklapok szívesen veszik cikkei, ismerik a Nagy szombati Kalauzban, az egri Tanítótanokban, főmunkatárs volt a Szentmárai megjelenő Iskola című tudományos szakfolyóiratnak, Katolikus Tanügynek 1893-irt a "Népnevelőbe", a Katolikus pedagógiába, a Magyar Tanítóképzőbe és az általa olyan nagy tudással és gondnal szerkesztett Népoktatásban. Ezen lép köré sikerült összegyűjteni a régi és újabb írói gárdának számos igen előkelő tagját. Több pedagógiai korrajzot és életrajzot is irt. Szulik József életrajza, a Bajai hármass jubileum, M.T. 1891, 5-7, 1897 35. Otven év /Katolikus pedagógia 1899.3./ Franz mária Terézia a Miseszornyunkról nevezett iskolánövők alapítónője. Népoktatás 1911, 217./ Otven esztendő Petrovátz J. életrajza 6/ Népoktatás 1913/. Városcay Gyula dr. kalocsai érsek /Népnevelő 1910. 45. sz./ Mócsy Antal emlékezete a Kt. Tan. Tanács 1900. november 13-án elmondott emlékbeszéd. A magyar katolikus tanítók jubiláris évkönyve Nagyvárad 1901.

Kiváló és termékeny tankönyvíró is volt és nagyobb pedagógiai munkákat is irt. Az egyes szaklapokban megnyilvánuló tudása hamar felője fordították az ország pedagógusainak figyelmét. Még inkább kiérdemelte ezt önálló nagyobb munkáival, melyeknek egyik fele a népiszkolai tankönyvekre és olvasókönyvekre esik. Mint adai tanító írta meg Herbert-Ziller rendszer nyomán "Az első osztály teljes vezérkönyvét". /Ada 1892./ 1895-ben jelent meg egy munkája "A népiszkolai olvasókönyvről és olvasmány kezeléséről /Ada/. Pályanyertes műve az "Utmutató a Mócsy Petrovátz Schultz-féle első és második olvasó és tankönyv módszeres felhasználásához". /Budapest 1900/. Még 1897-ben jelent meg Pozsonyban első kiadásban "Lakóhelyi ismeretek" című műve, amelyet második kiadásban az osztott és osztatlan első és második osztály számára a püspöki tanterv alapján a Szent István Társulatnál adott ki 1909-ben. Egyik uttörő munkája az "Új magyar ABC és olvasókönyv" /Budapest 1901/, mely a nyomtatott nagybetűk és normál szavakon kezd a betűk ismertetését, emíthogy a kultur emberiség is először a nagybetűkkel kezdte az írást és csak később jutott el a kurzív kishetűkhöz. Ugyanezen munkájához "Vezérkönyvet is irt /Budapest 1901/.

Az 1908-1909. években jelentek meg az ő és Ember Károly átdolgozásában a Mócsy Petrovátz-Walter féle és a Szent István Társulat által kiadott elemi népiszkolai olvasókönyvek /II, III-IV, V-VI o. számára, egyik és másik év a változó párhuzamos tanmenethez mérten/. 1902-ben jelent meg az általános és gazdasági ismétlő leányiskolák számára irt olvasókönyve. /Szerkesztették kivüle még: Györfly János és Rovó Lajos/. 1909-ben pedig az ismétlő fiúiskolák részére Szármrd J., Székely J. és Rovó L. közreműködésével szerkesztett olvasókönyvek.

"Onképzésünk akadályai" /Nagyszombat 1890/, és "A népiszkolai történet tanítás módszeréről" /Budapest, Lampel 1905/ című kisebb könyvein kívül irt nagyobb, főképp metodikai munkákat.

A Bárány Ignác féle a tanítóképzőben sokáig használt kézikönyvet átirta, modernizálta. A négy osztályra előírt anyag két két könyvben jelent meg. Az első kötet az I-II. o. anyagát /Testtan-Lélektan/, a másik a III-IV. o. anyagát /Lélektan-Ért. 1936/37. 16. o.

IV.o anyagot/oktatást, szervezeten, Neveléstörténet/Üleli fől./1.köt.

1907.Budapest Laufer, II.köt.1908.Budapest Athenaeum/.

A Bárány féle tankönyvnek különösen az oktatási része bizonyult az új tantervnek követelményeihez képest szűknek s ezért Dreisziger egy önálló "Általános és részletes oktatástant" adott ki /Budapest 1904.32.1st ván társulat/. Ez munkái közül egyike a legkiválóbbaknak és legnagyobbaknak. Tanítói gyakorlatának, hosszas tanulmányinak, folyóiratokban is ismertett metodológiai kutatásainak ez mintegy betetőzése. A mű 1913-ban "Népiskolai nevelés és oktatástan" címen új kiadást ért, számos intézetben használták, s e nem ben egyike a legjobb műveknek.

Megírta még az "Csztatlan népiskola" elméleti részét, melyhez Potzta Ferenc kalocsai tanítóképző int.tanár részletes oktatási tervet csatolt /Epest 1910/

A Szent István Társulat az összes népiskolai tárgyak módszerének egész merb felfelgezésével bizta meg Dreisziger Ferencet. A teljes munkát többKötetre tervezte. A gyűjtemény címe: "A népiskolai oktatás elmélete és gyakorlata". Néhány kötet meg is jelent már a munkából, azonban Dreisziger korai halála megakadályozta a mű befejezését. /1/

Kiváló pedagógiai munkásságának legszebb elismerése volt meghívása az esztergomi tanítóképző tanárának. Itt alkalma volt az ország legkiválóbb pedagógusaira l kicserélni gondolatait. Magyarabecsülték és értékelték. A magyar pedagógiai társaság 1903 elején rendes tagjai sorába választotta. 1905-ben a biboros hercegprimás a katolikus tanügyi tanács tankönyv bíráló bizottságának tagjává nevezte ki. Apornyi Albert az akkori közoktatásügyi miniszter 1906-ben kinevezte az országos közoktatásügyi tanács tag-jává. Már tíz év óta nemcsak tagja, de titkára is a katolikus tanügyi tanácsnak, a Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztályának tagja, a Baja-vidéki r.k.tanítóegyesület tiszteletbeli tagja, 1907-ben megkapja a pápától a pro ecclesia et pro pontifice érdemkeresztet. 1911-ben a magyar Kat.Tanítók Országos Bizottsága, 1913-ban Az Országos Katolikus Magyar Iskolaegyesület választmányi tagja lett, a Tanítóképző Tanárok Egyesületének választmányi tagja volt. Kiváló fáradhatatlan munkássága nem lehet csak egy kis közösségé, az egész ország igyekezett gazdagodni belőle, de 1900-tól kezdve, amikor ide került Kalocsára elsősorban Kalocsáé volt. Csak vázlatosan is megynak látszó munkája mellett az ember nem tudja honnét vette azt a rengeteg időt, melyre szüksége volt és mégis mindig találta meg a időt arra, hogy Kalocsa városának is szentelhesse valamit lelkének gazdag kincséből. Ha valahol valamit tanulni lehetett, egy értékes előadást tartottak Dreisziger mindig ott volt, de szívesen tartott maga is ismertetéseket aktuális kérdésekről.

A Jézus társasági styák által alapított és fenntartott kalocsai Társadalom-tudományi egyletnek buzgó tagja és előadója volt. A nők egyenjogusításáról, a családi nevelésről, Boerster tanairól tartott előadásai komoly értékei voltak az akkori társadalmi életnek. Volt a Kalocsai néplapnak főmunkatársa, a politikai rovatnak volt vezetője, nem volt szombatodas a kezét ott tartotta az élet úterén és ezért volt olyan nagy jelentőségű munkássága. Árnylag fiatalon 52 éves korában ragadta el a halál 1915.

Kiváló ember volt a gyökötte iskola első tanítója, később a képző tanára Potzta Ferenc.

Bácskai német családból származott, ez anyakönyvbe a beiratkozáskor német anyanyelvűnek van bejegyezve, de lelkében egészen magyarra vált. Szentfűlöpön született 1865. november 8-án. Tanítói képesítőt Kalocsán tett 1885-ben, mint növendék szorgalma és buzgósága által tűnt ki. Mint külső tanító kapta az érsek kinevezését a gyakorló iskolai tanítói állásra, melyre irodalmi működése és a tanítás terén elért kiváló eredményei predesztinálják. Úsdálalatos akaraterővel képezte önmagát a nevelés tudományok terén elsősorban, de a művelődés más terén is. Tökéletes irodalmi németességgel írt és beszélt. Magán szorgalom utján megtanult franciául. Bat a nyelvet különösen annyira szerette, hogy még öreg korában nyugdíjba vonulása után is gyakorolta magát benne. Szívesen és sokat foglalkozott magyar nyelvészeti kérdésekkel, a magyar irodalomnak tanára is volt a közpöben. Kedvenc studiuma volt még a zene, főleg elméleti szempontból. A klasszikus operákat igen jól ismerte.

1/Int.ert.1914/15. Petrányi F.:Dreisziger Ferenc emlékezete.

mindez egy kemény rendszeres munkának volt az eredménye. Rendszerezés jellegzetessége maradt egész élete folyamán. Előadásait is rövid világos felosztások jellemezték.

Gazdag lelki tartalma méltó módon jutott kifejezésre társadalmi életében. A Katolikus népszövetségi gondolatnak lelkes híveként bejárta a járás majd minden közösségét, szervező, ismertető, buzdító előadásokat tartva. Mint a Kalocsai néplap szerkesztője 1918-ban tollal is szolgált a fenti gondolatot. Kemény hangú világos kifejtésű cikkei nagy hatásnak voltak. Mint kalocsa társadalmának legnépszerűbb és legtekintélyesebb tagja a város egyesületeiben vezetőségi tag volt. Választmányi tagja volt a kaszárénak. Az urak Mária kongregációjának tanácsosa, tagja volt az Egyházmegyei tanítók Fegyelmi tanácsának és világi elnöke a Kalocsavidéki R.K. Tanítók Egyesületének, ahol bemutató tanításokkal, bírálatokkal, elnöki megnyitók és zárszavakkal szolgált a nevelés és nevelők érdekeit. Tagja volt a kalocsai R.K. Iskolaszéknek.

Meghívott előadója volt a hittudományi főiskolán az elméleti és gyakorlati neveléstannak. Itteni működése megbecsülését jelentette a teológusok irodalmi körének a Sz. Ágoston Egyet. tiszteletbeli tagsága.

Érdemes tanítói munkásságát főpásztor a tanítóképzői igazgatói cím adományozásával jutalmazta. A pápa őszentsége pedig a mindenkor buzgó és példás katolikus nevelői és emberi életéért a Sz. Szentgyörgyi lovagjává avatta.

Irodalmi munkásságát a következő művek jelzik:

Az emlékeztető műveléséről, Tanítói havi tanácskozási anyagok, Az osztatlan iskola. Ot kötet elemi népiskolai olvasókönyv.

Munka társa volt a következő nevelésügyi folyóiratoknak: Katolikus Tanügy, Nemzet nevelés, Népioktatás, Tanítók évkönyve, Élet, Jövő, Kalocsai néplap, Telecske, Mezei bokréta.

Petrovác József segédtanfelügyelő a tanítóképző igazgatója a tanítóképzőben az Illyr/szerb-horvát/ nyelv tanára széleslátókörű, nagykonceptű és kemény jellemű ember. 1845-ben született Haján. Tanítóképző képzését a kalocsai képzőben szerezte 1863-ban. Ekkor, Bajszentistvánban és Óbecsén tanításkodott. "Iskolája elsőrangú, Tantestületi szerepe vezető. Beszerekeskerületi tanácskozási működése feltűnést keltő. Előadásai felszólalásai, választékos tárgyilagossággal, tartalmas, győzedelmes vitái hamarosan magassá emelték a fiatal tanítót a közönséges mérték színvonalára fölé." Írja róla Dreisziger "Ötven esztendő emléke" 3. old.

Keményen kiáll a vallásos nevelés érdekében. E célból agitál és szervezi a kat. tanítók külön egyesületét sikerrel.

A nem magyar nyelvű népiskolák tanulóinak magyar nyelvre való oktatását irányító egyházközségi rendeletet melyet az 1879. évi törvény közbevetése után az akkori viszonyok igényeihez Haynald Lajos bíboros érsek dolgoztatott ki vele. Ennek alapelveit országos intézkedésekben is átvették. A katolikus tanítók rendszabályzatának első tervzete szinte teljesen az ő munkája. Irodalmi működése:

A Néptanítók Lapjában kezdte meg "A gazdasági oktatás" kérdésével irodalmi működését. Később egyesületi kérdésekben fejt ki nagy agitációk.

Azután didaktikai és metodikai kérdések vizsgálatával foglalkozik. Mócsy Antallal és Schultz Imrével megírta a 4 kötetes osztatlan iskola olvasó és tankönyvét. Mócsy és Steinberger Ferenc társaságában praktikus ABC könyvet írt, majd Mócsyval és Walter Gyulával a magyar katolikus osztatlan iskolák számára írt olvasókönyveket.

Meg kell még említeni a paraszti konviktusok felállításának eszméjét, melyet először ő vetett fel Magyarországon, Dreisziger Ferencnek osztatlan népiskola című műve számára írt egyik fejezetében.

Jelentős volt az ő munkája Kalocsa város fejlődése szempontjából. A község képviselőtestületének 1896 óta választott tagja. Közgyűlések iránt mindig melegen érdeklődött és önzetlenül fáradhatatlanul munkálkodott a közért. Puritán becsületességgel mindig a községre legelőnyösebb megoldások módjait kereste. Higadt bölcseséggel, biztos mérséklettel, de szívósan törekedett Kalocsa anyagi és szellemi előhaladásán közreműködni. Sok üdvös intézkedés, számos életre való indítvány és intézkedés fűződik az ő nevéhez.

Az iparosok érdekeivel összekötötte őt az iparos tanonc iskolánál 1884 óta példás buzgósággal betöltött igazgatói állás.

Kalocsa munkái osztályának anyagi és szellemi javát előmozdító annak

idején sokat fáradozott a Keresztény Munkás Egyesület létrehozásán és ennek kezdetétől fogva elnöke illetve választmányi tagja.

A Kalocsai Néplap főmunkatársa 1883-1894-ig. A lap politikai rovatát vezette. Több aktuális cikket írt.

Tagja volt a Sz. István Társulat tudományos és irodalmi osztályának a Tanácsok Fegyelmi tanácsának a Katolikus autonómiát előkészítő kongresszusnak. Pest vármegye törvényhatósági bizottságának, több hazai tanítóegyesületnek, a Tanítóképzési Tanácsok Országos egyesülete választmányának, az Országos Pedagógiai Könyvtár és tan-szer muzeum bizottságának a kalocsai népszövetségi szervezet igazgatója, a Keresztény Társadalom Tudományi egyesület társelnöke, Kalocsai Maria Kongregáció-nak/Orak/ prefektusa.

A szent atya szent Gergely rend lovagjává avatta elismerésül komoly katolikus életéért és működéséért.

A Kalocsai Néplap életében fontos szerepet töltött be Virág István költő és tanár. Szabóknán született 1861-ben. Gimnáziumi tanulmányai után a kalocsai hittudományi főiskolán tanult és 1884. június 26-án szentelték pap-pá, káplánkodott Bezdánban és Doroszlón, majd Zentán hittanár és 1890-ben a kalocsai tanítóképző hittan és magyar nyelv rendes tanára.

Kalocsára érkezése után a Néplap azonnal felkérte munkatársának, hisz már 1881-ben jelentek meg versei a lap hasábjain. Ő lett a lap helyettes szerkesztője, amikor Mócsy képviselő lett, ekkor került fel neve is a lap fejére. Mócsy Antal halála után ő lett a lap felelős szerkesztője 1904 augusztus 7-ig. Nagy avatottsággal szerkesztette a lapot. Vezércikkeit sokszor a pesti lapok is átvették. Kalocsán szívesen olvasták és félték soraitól. Kissé éles és gúnyos hang, ha szükség volt rá komoly fegyvernek bizonyult. Közvéleményn alkotó faktorrá vált a lap az ő idejében.

Költeményeket írt, gyűjteményesen azonban nem adta ki őket. Vezér cikkei olyan értéket képviseltek, hogy 40 esztendő múlva, amikor pápi működésének 60. esztendején az egész egyházmegye ünnepelte a kalocsai néplap ünnepi számot adott ki az ő negyven éves vezércikkével az első oldalon, aktualitásban és gondolati, formai tökéletességben egészen időszerű volt.

Írt kisebb szindarabokat operett és opera librettót, ünnepelt szónok is volt. Egyik legszebb sikerét Debrecenben aratta, amikor Szvorényi József Katolikus pedagógus és nyelvtudós felett emlékbeszédet mondott 1894. dec 20-án a Tanítóképző Tanácsok Országos Egyesületének elnöksége felkérésére. Mint horgosi plébános 83 éves korában a vak gyűlöletnek lett áldozata, de nemcsak lelkeire jellemzőek utolsó szavai, melyben mindenkinek meg bocsátva halt meg. Kivégzői közül az egyik többször emlegette, hogy milyen szépen halt meg az öreg pap.

Jellegzetes gondolat készítette minden írását. Talán ezért nem volt nagyon termékenynek mondható. Ha valamit leírt azt elfektette és ha idő volt rá csak pár nap múlva vette ismét elő és akkor javította.

Kalocsa váro rendezett tanácsu várossá alakulását, legalább ezen gondolatnak újra felvételét és megvalósulását az intézet egyik tanárának később igazgatójának Petrányi Ferencnek köszönhetette.

Petrányi Baján született 1878-ban. Gimnáziumi tanulmányait Baján és Kalo csán végezte, a teológiát Bécsben, mint a Pázmáneumnak növendéke. Pappá 1902-ben Kalocsán szentelték 4 évi káplánkodás után került be a tanítóképzőbe tanárnak és 1913-ban igazgatója lett az intézetnek, 1918-ig, amikor az obecsei plébániát kapta meg. 1944 őszén meggyilkolták.

Kalocsai működése alatt az iskolai munkán kívül, melyet a legnagyobb elismerés kísért, 1907-ben Fináczy Ernő miniszteri biztos kiemelte tanítási módszerét, mint igen helytállót, különösképpen a földrajz tanításban, mint újság szerkesztő szerzett különös megbecsülést. Amikor a Kalocsai néplap 1911-től hetenként kétszer jelent meg egy állandó szerkesztői gárda megszervezése vált szükségessé. Petrányi Ferencnek, aki a főszerkesztést is átvette sikerült ez a munka, mint belső munkatársakat maga mellé vette Dreisziger Ferenc és Timár Kálmán tanárokat, Pala Ferenc karkáplán és Krieg Sebestyén községi tisztviselőt mint riportert. Dr. Timár Kálmán a Kalocsai Néplap félszázados jubileumi számában ezt az időt "a háboru előtti néhány évet a lap virágkorának nevezi".

Petrányi Ferenc újságírói munkáján kívül belekapcsolódott, mint városi képviselőtestületi tag a város fejlesztésének munkájába.

Már 1903-ban mozgalom indult Kalocsa községnek rendezett tanácsu város-

nem is filozofia, hanem krisztofil munka....Az olvasó nem tudja mit csodáljon benne: az író gigantikus tudását, vagy bámulatos fegyelmezettségét, mellyel mindvégig megőrzi tárgyilagosságát."

A Pannonthalmi Szemle írja az első kötetről: "... A tudós szerző ezzel az új kötettel teljessé tette monumentális munkáját. Művének anyaga oly gazdag, hangja annyira előkelő és tárgyilagos, hogy a maga nemében nincs hozzá fogható. A hazai és külföldi irodalomban egyaránt hűzágpótló mű". /1/ Huber Lipót nevét szakkörökben országsszerte ismerték becsülték, sőt Európsszerte értékeltek munkásságát, ő mégis megmaradt szerény tanárnak aki szívesen vesződött a tanítóképzők mennyiseégtan, mértan, német nyelv oktatásával és lelkének gazdagságát szívesen szórta szét a nép leendő nevelői között.

Nem volt olyan termékeny, mint Huber Lipót, tudományos munkássága révén azonban külföldön is ismert egyéniség volt Dr. Kanyarszky György a budapesti egyetem ny. r. tanára, a kalocsai tanítóképzőben a német és illyr nyelv tanára 1878-1882.

Bácskai volt, Nemesmiliticsen született 1853-ban. Apja Bács-Bodrog vármegye táblabírája, az 1848/49-es szabadságharcban honvéd orvos volt.

Tanulmányait Bécsben végezte mint a Sz. Ágostonról nevezett intézet növendéke. Pappá szentelték 1875. aug. 1-én. 1877-ben a hittudományok doktora lett. Szondon káplánkodott egy évig, 1878-ban a kalocsai hittudományi főiskolán a bibliikum tanára, a papjelöltek tanulmányi felügyelője és a tanítóképző tanára lett. 1882-ben rendkívüli, 1886-ban pedig rendes tanára lett a Pázmány Péter tudomány egyetemnek, ahol a szir, khalé és arab nyelveket tanította.

A Religióban a külföldi egyházpolitikai és társadalmi rovatot vezette és egyéb cikkeket is írt. Munkatársa volt több folyóiratnak, de a napilapokban is gyakran szerepelt cikkeivel, tanulmányával. 1884-től Korunk rendes munkatársa volt, a Pázmány füzetekbe is írt. Költeményei a Kat. Hétlapban és a Kalocsai Néplapban jelentek meg.

Munkái szentbeszédék, A műveltség szabályai növendékpapok számára. Budapest, 2 kiadást ért meg. A horebi bálvány. Polemikus értekezés Beke és Voltair ellen. Budapest 1881. Szászil sirjed hídüth. Öröm költemények. Ének Rudolf és Stefánia öfenségeik egybekelése alkalmából és tiszteletükre írta Wolf József kalocsai rabbi. Birálja K. Gy. Budapest 1881. A Klasszikus arab nyelvtan kézikönyve. iskolai és magán használatra Budapest 1882. Szerkesztette a K. Theológiai folyóiratot többekkel együtt 1883-1884. /2/

A tanítóképző tanári kara nemcsak az osztálytermekben állotta meg derekasan helyét, de Kalocsa város kulturális, művészi, gazdasági sőt közjogi helyzetét is gazdagította és tudományos munkásságával messze az ország határain túl is ~~ismertté~~ ismertté tette nevét.

Az érsekek áldozatkészsége nem volt hiába való: a falvak és városok lelkes tanítói a keresztény kultúra apostolaiként fogták testvéri közösségbe Duna-Tisza közének különböző fajú és nyelvű népeit, de Kalocsa város szellemi és gazdasági életében is kamatozott az érsekeknek az intézeten keresztül szétáradó nagylelkűsége.

1/ Pannonthalmi Szemle 1938. II. sz. 133. old.

2/ Szinnyei József: magyar írók élete és munkája V. 945.

Felhasznált irodalom.

- A magyar kir. áll. elemi tanítóképződék tanterve 1882.
 A kalocsai főkáptalan kezelése és felügyelete alatt álló ájtatos alapítványok. 1911.
 A szegedi tanítóképző régi jegyzőkönyvi gyűjteménye.
 A kalocsai tanítóképző intézeti Mária Kongregáció emlékkönyve.
 Bedcsula: Vita Petri Klobusitzky Colocae 1859.
 Berauer J.: A kalocsa egyházmegyei r.k. népiskolák története. Kalocsa 1896.
 Berauer: A kalocsa egyházmegyei tanítók milléneumi ünnepsége. 1897.
 Dreisziger F.: Általános és részletes oktatástan. Bpest 1904.
 " : Mócsy Antal emlékezete Bpest 1900.
 " : Önképzésünk akadályai Ada 1890.
 " : Ötven esztendő emléke Kalocsa 1913.
 Imre Sándor: Neveléstan. Szeged 1928.
 Dr. Juhász Kálmán: A licenciátusi intézmény Magyarországon. Bpest 1922
 Magyar Törvénytár 1836-1868. Bpest 1896.
 Mócsy Antal: Népinevelési Tanulmányok. Kalocsa 1875.
 Dr. Molnár Imre: A magyar muzsika könyve Bpest 1936.
 Menyey József: Neveléstan I. köt. Kalocsa 1866,
 II. " Budapest 1869
 III. " " 1869
 Schwarcz Gyula: Magyarország Tanítóképződéinek statisztikája. Bpest 1867.
 Szakál János: A magyar tanítóképzés története. Budapest 1934.
 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkája.
 Sztára József: Feljegyzések a képző történetéről /kézirat/
 Koltai István: A csurgói m. kir. áll. tanítóképző intézet története. Szeged, 1939.
 Dr. Timár Kálmán: Az érsekújvári kir. kat. tanítóképző története. 1938. Kalocsa.
 Winkler Pál: Kalocsa története. Kalocsa 1927.
- Az intézeti értesítők közül:
 1854-1874. egy darabban.
 1884-1892/93, 1912/13-1917/18, 1927/28-1943/44.
 Kiemelkedőbb dolgozatok az értesítőben, melyeket felhasználtam:
 Dr. Pál Mátyás: A Mária Kongregáció. 1912/13. 21. old.
 Petrányi Ferenc: Dreisziger emlékezete. 1914/15.
 Laszcsik Ernő: Sztára József 1932/33.
 Dr. Timár Kálmán: Liszt Ferenc és Kalocsa 1935/36.
 " : Az önképzőkör mai feladatai 1936/37
 Laszcsik Ernő: Berauer József 1936/37.
- Folyóiratok közül:
 Magyar Tanítóképző:
 Tolenta Lajos: A tanítóképző intézetbe felvett tanulók minősége 1902.
 Kiss József: A magyar tanítóképzés statisztikai adatai. 1929. Népoktatás.
 Pannónhalmi Szemle.
 Ujságok: Kalocsai Néplap, Nemzeti Ujság.
 Mócsy László volt tanítóképző int. tanár és székesfővárosi ovodák igazgatója levelei édesapjáról Mócsy Antaltól.
 Laszcsik Ernő, tan. k. ig., Varga Lajos tan. k. int. t. és Illés István gyakorló iskolai tanító szobeli közléseit az intézet múltjáról.
 Mind hárman az intézet növendékei voltak.
 Az érseki és intézeti levéltár anyaga.

